

Frafald fra religiøse sekter

Religiøs afhængighed og sociale abstinenser

Speciale, Sociologi 2007

Forfatter: Kristian Molbo

Antal ord: ca. 41.000

Indhold

FORORD	4
1 RELIGIØS AFHÆNGIGHED	5
SEKTFÆLLESSKABET	6
<i>Grader af medlemskab og tilknytning</i>	8
<i>Afhængighed af fællesskab og verdensbillede</i>	10
OPSUMMERING	12
2 VERDENSVIRKELIGHED OG TRANGEN TIL AT SKELNE	14
VIRKELIGHED OG FRAVÆR AF VIRKELIGHED	16
<i>Institutionens grundtræk</i>	16
<i>Sekten som meningsskabende</i>	17
<i>Inklusion og eksklusion</i>	19
<i>Socialisering</i>	21
<i>Anomi</i>	25
AFHÆNGIGHED OG TRANG	30
<i>Fysisk og psykisk afhængighed</i>	30
<i>Stoftrang som afgørende faktor</i>	32
<i>De neurale processer og stofindtag</i>	33
<i>Teorien om den tilskyndende forskel</i>	35
3 METODISKE OVERVEJELSER	39
MIN EGEN BAGGRUND	39
AFGRÆNSNING AF POPULATION	40
<i>Repræsentativitet og dybde eller bredde i undersøgelsen</i>	41
KORT OM DE FORSKELLIGE SEKTER	42
<i>Jehovas Vidner</i>	42
<i>Jesu Kristi Kirke af Sidste Dages Hellige</i>	43
<i>Scientology</i>	44
UDVÆLGELSE AF INFORMANTER.....	46
INTERVIEW AF INFORMANTGRUPPEN	47
<i>Udformning og anvendelse af interviewguide</i>	48
<i>Interview af et par</i>	49
<i>Interview af personlige relationer</i>	49
<i>Strukturering og sortering af interviewdata</i>	50
4 FRAFALD OG AFHÆNGIGHED	51
HYPOTEBEN FALSIFICERET	52
HYPOTEBEN REVIDERET	53
<i>Religiøst fællesskab med andre frafaldne</i>	54
<i>Socialt fællesskab med andre frafaldne</i>	55
<i>Interesse for andre kirker</i>	58
<i>Privat religiøs interesse</i>	60
DEN REVIDEREDE HYPOTEBEN UNDERBYGGET.....	61

NYE LIV OG FORTSATTE FORHOLD	64
<i>Bruddet med sekten og afvisning af organiseret religion</i>	65
<i>Tro og religiøsitet</i>	67
<i>Familie og venner</i>	69
<i>Moral og normer</i>	71
<i>Dogmer</i>	73
<i>Den gamle identitet genoptaget</i>	74
<i>Meningsskabende kontinuitet</i>	75
FORMER FOR FRAFALD.....	76
<i>Undersøgende tvivl og mødet med andre frafaldne</i>	77
<i>Rekonstruktion af nomos</i>	80
<i>Frafald uden anomi</i>	85
<i>Frafaldet og de nære relationer</i>	87
<i>Det meningsfulde frafald</i>	89
KONKLUSION	92
SUMMARY	95
LITTERATUR	97

Forord

Det foreliggende speciale beskæftiger sig med frafald fra religiøse sekter. Min egen baggrund som Jehovas Vidne eller rettere tidligere Jehovas Vidne har været en personlig motivation til at dykke ned i dette emne som religionssociolog Ole Riis på et tidspunkt anbefalede mig at skrive om. Efter hans udsagn var det et lidet udforsket område, og jeg havde et godt udgangspunkt for at bidrage til det. I flere år havde jeg det dog sådan, at det ikke var et emne jeg havde lyst til at beskæftige mig med på dette plan og i så lang tid. Jeg følte jeg burde lægge det bag mig. Jeg havde i forvejen beskæftiget mig meget med det på flere andre niveauer, enten personligt eller sammen med Støttegruppen for tidligere Jehovas Vidner. Nok måtte være nok mente jeg. Jeg vil videre og Jehovas Vidner skal ikke for altid beskæftige mig. Men indrømmet; det er et godt emne, og det viste sig alligevel at blive en kærkommen lejlighed til en gang for alle at beskæftige mig med emnet. Om jeg vil være ved det eller ej, så har det min interesse og med specialet var det også en enestående mulighed for at nå til bunds i et område af det sekteriske frafald, som jeg synes er meget overset. Den mulighed får jeg formentlig aldrig igen, da jeg vil noget andet med mit professionelle liv. Nu kan jeg se, at det har været det helt rette tidspunkt for mig at skrive det. Jeg er tilpas langt fra Jehovas Vidner og solidt funderet som sociolog til, at jeg selv mener jeg har et nuanceret overblik over området, og jeg er snart på vej ind i en anden fase af mit liv, hvor den side vil blive stærkt nedtonet. Med dette speciale føler jeg, at jeg sætter et stort punktum for den intellektualisering af min fortid, som jeg har brugt mange kræfter på gennem årene. Voksenlivet i en anden form gør nu krav på sig selv, og i den tid jeg har skrevet om det føler jeg, at det har bidraget til en mere definitiv frigørelse fra den fortid som dog altid vil have en plads i mit liv på både godt og ondt, men mest godt. Heldigvis.

Afslutningsvis vil jeg rette en tak til særligt de interviewede, men også til andre, der har villet dele deres erfaringer med mig og som har gjort det muligt at give dette videnskabelige bidrag til studiet af *Frafald fra religiøse sekter; religiøs afhængighed og sociale abstinenser*.

---

1 Religiøs afhængighed

Er afhængighed af en sekt eller et religiøst verdensbillede tænkeligt? Ikke bare mentalt afhængig af status eller den rolle man indgår i, men afhængig i en form, der minder om fysisk og psykisk afhængighed? At forlade et sektfællesskab og dens etablerede verdensbillede kan være en smertefuld proces, der er ledsaget af reaktioner som depression, migræne, rysteture mv. (Ebaugh 1988:53, 143-5), hvilket gør det rimeligt at antage, at udgang fra en religiøs sekt medfører abstinensreaktioner i lighed med dem, der er forbundet med afhængighed af alkohol og narkotika.

Det generelle billede, der tegnes af frafald fra religiøse grupperinger er, at frafaldet er et gradvist forløb og et socialt fænomen og afhængighedsreaktioner på frafald nævnes stort set ikke, om end det flere gange nævnes, at forløbet fra den første tvivl til den endelige udgang kan være hård, lang og smertefuld og ledsaget af store følelsesmæssige tilstande som desillusion, tomhed, meningsløshed og vrede (Ebaugh 1988; Ballis 1999:50, 200 mfl; McGuire 2001:91).

Frafaldsstudierne knytter altså ikke en antagelse om afhængighed sammen med frafald fra sekter eller andre trossamfund generelt, om end de foreliggende resultater kan forstås ud fra en sådan terminologi. I flere studier nævnes det, at sektfracaldne finder et nyt trosfællesskab at relatere til eller sammen med andre tidligere medlemmer danner de en ny sekt eller gruppering, der i flere sammenhænge minder om den de forlod (Rochford 1989; Jacobs 1987:306; Wright 1984:173; Hadaway 1989; Hall i Bromley 1988), hvilket gør det rimeligt at antage, at den religiøse tilknytning afspejler en trang og en afhængighed efter et tilsvarende fællesskab og virkelighed, som individet ikke er bevidst om.

Antagelsen er derfor ligetil; sektmedlemmer bliver afhængige af et religiøst fællesskab og af det verdensbillede, der er forbundet med det, og denne afhængighed kan forklares ud fra termer man almindeligvis forbinder med fysisk og psykisk afhængighed og frafaldnes reaktioner på frafaldet kan således forklares ud fra en abstinensproces. Med udgangspunkt i frafaldne sektmedlemmers afbrydelse af nære sociale relationer og omdefinition af deres virkelighedsopfattelse vil afhandlingen undersøge om der er grundlag for at antage, at sociale relationer, virkelighedsopfattelse og meningsgrundlag skaber et afhængighedsforhold til sekten.

Sektfællesskabet

Benævnelsen 'sekt' er i en teologisk sammenhæng anvendt af etablerede trossamfund til at fordømme frafaldne, der danner deres eget trosfællesskab. Det indikerer frafald og kætteri fra den oprindelige og sande lære og bliver mødt med fordømmelse af det etablerede trossamfund. Omvendt mener sekten typisk, at det etablerede kirkesamfund tager fejl og skiller sig derfor ud med en alternativ teologi. Luthers reformation er et eksempel på en sådan konflikt om trosspørgsmål indenfor det etablerede katolske kirkesamfund.

Den teologiske definition er imidlertid ikke særlig anvendelig i en sociologisk sammenhæng, da den i høj grad er betinget af teologi og trosspørgsmål. Alligevel giver den et fingerpeg om, hvordan sekter kan forstås i en sociologisk sammenhæng. Ifølge McGuire (2001) kan religiøse grupper mere generelt betragtes dels defineres i forhold til, hvordan de betragter det omgivende samfund eller 'verden', om deres syn grundlæggende er negativt eller positivt, og dels kan de defineres i forhold til i hvor høj grad de anser sig selv for at være enestående legitime.

McGuires videre definition viser, at sekter betragter sig selv som entydigt legitime, og den sekteriske holdning er, at man alene har fundet sandheden, og at frelsen kun kan opnås ved at være en del af sekten (2001:156ff)¹. Andre trossamfund er ikke legitime i sektens øjne og vil ofte være at betragte som kætterske og fortabte, og som nogle man tager afstand fra både teologisk og socialt. Hvis ikke man kan omvende dem, angriber man dem eller undgår dem. Samtidig gælder det grundlæggende for sekter, at deres syn på omverdenen er negativt. Man betragter det omgivende samfund som dekadent, ondt og skadeligt og anerkender ikke legitimiteten af dets almindelige institutioner, såsom statsadministration, uddannelsessystem og militær. Man skaber derfor afstand til dem, og den almindelige opfattelse er, at sekten er i kamp mod en verden, der ligger under for ondskab og alt muligt dårligt, man bliver nødt til at stå imod. Samtidig påpeger McGuire, at opfattelsen af at være i opposition til verden skaber en missionerende adfærd, der har til hensigt at overbevise om sektens 'rigtige vej' og skabe mulighed for frelse for andre (2001:90). Kontakt til omverdenen sker udelukkende på sektens præmisser.

Sekter har inkorporeret disse opfattelser i en måde at organisere og orientere sig på både teologisk og socialt, der bekræfter og opretholder denne antagelse om verden og andre religiøse grupper og det afspejler sig i sektmedlemmernes adfærd. Helt konkret betyder det, at man primært socialiserer sig med gruppens egne medlemmer; her har man sine venner og familie; man finder sin ægtefælle indenfor sekten, og man finder arbejde, der ikke kolliderer med sektens overbevisning. Andre gange

---

¹ McGuires definition tager udgangspunkt i tidligere sektdefinitioner og -overvejelser fra Weber, Troeltsch og Wilson og bygger videre på dem ud fra McGuires egne undersøgelser.

---

betyder delegitimeringen af samfundets institutioner, at sekten selv opretter sine egne institutioner som f.eks. skoler, gymnasier, universiteter, gymnastikforeninger, hospitaler, plejehjem, spejdergrupper mv.

Afstanden til samfundet kan også vise sig i hverdagslivet ved, at man afholder sig fra verdslige medier og anbefaler sine egne, f.eks. egne publikationer, radiokanaler og tv-stationer. Det kan også betyde, at man lytter til særlig religiøs musik eller indretter ernæring og motion efter religiøse principper. Det afgørende er, at disse aktiviteter eller fravær af samme bekræfter den overbevisning, at man afholder sig fra verdslighed, og det man betragter som ondt og nedbrydende.

McGuire påpeger (2001:162-163), at for sektmedlemmer er religiøsiteten 'hovedrollen' (the master role) og alt andet i tilværelsen er gennemtrængt af og underordnet den. I sammenhæng hermed har sekter også typisk et klart parameter og normsæt for fuldkommenhed som medlemmerne stræber imod. Denne stræben efter fuldkommenhed skaber nødvendigvis afstand til mennesker, der ikke har den samme stræben, og som derfor bliver vurderet som mindre værd eller som forkerte.

Det er klart, at sektens verdensbillede må være totalt, når det skal kunne legitimere en så konsekvent afstandtagen til det øvrige samfund og samtidig forklare og legitimere normer og et ideal om fuldkommenhed, der gennemtrænger alle aspekter af tilværelsen. Sektens dogmer og verdensanskuelser er imidlertid ikke til diskussion, og der bliver krævet total underkastelse til praksisser og overbevisning. Man kan forestille sig at sekter varierer i graden af hvor meget afstand de tager til omverdenen, og at nogle sekter fokuserer mere på visse forhold end på andre, men fælles er dog stadig, at sekten er den eneste løsning på de problemer den selv peger på som afgørende.

De nævnte verdensanskuelser og normer for fuldkommenhed skaber meget klare skel mellem inklusion og eksklusion i forhold til sekten og nødvendiggør samtidig, at inklusion af sektfællesskabet er total og gennemgribende for alle livets områder. Det betyder ydermere, at modsigelse af sektens normer og praksis betragtes som illoyalt og fjendtligt og medlemmer, der kompromitterer sektens normer bliver enten mødt med sanktioner eller ekskluderet. McGuire behandler ikke, hvordan sekter betragter tidligere medlemmer, men på baggrund af fire studier af fire forskellige sektfællesskaber (*Mormoner* (Bahr & Albrecht 1989:198), *Unification Church* (Barker i Bromley 1988:178), *Hare Krishna* (Rochford 1989:171) og *Peoples Temple* (Hall i Bromley 1988:237)), viser det sig, at frafaldne er blevet udstødt (disfellowshipped), afskåret fra kontakt med samtidige sektmedlemmer og beskrevet som 'sataniske' og som nogle gud vil straffe på 'behørig vis', og som man fraråder den øvrige sekt at have kontakt med. Billedet er formentlig ikke grundlæggende anderledes i andre sekter, og det stemmer udmærket overens med sekters øvrige syn på udenforstående og særligt udenforstående, der kunne risikere at være kritisk indstillet. At forlade den sande vej er at lade hånt om

---

fuldkomne normer og gøre sig selv til modstander af gud, hvorfor sekten nødvendigvis må tage bogstavelig og mental afstand fra en frafalden, der således bliver en del af verden.

Grader af medlemskab og tilknytning

Selvom sekter ideelt set kræver et fuldstændigt tilhørsforhold oplever medlemmerne imidlertid forskellige grader af tilknytning til fællesskabet. McGuire hævder f.eks., at mens nogle føler sig sekteriske i deres tilknytning har andre et mindre negativt syn på omverden og anderledes troende, mens atter andre er tilknyttede pga. bestemte teologiske overbevisninger eller af rent sociale grunde uden at føle noget særligt for det sekteriske i fællesskabet (2001:154). Bahr & Albrecht (1989) opererer i et studie af frafald fra Mormonkirken med en model for tilknytning til det religiøse fællesskab, hvor de opstiller et skema for tilknytning ud fra to parametre – identifikation med fællesskabet og grad af religiøsitet, hvor religiøsitet defineres som ”all those factors which constitute a commitment to belief” (183). Den videre definition af religion i denne undersøgelse lægger sig op af denne, men føjer et mere eksplicit fænomenologisk perspektiv til. Den er inspireret af William James’ definition, der hovedsageligt fokuserer på individets ene religiøse oplevelse, men for denne undersøgelse er det relevant også at inddrage fællesskabet omkring religionen, hvorfor religion bliver defineret som ’de følelser, handlinger og erfaringer den enkelte gør med sig selv og/eller sammen med andre og som får det til at føle sig knyttet til noget det måtte anse for guddommeligt’ (James 1985:34).

Skemaet er gengivet nedenfor (Bahr & Albrecht 1989:192), og det bør indledningsvis nævnes, at skemaet lægger op til, at religiøsitet kun eksisterer indenfor rammerne af et givent fællesskab. Skemaet fungerer i denne sammenhæng til at vise, hvordan den sociale tilknytning til et sekterisk trosfællesskab kan tage sig ud, og hvordan sektens egen teologi bliver betragtet som det sande udtryk for religiøsitet af dens tilhængere. Med den netop beskrevne religionsdefinition antager dette studium, at oplevelsen af religiøsitet ikke nødvendigvis er betinget af et tilhørsforhold til en specifik gruppe. Beskrevet med William James vil det blive antaget, at religiøse følelser er de almindelige følelser, som kærlighed, glæde, frygt osv. blot rettet mod et religiøst objekt, og gennem dogmer og en institutionaliseret tilbedelse kan de finde et eksplicit udtryk, men essensen hos James er denne: *As there thus seems to be no one elementary religious emotion, but only a common storehouse of emotions upon which religious objects may draw, so there might conceivably also prove to be no one specific and essential kind of religious object, and no one specific and essential kind of religious act* (James 1985:31) Religiøsitet er således en iboende menneskelig tilbøjelighed, mens dogmer og religiøst fællesskab er en social konstruktion omkring religiøsitet og ikke en nødvendighed for den religiøse oplevelse. Skemaet viser religiøsitet i relation til et defineret fællesskab med etablerede dogmer:

Fællesskabelig identifikation (deltagelse og identifikation)	Religiøsitet		
	Høj	Lav	Afviser troen
Høj	Engageret troende	Ritualist	Medløber
Lav	Outsider	Marginalt troende	Doktrinær frafalden
Afviser fællesskabet	Tilbagetrukket troende	Socialt frafalden	Definitivt frafalden

Skemaet viser dels de forskellige typer af tilknytninger, der kan være til fællesskabet, og dels kan det anvendes til at vise et frafalds- eller optagelsesforløb, hvor den troende bevæger sig fra en type til en anden i sin udvikling af tilknytningen til fællesskabet. For oversigtens skyld vil jeg kort beskrive de enkelte typer: Den *engagerede troende* er en, der har et højt engagement i fællesskabet samtidig med, at vedkommende er stærkt overbevist om fællesskabets religiøse fundament. *Ritualisten* er med i fællesskabet, men interesserer sig ikke for dets religiøsitet, hvor *medløberen* decideret afviser dets religiøsitet, men stadig er aktivt med i fællesskabet. *Outsideren* er ikke engageret i fællesskabet, men har en relativ tilknytning f.eks. ved fra tid til anden at være med til fællesskabelige aktiviteter samtidig med, at den fællesskabelige religiøsitet er intakt. Den *tilbagetrukkede troende* afviser helt fællesskabet samtidig med, at fællesskabets religiøsitet opretholdes og er intakt. Den *marginalt troende* er vaklende både i sin overbevisning om sektens religiøse legitimitet og sin tilknytning til fællesskabet, mens den *doktrinært frafaldne* afviser sektens religiøsitet og har en lav tilknytning til fællesskabet. Den *socialt frafaldne* afviser enhver tilknytning til fællesskabet og har samtidig en lav tilknytning til fællesskabets religiøsitet. Den *definitivt frafaldne* har afskåret enhver forbindelse til både fællesskabet og dets religiøsitet.

Den type af frafaldne, der er interessant for denne afhandling er den *definitivt frafaldne* som samtidig på et tidspunkt i sin tilknytning til sekten har været en *engageret troende*. På baggrund af Bahr & Albrechts studium viser det sig, at af dem, der faldt fra og som var definitivt frafaldne, var det kun 20%, der havde opfattet sig selv som engagerede troende, mens resten fordelte sig på de andre kategorier. Det viste sig samtidig, at disse frafaldne som oftest ikke havde ønsket at forlade sekten, men havde oplevet at blive behandlet dårligt på et tidspunkt, hvor de havde brug for hjælp eller de

---

oplevede, at de ikke var blevet taget alvorligt i trosspørgsmål, hvorefter der opstod konflikt mellem dem og repræsentanter fra sekten. Disse frafaldne havde et meget konfliktfyldt udgangsforløb og deres brud med sekten fulgte enten en høj grad af fællesskabelig tilknytning og en gradvist lavere religiøs tilknytning og videre at blive doktrinalt og siden definitivt frafalden eller de fulgte en høj grad af religiøs tilknytning og en gradvist lavere fællesskabelig tilknytning for efterfølgende at blive socialt frafalden og siden definitivt frafalden. Fælles for dem var, at den efterfølgende proces med at finde sig til rette under nye forhold var længere og mere smertefuld end det var tilfældet for f.eks. ritualisten, der i udgangsprocessen blev marginalt troende og siden blev frafalden. Ritualisterne var i øvrigt den mest almindelige frafaldsgruppe.

Andre studier opererer ikke specifikt med denne opdeling i typer af tilknytning, men deres resultater antyder et tilsvarende forløb, der starter med en konflikt hos medlemmer, der ikke overvejede frafald. At anvende en umiddelbart processuel tilgang til at forstå sekterisk frafald indeholder risikoen for at antage en frafaldsteleologi, hvilket ikke er hensigten her. Den processuelle beskrivelse eller antydning er anvendt for at typificere og overskueliggøre frafaldsdynamikken. De personlige årsager til frafald kan være vidt forskellige og individuelt komplicerede, spændende fra uoverensstemmelser med andre medlemmer til religiøse problemer eller en spirende erkendelse af at høre til det forkerte sted, samtidig med, at de kan være foranlediget af strukturelle forandringer som både Ballis (1999) og Ebaugh påpeger i deres studier. Ebaughs studium (1988) viser, at uanset årsagerne til, at man forlader et fællesskab, så er det omvæltende for individet at forlade en rolle, der har haft stor betydning for ens verdensopfattelse, identitet og religiøsitet, hvilket må siges at være tilfældet for en engageret troende, der bliver definitivt frafalden.

Afhængighed af fællesskab og verdensbillede

At tale om at man skulle være afhængig af tilknytningen til sektfællesskabet er som nævnt ikke noget de foreliggende studier antager. De fleste studier giver forskellige sociale grunde til, at man dels er med og dels falder fra. En almindelig antagelse er, at tilknytning til sektfællesskaber skyldes deres ”*superior ability ... to provide answers to life’s ultimate questions.*” (Nelson & Bromley i Bromley 1988:49; se også Repstad 1984:52) og de tætte sociale bånd, der opstår grundet den stærke integration (Ballis 1999; Wright 1984). Individet opnår en høj grad af sikkerhed og meningsfyldthed indenfor et sektfællesskab samtidig med, at det føler sig universelt forsikret i kraft af sektens religiøse overbevisning om at have sandheden om verden (Berger 1967). Udover at være en meningsfuld tilværelse er sekten også en social base med tryghed i sikre relationer og disse to parametre tilsammen, mening og tilhørsforhold til en gruppe, udgør et stærkt grundlag for engagement.

Spørgsmålet om afhængighed er først meningsfuldt, når man betragter individers reaktion på frafald, da en reaktion på et afhængighedsforhold naturligt vil være betinget af abstinenser og en trang efter det savnede, som man forsøger at tilfredsstille. Som nævnt er den engagerede troendes frafaldsforløb lang og svær og almindeligvis bliver dette forløb beskrevet ud fra sociale perspektiver. F.eks. skriver Ballis (1999:24-25) at fællesskabets negative labeling af personen i konflikt med fællesskabet, som en 'kætter' eller 'frafalden' forstærker frafaldet, da man begynder at betragte medlemmets ændrede adfærd med mistænksomhed og afstandtagen (se også Bahr & Albrecht 1989:184 og Ebaugh 1988:161). På den måde foranlediger man en social 'push'-effekt, der forstærker frafaldsprocessen og gør den til en selvopfyldende profeti. Dette viser selvsagt noget om fællesskabets reaktion, men ikke om den frafaldnes reaktion. Bahr & Albrecht viser f.eks., at denne labelingproces opstår i forbindelse med engagerede troende, der ønsker at komme overens med deres forvirring og frustration og af denne grund henvender sig til menighedens repræsentanter, der blot modtager dem med afstandtagen og forudfattede holdninger til deres adfærd (1989:197). Ballis' studier viser et lignende mønster i Adventkirkens behandling af præster, der henvender sig med tilsvarende problemer. Et andet studie af frafald fra Hare Krishna viser, at selvom man falder fra Krishna-fællesskabet, så oprettede man et andet og tilsvarende fællesskab med andre frafaldne som et overgangsfællesskab, før man endeligt gled ud i det sekulære samfund (Rochford 1989). Tilsvarende har flere studier vist, at kidnapning af medlemmer af Unification Church med henblik på det, der betragtes som 'deprogrammering' af sektmedlemskab, ofte fører til, at de kort efter bliver aktive i den antikultbevægelse, der deprogramerede dem (Barker i Bromley 1988:176). I forlængelse heraf har andre studier vist, at man efter frivilligt frafald bliver aktiv i en modbevægelse mod den sekt man tidligere var medlem af (Hall i Bromley 1988). Atter andre studier har vist, at religiøse frafaldne er tilbøjelige til at slutte sig til et nyt trossamfund, men det viser sig, at religiøse frafaldne sjældent vender sig mod andre sekter, men til gengæld mod mindre konservative og mere liberale grupper. Kun en minoritet bliver aldrig igen engageret i religiøse fællesskaber (Bahr & Albrecht 1983, 1989; Hadaway 1989; Repstad 1984). Det generelle billede i disse studier viser samtidig en tendens til, at jo mere konservativt og sekterisk fællesskabet er, jo mere socialt og religiøst integreret man er i fællesskabet og jo længere tid man har været med, jo hårdere opleves frafaldet og jo mere sandsynligt er det, at man ikke forlader fællesskabet eller, at man kommer tilbage til det efter en periode væk fra det.

De nævnte erfaringer er rent sociale tilpasninger til en frafalden position, der kun giver rum for en hypotetisk antagelse om afhængighed af et sektfællesskab. De nævnte studier fokuserer ikke specielt på fysiske aspekter ved frafald eller frafaldsprocessen om end det i indledningen nævntes, at man

---

i frafaldsforløbet oplever fysiske reaktioner i forbindelse med frafaldsprocessen. De stærke følelsesmæssige reaktioner som depression, frustration og meningsløshed og fysiske reaktioner som svimmelhed, migræne og rysteture er blevet erfaret, når man har studeret frafaldne, giver anledning til at sammenligne reaktionerne med de abstinenser stofafhængige oplever, når de ikke indtager de stoffer de er afhængige af.

Et andet aspekt af de sektfracaldnes adfærd er, at de tilsyneladende er drevet af en trang til atter at involvere sig i religiøse fællesskaber eller fællesskaber, der minder om det de forlod. Denne trang virker umiddelbart som en motivationsfaktor og minder om den trang en stofafhængig oplever i forbindelse med sin afhængighed og som driver den afhængige til atter at opsøge stoffet og tage det. Hos stofafhængige består denne trang i lang tid efter, at de fysiske virkninger er aftaget og studier af stofbrugere har vist, at jo længere tid man tager stoffer, jo længere tid føler man denne trang efterfølgende og jo sværere er det at forblive afvænnet (Frank 2005). Som nævnt ovenfor var et frafald dels mindre sandsynligt og dels hårdere jo længere man havde været med i en sekt, hvilket yderligere bidrager til at antage, at det giver mening at beskrive sektfracald ud fra en hypotese om afhængighed af sekten og dens virkelighedsopfattelse.

Opsummering

På baggrund af ovenstående redegørelse er det givet, at der er forskelle på graden af medlemskab og tilknytning til religiøse sekter, og at engagerede troende oplever en ganske anden tilknytning end dem, der primært kommer for fællesskabets skyld og ikke i særlig grad tager personligt del i trosudøvelsen. Antagelsen er, at engagerede troende giver deres stærke integration i et altomfattende fællesskab og verdensbillede oplever afhængighed af dette fællesskab, når de falder fra det. Afhængigheden viser sig ved, at de i forbindelse med tvivl rækker ud efter venner indenfor fællesskabet og søger deres hjælp til at genoprette troen og tilliden til sekten. Opnår de ikke denne hjælp starter en proces ud af sekten, der er ledsaget af markante følelsesmæssige og fysiske reaktioner og undervejs i processen søger den frafaldne at finde tilflugt hos ligesindede, enten andre frafaldne, hos modbevægelser eller andre sekter for til sidst at blive tilknyttet et andet trossamfund eller aldrig mere beskæftige sig med organiseret religion og blot udøver en personlig tro. Processen minder i høj grad om den proces en stofafhængig gennemgår, når han oplever fysiske abstinenser; han søger at tilfredsstille sine abstinenser, og den trang han har efter stoffet. Eftersom narkomanens reaktioner i afvænningsprocessen er sammenlignelige med de reaktioner en frafalden oplever, er det nærliggende at forklare sektfracald ud fra en antagelse om afhængighed af relationen til sekten. Da tilknytningen til sekten som nævnt består af to forhold, en tilknytning til doktriner og mening og en tilknytning til fællesskabet, vil det være nødvendigt at adskille disse to tilknytningsparametre for at under-

---

søge, hvori afhængighedsforholdet består; består det i afhængighed af en meningsfuld religiøs tilværelse, en afhængighed af et fællesskab eller er disse parametre gensidigt afhængige.

Fokus for dette studium bliver derfor at undersøge om frafald fra religiøse sekter angiver et afhængighedsforhold til sektfællesskabet eller til den meningsfuldhed sekten bidrager med i den enkeltes tilværelse.

Den overordnede hypotese for studiet lyder derfor således med tilhørende underhypoteser:

- Engagerede troende viser ved frafald, at de er afhængige af tilknytningen enten socialt eller doktrinalt.
  - Frafaldne søger enten mod andre og lignende fællesskaber eller religiøse overbevisninger for at modstå abstinenserne ved frafald.
  - Frafaldne reagerer med fysiske symptomer pga. abstinenserne ved frafald.

---

2 Verdensvirkelighed og trangen til at skelne

Eftersom en egentlig teoridannelse på netop dette område er yderst begrænset, vil jeg indledningsvis kort redegøre for hvilke relevante teoretiske tiltag, der ellers er foretaget og herudfra begrunde dette studiums valg og anvendelse af teori. Den mest sammenhængende teori på området er Ebaughs studium (1988) af frafaldne ud fra rolleteori, og den identitet individer opbygger på baggrund af en vital rolle de indtager i deres tilværelse. Det kunne f.eks. være rollen som mor eller nonne, der begge beskrives ud fra oplevelsen som vigtige forudsætninger for en identitet. Ebaugh anerkender selv manglen på teori på området og giver med sit erklærede eksplorative studium et bud på, hvordan frafald kan anskues. Fra hendes perspektiv er det skiftet fra en vital rolle til en anden og den omstændighed, at man må omdefinere sin position i samfundet, lokalmiljøet, i forhold til det modsatte køn mv., der skaber forvirring, frustration, en oplevelse af tomhed og tab af identitet. Ebaugh breder sin teori ud til ikke kun at beskrive religiøse mennesker, der forlader deres trossamfund, men til generelt at beskrive vitale rolleskift, selvom hun oprindeligt søgte at beskrive rolleskiftet fra nonne til eks-nonne, da hun selv har været nonne. Ud fra almindelige betragtninger noterede hun, at andre vitale rolleskift blev oplevet som ligeså svære som hendes egen og dette danner baggrunden for hendes undersøgelse.

På baggrund af mine egne erfaringer med frafald fra en religiøs sekt og ved at opleve andre frafaldne fortælle om deres oplevelser har jeg bemærket, at opgøret med et eksklusivt fællesskab og et totalt verdensbillede er en proces, der ikke kan beskrives ud fra en rolleteori alene. Naturligvis indtager man en vital rolle som troende i en given forstand og er måske tildelt yderligere roller som præst, kvinde eller hvad der nu kunne være vigtigt i en given sekterisk sammenhæng og separationen fra en sådan rolle er heller ikke uvæsentlig i en frafaldssammenhæng, hvilket f.eks. Ballis viser i sit studium af frafaldne præster fra Adventistkirken (1999). Ikke desto mindre ser jeg det som et vigtigt område for en undersøgelse at tage udgangspunkt i det fællesskab og det verdensbillede og virkelighedsopfattelse, som sektmedlemmer er ene om at have i forhold til samfundet omkring dem.² Denne virkelighedsopfattelse bliver de ofte tvunget til at redefinere alene fordi de forlader fællesskabet, uanset om de bliver udstødt eller selv vælger at gå. Spørgsmål som, hvad meningen er med livet udenfor sekten, hvilket fællesskab tilhører man eller om man alligevel bliver frelst som frafalden og i det hele taget spørgsmålet om, hvad der mere generelt er rigtig og forkert adfærd og viden om verden er udtalt i en helt særlig grad for frafaldne sektmedlemmer. Samtidig skal man til

---

² For en god ordens skyld bør det nævnes, at det på ingen måde kan afvises, at frafald fra mindre totale trossamfund end sekter også kan have en anomisk effekt svarende til den en sektfrafalden oplever.

---

at indgå som aktør i det samfund og de fællesskaber, man tidligere har fordømt og afskåret sig fra, og det kræver nødvendigvis en omdefinering af den tidligere overbevisning og en tilpasning til den nye virkelighed man søger at blive en del af. Disse problematikker er ikke tilnærmelsesvist til stede i samme grad ved frafald fra en rolle. Almindeligvis indebærer en rolle i Ebaughs beskrivelse ikke et totalt verdensbillede, men er blot en delvirkelighed i det almindelige samfund, som f.eks. rollen som direktør. Det er kun i overgangen fra nonne til det almindelige samfund, hvor man kan tale om, at der må finde en radikal omdefinition af en verdensopfattelse sted, og dette berører Ebaugh stort set ikke og anskuer det i stedet fra et rolleperspektiv. Ballis bemærker en passant, at sektfracfald kan beskrives udfra en anomisk forståelse, men afviser samtidig en sådan tilgang som særligt anvendelig, da han anvender Durkheims strukturalistiske definition af begrebet, og hans egen undersøgelse tager udgangspunkt i et aktørperspektiv, hvorfor det logisk ikke kan overføres (Ballis 1999:200). Ikke desto mindre finder jeg, at det udfra en videnssociologisk tilgang giver særdeles god mening at anvende anomibegrebet til at beskrive den tilstand man som sektfracfalden befinder sig i. At teoretisere udfra en antagelse om anomi indebærer samtidig en anerkendelse af et sammenbrud af en grundlæggende verdensopfattelse og en adskillelse fra et meningsfællesskab, hvilket også er i sammenhæng med antagelsen om den form for fællesskab en sekt er; altomfattende og med en eksklusiv verdensopfattelse. Dette studium vil give et bud på en beskrivelse af frafald udfra en videnssociologisk tilgang og vil på den baggrund kort sagt anskue reaktionen på frafald som anomi og abstinenser efter et fællesskab omkring et givent nomos. På baggrund af en videnssociologisk tilgang til en sektforståelse er et nomos altid funderet omkring dette eksklusive fællesskab. Uden dette fællesskab kan nomos ikke opretholdes, og det er vigtigt at have for øje, at i den videre skildring af et nomos anses disse parametre for gensidigt afhængige. Det er dog ikke utænkeligt, at de for en frafalden opleves uafhængigt af hinanden, hvilket den senere analyse vil undersøge.

Undersøgelsens teoretiske udgangspunkt vil bestå af to dele; en primær del og en sekundær del. Den primære del tager udgangspunkt i Peter Berger & Thomas Luckmann's videnssociologi og en deraf afledt identitetsteori formuleret af Richard Jenkins. Derudover bliver den primære del suppleret med Berger's religionsteori og William James' religionsfænomenologi. Bidraget fra James har til hensigt at vise den personlige tilnærmelse til religion og markere individets religiøse følelser i Berger's socialt konstruerede religionsteori. Berger underkender ikke, at religion har betydning for individets følelsesliv, men betoner nærmest kun dette aspekt som en konsekvens af de givne sociale konstruktioner, mens James i langt højere grad fokuserer på individets oplevelse af religion og samtidig specificerer de religiøse følelser, der er forbundet med det. Berger skelner ikke mellem følelser med religiøse objekter og følelser med sekulære objekter, hvilket er tilfældet for James og netop

---

denne skelnen er vigtig for at understrege religionens betydning for individet, den særlige betydning religion kan have for et menneske. Berger repræsenterer således den socialt konstruerede tilgang til religion med fokus på samspil mellem individ og omverden, mens James repræsenterer den fænomenologiske religionsforståelse, der ofte har karakter af en psykologi.

Den sekundære del af teorien tager udgangspunkt i forskellige teorier om stofafhængighed og om samspillet mellem sociale forhold og neurofysiologi. Den primære og sekundære teori vil danne grundlag for en teoridannelse, der skal forklare frafald fra et totalt verdensbillede og dertil hørende identitet og anskue det udfra en antagelse om afhængighed af dette verdensbillede.

Virkelighed og fravær af virkelighed

Berger & Luckmanns tilgang er ikke i udgangspunktet rettet mod en beskrivelse af anomi, fravær af sekten og dens nomos, men det modsatte, nomi eller opretholdelsen af et nomos, hvor anomi kort nævnes som fravær heraf. Teorigennemgangen vil derfor først redegøre for, hvordan Berger & Luckmann betragter en institution og således en sekt som nomosbyggende og nomosopretholdende for derigennem at beskrive anomi.

Institutionens grundtræk

Da nomos altid opstår og opretholdes indenfor en institutionaliseret relation og i dette tilfælde indenfor en sekt vil teorigennemgangen starte med at beskrive, hvordan en institution opstår og danner grundlag for et bestemt nomos.

For Berger og Luckmann er al menneskelig handling en eksternalisering af bestemte motiver og opfattelser af virkeligheden og jo oftere en sådan handling gentages og bliver til vane bliver den efterhånden institutionaliseret. Vanen og institutionens karakter har den fordel, at den reducerer de overvejelser, der er forbundet med en given aktivitet og gør den selvfølgelig at udføre. Med vanen og institutionen følger en typedannelse af denne form for aktivitet, hvilket begrænser valgmulighederne indenfor netop denne handling. Udfra institutionens natur bliver det muligt på forhånd at definere en given situation og tage stilling til den uden, at man behøver gøre sig store overvejelser om den på forhånd. Forskellige situationer kan underordnes den allerede etablerede institution (Berger & Luckmann 2000:71 ff).

Videre argumenterer de, at en institutionel typedannelse er et resultat af, at forskellige aktører gensidigt anerkender en bestemt aktivitet som typisk og hensigtsmæssig, og institutioner er således noget en gruppe aktører er fælles om og anerkender som gyldige. Samtidig er det gældende, at institutionen typificerer de aktører, der handler i den, og man kan derfor forvente, at en bestemt aktørtype findes i en bestemt institution. Eftersom institutioner skabes og opretholdes over tid bliver de funde-

---

ret med en vis historicitet, der bidrager til deres opretholdelse, og gennem kendskabet til historien øges forståelsen for institutionens eksistens. Sammen med eksistensen af en institution opstår der også en grad af kontrol over de mennesker, der associeres med institutionen og dens typificerede handlingsforskrifter, idet deres adfærd er afstemt efter de fastlagte vaner. I kraft af vanen, den typificerede handling, dens selvfølgelighed og institutionens historie fremstår den på et tidspunkt som en objektiv og uomgængelig virkelighed, der ikke er foranderlig. I det mindste vil den fremstå som uforanderlig overfor aktører, der træder ind i institutionen uden at have været medskabere af den. Eftersom institutionen potentielt kan optage nye aktører får den overfor dens eksisterende aktører selv karakter af uomgængelighed, da de selv skal legitimere den for andre som en eksisterende entitet.

Uanset om en aktør indtræder i en eksisterende institution som spæd eller som voksen gør den krav på anerkendelse af sin objektive karakter, og aktøren må internalisere dens objektivitet og blive en institutionstype. Det forhold, der eksisterer mellem aktør og den objektive virkelighed er dialektisk indeholdende tre forløb; eksternalisering, objektivisering og internalisering. Eksternalisering og objektivisering er aktørens bidrag til den sociale verden f.eks. en institution og i kraft af denne proces er dette bidrag adskilt fra aktøren, når det er eksternaliseret, og han har ikke længere egenhændigt kontrol over det. Ved internalisering virker den objektive virkelighed tilbage på den oprindelige aktør eller almindeligvis på andre aktører, der optager den objektive verdens vilkår i sig og tilpasser deres adfærd og normer efter den. I yderste konsekvens er mennesker således blot produkter af de institutioner de indgår i, hvilket er særligt udtalt, når det er en verden man fødes ind i (Berger & Luckmann 2000:79).

Sekten som meningsskabende

Som institution fremstår en sekt som en objektiv realitet for nytilkomne og for at kunne gøre sig meningsfuldt gældende overfor nye aktører må den legitimere sine praksisser og retfærdiggøre dem, hvilket dels sker på baggrund af en given kundskab om sekten og dels ud fra de normer, der er knyttet til den.

Omkring sekten opstår således en egen logik, et særegent sprog, der fungerer som viden til at forklare og legitimere dens tilstedeværelse og afhængigt af forskellige omstændigheder vil denne viden typisk antage komplicerede og teoretiske proportioner, der udgør et decideret vidensgrundlag for de tilknyttede aktører. Denne viden bliver internaliseret i aktørerne. Ud fra denne viden er verden blevet objektiviseret gennem sproget og gør således verden til objekter, der kan opfattes meningsfuldt og ordnet. Viden udgør en forståelse af den objektiverede virkelighed og gennem en fortsat sproglig eksternalisering frembringes virkeligheden atter og bekræftes gentagende (Berger & Luckmann

---

2000:83ff). En sekts videnslager er struktureret ud fra, hvad der har relevans, og de aktører det er relevant for og de aktører, der deler det samme vidensgrundlag, har derfor samme relevansstruktur og kan relatere til hinanden i forhold til sekten (Berger & Luckmann 2000:96).

Sammen med en bestemt viden om sekten og en sprogliggørelse af den, er der også knyttet en række værdier til legitimeringen. Det er ikke tilstrækkeligt blot at have et kendskab til, hvorfor sekten fungerer og i det hele taget eksisterer. Kundskaben får også konsekvenser i form af en række normer om, hvad der anses for at være en passende adfærd. Udtrykt i bydeform kan en sådan kombination af viden og norm lyde; ”Du skal gøre X, fordi Y”, hvilket netop angiver, at adfærd skal være motiverende for aktørerne og give mening (Berger & Luckmann 2000:114).

Når en sekt når et vist niveau af kompleksitet antager dens vidensgrundlag karakter af at være en sammenhængende teoribygning, der skal omfatte hele ’verden’ og tjene som legitimation af gældende praksisser. Typisk vil formidlingen og behandlingen af disse teorier være overladt til specialister og i en sekterisk sammenhæng vil dette typisk være præster eller en anden gruppe, der er udpeget til at videregive ’føde til hjorden’.

Den mest gennemgribende legitimering er en henvisning til en symbolsk og universel totalitet, der integrerer alle sektens betydningsområder og som samtidig betyder, at sekten som religiøs institution påtager sig at acceptere og forklare hele universet og ikke blot samfundet (James 1985:41). Den daglige virkelighed som den tager sig ud for aktørerne bliver indsat i en universel sammenhæng og opnår således den højest mulige gyldighed og det stærkest mulige grundlag for tilknytning. Den bliver religiøst objektiviseret. Nomos er således ikke længere begrænset til naturen, men rækker nu ud i universet og er sikret samtidig en høj grad af stabilitet. Nomos er derfor udvidet til at være kosmisk og i en religiøs sammenhæng derfor et helligt kosmos, som er forbundet med mennesket, men som det alligevel er forskelligt fra og som er mystisk og ærefrygtindgydende³ (Berger 1974:35ff; Berger & Luckmann 2000:115ff). En religiøs legitimering henter sin styrke ved at lokalisere en institution indenfor en hellig og kosmisk referenceramme og overskrider på den måde både aktøren og institutionens historie og indfører dem i en overmenneskelig sammenhæng. Når en institution er religiøs accepterer den samtidig hele universet som sin nomiske referenceramme. Institutionen vil derfor ofte blive betragtet som en jordisk spejling af en hellig kosmisk virkelighed.

Der er helt åbenlyse fordele ved at legitimere en institution ud fra en religiøs referenceramme frem for en sekulær. Den sekulære institution sikrer aktøren en plads i en social verden og bringer hans liv i sammenhæng med et samfund, der har eksisteret før ham, og som vil eksistere efter ham, og

---

³ I en sektsammenhæng vil nomos blive betragtet som religiøst, som legitimeret i et helligt kosmos med en evig og universel gyldighed.

---

som garanterer ham stabilitet og mening og historie. Han har overskredet sit eget livs grænser og de handlinger han udfører vil reelt være en realisering af universelle hensigter og indskrevet i en overpersonlig orden. Ikke desto mindre har et samfund stadig en historie og en iboende endelighed. Den afgørende forskel på det hellige kosmos og det sekulære kosmos er, at det hellige kosmos er evigt, mens det sekulære er endeligt. Enhver aktør, der tilslutter sig et helligt kosmos bliver en del af evigheden og udødeliggjort, og det betyder samtidig at aktørens religiøse passion for institutionen og dens betydning bliver stærkere og markant forskellig fra den en aktør måtte føle for en sekulær institution (James 1985:41ff). Samtidig gælder det for enhver institution, der anser sig selv for at være legitimeret i kraft af et helligt kosmos, at den nihiliserer forestillingen om at kunne dele skæbne med jordiske institutioner, der opstår og forsvinder igen pga. tilfældigheder og konflikter. Udover at aktør og institution er sikret en plads i evigheden gennem det hellige kosmos er der også en anden fordel ved den religiøse legitimering. Ved at kunne henvise til en hellig orden, et helligt nomos, hvis garanti er givet suverænt af gud og hvis gyldighed er universelt og evigt, er ingen modsigelse længere mulig. Risikoen for at blive sønderstyrtet er automatisk nihiliseret, og i det mindste vil et forsøg herpå være helligbrøde og give anledning til store konsekvenser (Berger 1974:46ff).

Selvom en legitimering ikke kan opnå højere status end at være et helligt kosmos og en totaliserende symbolsk virkelighed, er det alligevel almindeligt for en religiøst funderet institution at dele verden op i det som er helligt og det som er profant, det aktørerne og institutionen bør beskæftige sig med og det, der er til fare for det hellige nomos, og som man afholder sig fra. Fænomener der optræder som profane tillægges en negativ betydningsværdi og som noget man kan tage skade af at beskæftige sig med og oplevelsen er, at det kun er indenfor rammerne af det religiøse fællesskab frelsen kan opnås. Institutioner og aktører, der ikke anerkender det hellige kosmos opfattes som en potentiel trussel og bliver forsøgt neutraliseret ved at anvende det religiøse begrebsapparat til at tilskrive dem en mindreværdig status og betragte dem som ligegyldige. Hvis de profane fænomener yderligere betragtes som en reel trussel bliver de begrebsmæssigt nihiliseret og betragtet som fortabte og dømt ude i mørket. Frelsen og forbundetheden med det religiøse kosmos kan givetvis kun opnås indenfor denne religiøse referenceramme, og denne verden udgør en sandsynlighedsstruktur, hvilket betyder, at det indenfor denne struktur er sandsynligt, at nomos eller kosmos kan opretholdes (Berger 1974:37, 55; Berger & Luckmann 2000:135ff).

Inklusion og eksklusion

Det er klart, at sekten som religiøs institution er et fællesskab, der udgør en sandsynlighedsstruktur og hvor aktørerne i fællesskabet har noget til fælles, at de har samme relevansstruktur. På baggrund af de ligheder de deler med hinanden identificerer de fællesskabet og opnår en følelse af at høre til.

Et fællesskab af denne slags kan derfor siges at indeholde to for denne sammenhæng afgørende parametre; det er et meningsfællesskab, og samtidig giver det et tilhørsforhold, og så længe aktøren kan identificere sig med indholdet af disse parametre, er han en del af det. I relation til den tidligere gennemgang har et religiøst fællesskab derfor en række stærke kvaliteter af både symbolsk og praktisk karakter, der tjener som identifikationsmarkører. Aktørerne i fællesskabet deler både en overbevisning om virkelighedens beskaffenhed og handler i deres hverdag på baggrund af denne viden om virkeligheden. Udfra de delte kvaliteter identificerer de løbende hinanden som tilhørende det samme fællesskab samtidig med, at de også bekræfter og opretholder fællesskabet i kraft af deres fortsatte praksis og overbevisning (Jenkins 2000:104ff).

En afgørende determinant for identifikationen af fællesskabet er ligheden med andre aktører og med sekten i sig selv, hvilket logisk nok implicerer, at fællesskabet er forskelligt fra noget. En identifikation indebærer altid et forhold mellem lighed med og forskellighed fra noget andet, og det religiøse fællesskab vil derfor også identificere, hvad det er forskelligt fra. Almindeligvis vil denne skelnen være en tydelig markering af, hvad der er helligt og hvad der er profant og andre institutioner og aktører er således potentielt udsat for en identifikation udfra om de er hellige eller profane. Udfra denne identifikation skelner man således mellem 'vi', de hellige og 'dem', de profane og som nævnt ovenfor har man en række begrebsmæssige redskaber til at forklare og legitimere, hvorfor man bør afholde sig fra de profane eller i det mindste nedtone betydningen af dem. Samtidig tjener profaneringen af andre aktører og institutioner til at bekræfte nødvendigheden af det religiøse fællesskab, der derfor udfra egen opfattelse kommer til at fremstå som en frelsende enhed, en tilflugt fra profanitet.

I det tilfælde at det religiøse fællesskab ikke har klare geografiske grænser, men i praksis må dele pladsen med andre religiøse og sekulære institutioner bliver distinktionen mellem 'os' og 'dem' i højere grad af symbolsk og mental karakter. Samtidig bliver nødvendigheden af et begrebsmæssigt kompleks mere udtalt, da forskellen fra de andre skal opretholdes løbende. Distinktionen bliver et hverdagsanliggende og fastholdes eller erindres ved enhver interaktion med dem man ikke identificerer sig med. Samtidig bliver distinktionen også udtalt i hverdagspraksisser som valg af arbejdsplads, madvaner, tøjstil, musiksmag osv., hvilket tilsammen tjener til at fastholde forskelligheden fra 'de andre' og markere ligheden med sine egne. Det vil dog være langt det almindeligste, at et religiøst fællesskab ikke er geografisk isoleret fra andre, men er en gruppe blandt mange andre grupper i et givent samfund, hvorfor disse forskelle hele tiden markeres. Hvis der samtidig eksisterer krav fra det omgivende samfund om, at det religiøse fællesskab skal blive mere lig det almindelige samfund, resulterer det ydermere i en forstærkning af forskellene de to nomoi i mellem og

---

grænserne bliver skarpt markeret af det religiøse samfund. Med Berger & Luckmann's ord kan man derfor tale om, at et religiøst fællesskab vil udgøre et subunivers i det overordnede samfund det eksisterer i (Berger & Luckmann 2000:107ff; Jenkins 2000:109). Et subunivers i denne forbindelse vil være af en sådan karakter, at det har nogle træk, der nødvendigvis betragtes som uforenelige med det almindelige samfund samtidig med, at det er nødt til at være en del af det og nyde godt af visse privilegier. Det nødvendiggør en dobbelt legitimeringsstrategi, der både tjener til at holde egne aktører inde og samtidig holde andre ude, alt imens det skal kunne forsvares, at man opretholder en vis relation til det omgivende samfund samtidig med, at man afholder sig fra det i mere generel forstand.

Distinktionen mellem det inkluderede og det ekskluderede har således to funktioner; dels tjener det på den ene side til at legitimere, at fællesskabet eksisterer og har en given praksis, hvilket det foregående afsnit viser. Dels tjener det på den anden side til at beskytte og opretholde fællesskabets nomos, hvilket legitimeringen også er en funktion af. Det afgørende er konstant at opretholde og videreføre nomos og holde verden ved lige og gøre den forudsigelig.

Socialisering

Nomos er indtil nu blevet betragtet som en objektiv virkelighed, som aktørerne har forholdt sig til som uomgængelig. Det er selvsagt givet, at nomos også har et subjektivt aspekt, idet nomos jo virker på aktørerne og påvirker deres adfærd på en meningsfuld måde og medvirker til, at de bekræfter og opretholder nomos og udtrykker deres religiøsitet. Processen hvorved nomos bliver subjektivt internaliseret beskrives som socialisering. Som udgangspunkt kan man skelne mellem to former for socialisering, en primærsocialisering, hvor individet internaliserer det gældende nomos fra fødslen, og en sekundærsocialisering, der bygger oven på den primære internalisering og som internaliserer et nomos til det eksisterende. Internalisering kan derfor beskrives som grundlaget for, at man som aktør kan opfatte verden som meningsfuld og handler i overensstemmelse hermed.

Den primære socialisering er den mest afgørende for subjektet. Det indtræder i samfundet og er påtvunget signifikante andre, der påtager sig rollen som dem, der skal overgive nomos til det og gøre det til et medlem af samfundet. I kraft af at spædbarnet møder verden ex nihilo har det ingen mulighed for at opponere mod den påtvungne objektive virkelighed og kan blot tage kritikløst imod den variant af nomos, som er repræsenteret ved de signifikante andre, som de præsenteres af Mead (Mead 1934). Den internalisering, der finder sted foregår under en stærk følelsesmæssig påvirkning mellem barnet og de signifikante andre og igennem disse følelsesladede omstændigheder identificerer barnet sig med de signifikante andre. Igennem denne identificering bliver deres virkelighed internaliseret og anerkendt som sand og gyldig. Barnet bliver dels socialiseret til at indgå i og accep-

---

tere et bestemt nomos og dels grundlægges dets identitet i denne fase af socialiseringen. Barnet begynder på et tidspunkt at kunne genkende sig selv i de signifikante andre og senere at kunne genkende sig selv i forhold til de institutionelle relationer det er en del af. Samtidig erkender det også, at der er noget og nogen det er forskelligt fra og primærsocialiseringen medvirker til at bekræfte denne selvopfattelse (Berger & Luckmann 2000:153; Jenkins 2000:48ff).

Internaliseringsprocessen består af et dialektisk forhold, der forstås som en intern-ekstern dialektik, hvilket også i princippet er beskrevet ovenfor i forhold til en institutionel opretholdelse. Nomos fremstår objektivt, idet det bliver præsenteret som sådan af de signifikante andre og internaliseres af barnet, hvorefter det eksternaliseres i handling, bekræftes eller korrigeres af de signifikante andre og justerer løbende identiteten og virkelighedsopfattelsen til at passe til en given institution. Efterhånden kan barnet abstrahere fra de signifikante andre til generaliserede andre, hvilket indikerer, at det møder genkendelse af sin identitet og nomos af andre i det hele taget. Gennem den generaliserede identifikation opnår individets selvidentificering stabilitet og kan møde andre uafhængigt af de signifikante andre og stadig identificere sig som både forskellig fra dem og identisk med dem (Berger & Luckmann 2000:157; Jenkins 2000:20ff).

Gennem den primære socialisering og identificering etableres på den ene side en stærkt uforanderlig personlig identitet og på den anden side en dybt rodfæstet opfattelse af, hvordan verden er struktureret og giver mening. I sammenhæng med internaliseringen af nomos følger også en internalisering af legitimeringen af de institutioner, der repræsenterer nomos, og individet indtræder slutteligt i institutionen med en stærk identifikation med nomos og med de øvrige aktører, der repræsenterer det, samtidig med at det selv bekræfter og opretholder både institution og nomos ved sin egen adfærd.

Udover den primære socialisering finder der også en sekundær socialisering sted. Sekundærsocialiseringen er på ingen måde nær så stærkt funderet som den primære og den bygger oven på den. En typisk sekundærsocialisering vil være en socialisering til en sub-verden, der er underordnet det almindelige nomos og kan f.eks. være socialisering ind i præsteskrabet i en religiøs institution. Omkring præsteskrabet kan der eksistere visse praksisser og et særligt videnslager, som er unikt for den del af institutionen, og som det kræver en uddannelse for at få del i. Sekundærsocialiseringens processer og principper er de samme som den primæres dog med den væsentlige forskel, at de ikke foregår under tilsvarende følelseladete omstændigheder. Identifikationen med en sekundær rolle kan være ganske betydelig, men den kan aldrig være ligeså betydelig som identifikationen med en primær identitet og vil altid være underordnet denne. Eftersom identifikationen ikke foregår under stærkt følelseladete forhold betyder det, at tilgangen til en sekundærsocialisering i langt højere

---

grad kan involvere individet og være forbundet med en rationel tilgang fra individets side. Et andet aspekt ved sekundærsocialiseringen som primærsocialiseringen ikke indeholder på samme måde er nødvendigheden af at være knyttet til signifikante andre, der kan bekræfte den sekundære identitet og uden hvilke identifikationen med en given subverden eller sekundærrolle vanskeliggøres betydeligt (Berger & Luckmann 2000:162ff; Jenkins 2000:48ff).

En radikal form for sekundærsocialisering beskrives af Berger & Luckmann som alternation og som søger at revidere både nomos og identitet, som det er formet gennem primærsocialiseringen og som i flere henseender ligner primærsocialiseringen. Den afgørende forskel på alternationen og den primære socialisering er dog, at alternationen nødvendigvis ikke kan foregå ex nihilo, men må starte med at omdefinere den eksisterende virkelighedsopfattelse. En klassisk form for alternation vil være en omvendelse til et religiøst fællesskab og indeholdt i en sådan proces kan være vækkelsen af religiøse følelser (James 1985:31). I den videre fremstilling vil alternationen blive forstået som enten en religiøs omvendelse og en vækkelse af religiøse følelser eller som en re-identificering af religiøse følelser med et tilhørende nomos og fællesskab. En sådan proces indebærer flere forudsætninger; i udgangspunktet må der eksistere et nomos og en sandsynlighedsstruktur, der kan erstatte den eksisterende og som erfares som mindst ligeså komplekst og omfattende, og som aktørens religiøse følelser samtidig kan blive udtrykt igennem og søge identifikation udfra. Der må eksistere en separat social virkelighed, som individet kan træde ind i, og som kan begribe verden meningsfuldt på ny. En anden af de forudsætninger, der må være til stede er en stærk følelsesmæssig påvirkning, der i sin styrke må have samme dimensioner som under den primære socialisering. Det indebærer samtidig, at der må være signifikante andre til stede, der kan mediere den nye virkelighed og som aktøren kan identificere sig med og være forbundet med, som han var det med de signifikante andre under primærsocialiseringen. Sandsynlighedsstrukturen skal blive individets nye verden og erstatte ethvert opponerende nomos og særligt det nomos som individet fratræder. Det kan indebære en konkret fysisk adskillelse fra den tidligere relevansstruktur, selvom det er mere sandsynligt, at adskillelsen foregår teoretisk og mentalt. Det alternerede individ internaliserer en definition af sin tidligere relevans- og sandsynlighedsstruktur, der gør det legitimt at skabe distance til den og de tidligere signifikante andre indenfor dette nomos. De tidligere meningsfæller vil typisk blive defineret ud fra negative termer og bliver beskrevet som farlige eller vantro og som nogle, der vil kompromittere den nyligt internaliserede virkelighed. Siden hen, når individet er blevet mere fortrolig med det internaliserede nomos og har opnået en høj grad af identifikation indenfor sin nye sandsynlighedsstruktur, kan han atter tilnærme sig repræsentanter for det tidligere nomos, selvom de tidligere signifikante andre stadig kan udgøre en trussel mod den nye virkelighed og identifikation.

Under hele alternationen er det nødvendigt med et legitimeringsystem, der kan begrunde de forskellige stadier i alternationen. Det er nødvendigt at være i besiddelse af et tilstrækkeligt begrebsapparat, der kan legitimere, at individet fornægter sin tidligere sandsynlighedsstruktur og tillægger den negative beskrivelser. Hele den gamle sandsynlighedsstruktur skal genfortolkes indenfor rammerne af den nye for, at den kan blive internaliseret i den nye sandsynlighedsstruktur som sekundær og ikke fremstå som et tab i forhold til den nye. I det hele taget gælder det for enhver sekundærsocialisering, at der søges konsistens i den subjektive biografi og historie. Det nutidige individ søger at fortolke sin fortid til at stemme overens med sin nuværende opfattelse af sig selv og sin sandsynlighedsstruktur (Berger & Luckmann 2000:181ff). Det er klart, at med omvendelsen til et religiøst nomos og en evt. vækkelse eller forstærkning af religiøse følelser bliver individets erkendelses- og livssfære udvidet betragteligt. Han føler en oplivning til en indre verden af følelser, der er blevet udvidet i en fortryllende og absolut grad og den kamp han måtte have gennemlevet i alternationen føles som nødvendig for den glæde han nu oplever. Vækkelsen til både et religiøst liv og til en meningsfuld forklaring af universets beskaffenhed i et fællesskab, der udtrykker hans følelser er en absolut sammensmeltning af hele universet i subjektet (James 1985:46ff).

For at man kan anse en socialisering for vellykket uanset om der er tale om primær- eller sekundærsocialisering skal der være overensstemmelse og symmetri mellem den objektive og den subjektive virkelighedsopfattelse. En sådan symmetri er dog aldrig muligt ideelt set, lige såvel som en total asymmetri heller ikke forekommer, men man kan tale om en mere eller mindre vellykket socialisering. Jo enklere samfundet er opbygget, jo nemmere er det at opnå symmetri, da nomos i høj grad deles lige meget af alle. Omvendt er det sværere at opnå symmetri, jo mere komplekst samfundet er og jo mere nomos er fordelt på specialister. Et eksempel på asymmetri er det tilfælde, hvor et individ bliver stigmatiseret ind i en type han ikke selv kan identificere sig med, f.eks. hvis han som medlem af et religiøst fællesskab bliver identificeret som kætter, mens han identificerer sig selv som en person med alvorlige trosproblemer han søger svar på. Ikke desto mindre gælder det altid, at virkelighedsopfattelsen kun er justerbar indenfor rammerne af det eksisterende nomos, hvorfor en sådan problematisk identifikation i udgangspunktet ikke udgør en trussel (Berger & Luckmann 2000:158, 189ff).

Et aspekt af socialiseringen, der også antyder den latente mangel på symmetri er, at det der binder aktørerne sammen i fællesskabet er rammerne for fællesskabet snarere end indholdet. Lighederne aktørerne i mellem er jo i sagens natur symbolsk konstruerede om end de naturligvis ofte har karakter af virkelighed og opleves som sådan. Udadtil fremstår fællesskabet som en homogen enhed, mens der indenfor fællesskabet uden problemer kan eksistere forskelle i holdninger og varianter af

---

verdensopfattelsen. Disse forskelle vil dog almindeligvis ikke være fremtrædende, men være maskerede og udglattede i kraft af de kollektive symboler, ritualer og udtryksmåder fællesskabet netop er enigt om. Fællesskabets forenende symboler medvirker således til, at man bærer over med hinandens forskelle, forskelle der udenfor fællesskabet ville have været ødelæggende (Jenkins 2000:108). Udfra ovenstående fremstilling er det således tydeligt, at enhver institutionalisering har til hensigt at ordne og strukturere virkeligheden, og derved gøre den nemmere at forstå og manøvrere i. Institutioner har forskellige grader og nogle er mere vigtige end andre, hvilket betyder, at de forklarer og ordner større dele af virkeligheden end andre som det er tilfældet med de religiøse institutioner. Det resulterer naturligvis i, at tilknytningen til dem bliver så meget desto stærkere og legitimeringen af dem indtager en dominerende rolle i enhver udøvelse af aktiviteter og sprogliggørelser. Fraværet af et sådant fællesskab vil være lig med fravær af mening og tilknytning, og det er ødelæggende for individet, der forsøger at holde fast i fællesskabet, legitimeringerne og de religiøse objektivering for snart sagt enhver pris. Det næste afsnit vil fokusere på denne side af teorien, nemlig fraværet af et nomos, anomien, og hvordan den opleves, og hvilke konsekvenser den har for fællesskaber og aktører.

Anomi

Den ovenfor beskrevne teori har ikke en direkte formuleret teori om anomie om end det indirekte kan siges at være tilfældet, da den beskæftiger sig med opretholdelse af nomos og vigtigheden heraf. Den følgende beskrivelse af anomie er således teoretiske udledninger på baggrund af den beskrevne teori om opretholdelse af nomos og faren ved at være adskilt fra sin religiøse sandsynlighedsstruktur. De anførte henvisninger refererer til den del af teorien, der indirekte er blevet anvendt, selvom de allerede nævnte begreber naturligvis er forudsat i den videre fremstilling.

At være adskilt fra sin sandsynlighedsstruktur og dermed den sociale verden medfører en anomisk tilstand for individet. Udenfor sit nomos kan individet ikke orientere sig i verden og bringe orden i sine erfaringer og bestemme sin identitet. Den anomiske tilstand er lig med en definitiv adskillelse fra den sociale verden, hvor man har sine signifikante andre, og hvor man har sine biografiske rødder. En sådan adskillelse medfører en fundamental tvivlen på de mentale evner til at skabe orden og sammenhæng i verden og sig selv og oplevelsen af anomie eller alene frygten for den kan få individet til at søge døden (Berger 1974:32ff). Der kan gives forskellige anledninger til, at nomos mister sine meningsgivende egenskaber, men under ét kan man sige, at enhver årsag til anomie skyldes mangel på gensidig identifikation.

Akut anomie

En af disse anledninger er fraværet af sandsynlighedsstrukturen, hvilket helt konkret betyder, at man fysisk bliver afskåret fra andre bærere af ens nomos. I forhold til det religiøse fællesskab betyder det, at man pludselig er afskåret fra de andre medlemmer af fællesskabet og i det hele taget ikke har mulighed for at nærme sig det. Uden dette fællesskab er man ikke længere i stand til at blive bekræftet i sin opfattelse af verden og risikerer derfor at søge mod andre identifikationer. Fravær af sandsynlighedsstrukturen er formentlig den mest ualmindelige årsag til anomie, da anledningen til anomie ville betyde, at man fra det ene øjeblik til det næste ufrivilligt blev afskåret fra sit fællesskab både mentalt og fysisk. Et eksempel på et sådant tilfælde er den amerikanske soldat, der bliver taget til fange af de socialistiske vietnamesere, den spanske conquistador, der bliver forladt blandt indianerne eller Moon-tilhænger, der bliver kidnappet af deprogrammer. Lige pludselig er individet alene i en verden, hvor nomos er anderledes og hvor sproget er uforståeligt eller hvor dets begreber ikke bliver anerkendt. Der gives stærkt begrænsede muligheder for identifikation og individets eget nomos er ikke længere tilstrækkeligt til at skabe mening og tilhørsforhold i verden. Enten må han finde hjem igen eller også må han underkaste sig de nye forhold eller gå under som socialt væsen (Berger & Luckmann 2000:179ff).

Nedbrydning af sandsynlighedsstrukturen

Selvom det pludselige fravær af sandsynlighedsstrukturen som beskrevet er ganske ualmindeligt, så vil varianter heraf ikke være ualmindelige. Som nævnt ovenfor vil det være typisk, at man som medlem af et religiøst fællesskab tilhører et subunivers, hvis vilkår det er løbende at skulle forholde sig begrebsligt til en anden sandsynlighedsstruktur. Risikoen for at den konkurrerende sandsynlighedsstruktur bliver en positiv identifikationsfaktor er latent hele tiden. I det tilfælde, at det dominerende religiøse nomos mangler begreber til at forklare verden, mens det opponerende kan tilbyde dem eller i de tilfælde hvor de religiøse verdensforklaringer synes svagere end de opponerende kan det skabe forvirring og en asymmetrisk identifikation af den primære identitet. Giver der tilstrækkeligt store asymmetrier vil det føre til anomie for individet. Verden synes meningsløs, da ingen af de to nomoi kan gøre krav på at være sande og forklare verden lige godt. Indeholdt i denne variant vil også være sandsynligheden for en tilstedeværelse af signifikante andre, der kan formidle den opponerende virkelighed på en overbevisende måde i forhold til det oprindelige nomos og som individet kan identificere sig med. De signifikante andre behøver ikke være en indgang for individet til deres nomos. De kan blot fungere som medier til at tilvejebringe tvivl, men her kan ligge begyndelsen på en alternation (Berger & Luckmann 2000:107ff, 173ff, 181ff).

En variant heraf ser bort fra tilstedeværelsen af en opponerende sandsynlighedsstruktur og tager udgangspunkt i den subjektive identifikation af virkeligheden. Det kan forekomme, at det eksisterende nomos i visse situationer viser sig utilstrækkeligt til at forklare virkeligheden, som den fremtræder for individet. Det vil altid være tilfældet for enhver aktør, at han på et eller andet tidspunkt står med forklaringsproblemer i sin erfaring af virkeligheden uanset, hvilket nomos han har og en episode vil fremstå som meningsløs eller vil i det mindste blive forsøgt beskrevet eller bortforklaret ud fra de begreber, der er til rådighed. Ikke desto mindre kan det hænde, at bestemte oplevelser øver så stærk indflydelse på individet, at det pågældende nomos viser sig åbenlyst utilstrækkeligt til at forklare hændelsen. Det kan også hænde, at individet oplever tilstrækkeligt mange uforklarlige episoder til, at de samlet udgør et forklaringsproblem. I begge tilfælde bliver det pludselig klart, at nomos ikke længere er meningsgivende og verdensopretholdende og individet frustreres over ikke at kunne identificere sig meningsfuldt med de erfaringer han gør sig i verden og overgangen fra oplevelsen af frustration til anomi er lige pludselig minimal (Berger & Luckmann 2000:180).

En anden variant af den fraværende sandsynlighedsstruktur er det tilfælde, hvor det religiøse fællesskabs symboler og identifikationsmarkører ikke er i stand til at dække over de individuelle forskelle, der altid vil være mellem medlemmerne af fællesskabet. Fra at have oplevet gensidig identifikation på baggrund af det verdensbillede man har delt, oplever individet nu en asymmetrisk identifikation, der forekommer forstyrrende. Den asymmetriske identifikation afslører pludselig, at der gives bemærkelsesværdige individuelle og personlige forskelle i opfattelsen af nomos og religiøsitet og i praksis omkring det, og det nomos, der umiddelbart har virket homogent og forenende, virker nu splittende for individet, der erfarer forskellene aktørerne i mellem. Hvis dette forhold bliver generelt udtalt eller de individuelle forskelle viser sig i relation til de signifikante andre i fællesskabet opstår risikoen for anomi (Jenkins 2000:108ff).

For den religiøse person er oplevelsen af anomi ødelæggende uanset anledningen, idet fraværet af den guddommelige universalitet bringer selve følelsen af livet til ophør og dette naturligvis uanset årsagerne til anomien. William James citerer filosofen Jouffroy's anomiske kvaler, som han selv essayistisk beskriver dem, og det er tydeligt, at selve grundlaget for al eksistens og alle relationer er på spil i denne erfaring, hvor han i sine overvejelser indtil nu har vendt sig mod både familie, forældre, overbevisning og hukommelse: *The investigation went on more obstinate and more severe as it drew near its term, and did not stop until the end was reached. I knew then that in the depth of my mind nothing was left that stood erect. This moment was a frightful one; and when towards morning I threw myself exhausted on my bed, I seemed to feel my earlier life, so smiling and so full, go out like a fire, and before me another life opened, sombre and unpeopled, where in future I must live*

---

alone, alone with my fatal thought which had exiled me thither, and which I was tempted to curse. The days which followed this discovery were the saddest of my life (James 1985:147). Det er tydeligt, at eksistensen og dens meningsfuldhed er grundlæggende forstyrret og at oplevelsen af anomien er ubærlig. Individet er tvunget til at gøre noget, hvis ikke det vil gå til grunde i meningsløshed og depression.

Håndtering af anomi

Uanset årsagen til anomi vil individet forsøge at opretholde identifikationen med omverdenen og således bevare sit nomos som meningsgivende, da anomi aldrig vil kunne være en valgmulighed. Den asymmetriske identifikation kan dog blive så uoverstigelig, at anomien ufrivilligt bliver dominerende og invaliderende for individet, og han vil søge mod en frigørelse fra den anomiske tilstand. Den mest radikale og definitive løsning på følelsen af anomi er selvmordet. Frustrationen over at have mistet meningen med livet og mangle identifikationsmarkører i den sociale verden er for stor til at kunne håndteres, og der gives kun den udvej at forlade selve livet (Berger 1974:32ff).

En mindre radikal løsning vil være en søgen efter alternativer til det nomos, der er blevet forkastet. Tilliden til at verden kan tages for givet er blevet invalideret, og denne tillid skal genoprettes, og der skal skabes identifikationsmarkører for, at anomien kan overkommes. Individet vil søge efter fællesskaber og individer, der på ny kan identificere ham, og som kan stå som signifikante andre og være garanter for, at nomos kan tages for givet og således genoprette tilliden til det. Denne proces vil være at ligne med alternationen eller en mere radikal sekundærsocialisering, hvor man gennem signifikante andre og andre nomoi genetablerer et nomos. Forskellen er dog tydeligt nok, at individet ikke har et funderet nomos, der skal forandres eller justeres, men at et helt nyt nomos er påkrævet. Berger & Luckmann har ikke i deres teori noget der umiddelbart kan anvendes i denne sammenhæng, men det kan antages, at individet i udgangspunktet søger identifikation med nogle i samme anomiske situation, nogle der også finder tilværelsen meningsløs. Det kan også tænkes, at individet søger mod fællesskaber, hvor et nomos tydeligt er til stede som en integreret del af fællesskabet, og hvor der findes personer, der kan fungere som signifikante andre og som er i stand til at formidle en ny virkelighed. Generelt må det antages, at individet søger mod andre at identificere sig med og eftersom grundlaget for identifikation er markant reduceret vil den anomiske periode være præget af irrationalitet og arbitrære valg. Der vil formentlig være tale om en periode med afprøvning af nye markører for identifikation for at afgøre, hvad der kan beskrive virkeligheden og objektive de religiøse følelser mest meningsfuldt. I den forstand er individet at ligne med en autonom person *ex nihilo*. Han bestemmer selv, men konsekvenserne er ikke givet på forhånd, som det ville

---

være forventet indenfor et nomos, idet hans grundlag for viden og dermed handling i hverdagen ikke er til stede.

Omverdenens reaktion på det anomiske individ

Det er givet, at en anomisk reaktion ikke går upåagtet hen i forhold til den sandsynlighedsstruktur den sker indenfor. Den umiddelbare reaktion på, at nomos bliver kompromitteret vil være, at individet søger identificering og bekræftelse af sit nomos hos sine trosfæller indtil sikkerheden atter er garanteret. Nomos kan i det anomiske tilfælde ikke bekræftes, men individet vil i udgangspunktet forsøge at genoprette tilliden til nomos gennem sine signifikante andre og sandsynlighedsstrukturen generelt, da disse faktorer jo hidtil har været basis for identifikationen. I en sådan sammenhæng er der tale om regulær universvedligeholdelse, som det er forventeligt kommer i brug ved en anledning som denne (Berger & Luckmann 2000:124ff).

Hvis individet gør sig erfaringer i retning af, at et opponerende nomos yder bedre forklaringskraft og forsøger at opnå en identifikation af disse tanker vil hans sandsynlighedsstruktur reagere defensivt, idet han bringer begreber og viden ind i fællesskabet, der anses for kættersk og forkert. Fællesskabet har jo i visse henseender etableret sig som et forsvar mod netop disse forhold og vil modarbejde afvigerens holdninger og tillægge ham en stigmatiserende rolle i denne proces. Afhængigt af identifikationen af afvigerens opfattelser vil han blive betragtet som 'svag i troen', kættersk, moralsk fordærvet, uvidende, eller ligefrem mentalt afvigende (Berger & Luckmann 2000:84). Denne stigmatisering bidrager til en øget asymmetrisk identifikation, som dels bekræfter afvigerens oplevelse af manglende identifikation og dels forstærker risikoen for anomi. Fællesskabet vil i stigende grad betragte ham som en fare for sandsynlighedsstrukturen og mobilisere sine vedligeholdelsesmekanismer for at beskytte sig mod den potentielle fare han udgør. Fra at have været en aktør, der gensidigt bekræftede fællesskabet er han nu blevet en aktør, der bekræfter fællesskabet i, at det skal tage sig i agt for ham. Slutteligt i denne proces vil han blive ekskluderet og den asymmetriske identifikation vil være maksimal. En tilsvarende reaktion vil forekomme, hvis individet stiller sig tvivlende overfor sit nomos' evne til at forklare virkeligheden tilstrækkeligt eller hvis aktøren identificerer de individuelle forskelle, der eksisterer uafhængigt af den samlende sandsynlighedsstruktur. Aktøren reagerer på den stigende asymmetri i relationen, hvilket også skaber en reaktion hos de øvrige aktører, der bliver opmærksomme på asymmetrien og begge forsøger at genoprette enheden og benytter nomiserende redskaber til at forklare og beskrive, hvori den asymmetriske identifikation består og hvordan den kan elimineres. Hvis den asymmetriske identifikation består eller bliver større vil fællesskabet reagere ved at iværksætte et forsvar mod asymmetrien og aktøren, der først iden-

---

tificerede asymmetrien vil i stigende grad blive betragtet som en trussel og slutteligt ende med at forlade fællesskabet (Jenkins 2000:108ff).

Det er klart, at nedbrydningen af sandsynlighedsstrukturen uanset form er en dialektisk proces, hvor den gensidige identifikation bliver obstrueret, hvilket gradvist medfører en anomisk tilstand for individet. Både det sociale og det nomiske grundlag elimineres, og der kan med andre ord tales om, at anomi er resultatet af en social 'push and pull'-effekt. Anomi kan således siges at være resultatet af en gensidig asymmetrisk identifikation.

At forstå behovet for at udtrykke sin religiøsitet i et fællesskab omkring et nomos ud fra en afhængighedstankegang og at forbinde anomi med en trang til genoprette det er ikke en tilgang, som Berger & Luckmann benytter. Ikke desto mindre er det tydeligvis implicit i denne variant af videnssociologien, at nomos og oplevelsen af en meningsfyldt tilværelse skaber et stærkt motiv for at opretholde nogle verdensvedligeholdende forhold. I Berger & Luckmanns opfattelse af mennesket og samfundsdannelse er det klart, at mennesket bestræber sig på at indrette sig meningsfuldt og søger at undgå anomien. Er anomien latent reagerer man umiddelbart. Man kan derfor med rimelighed tale om, at mennesket er afhængigt af et nomos og sammenhænge til at opretholde det, og at anomi er en trang til at genoprette evnen til at handle og orientere sig meningsfuldt i verden. I det følgende afsnit vil der blive redegjort for sammenhængen mellem afhængighed og motivation, og på baggrund af disse overvejelser vil der blive foretaget en kobling mellem videnssociologien og antagelsen om afhængighed af meningsfuldhed og tilhørsforhold.

Afhængighed og trang

Almindeligvis forbindes afhængighed med afhængighed og misbrug af kemiske stoffer, og det er også på denne baggrund dette afsnit tager sit udgangspunkt, da forskningen og teoridannelsen omkring afhængighed netop beskæftiger sig med stofafhængighed. Ikke desto mindre er forskningsområdet kompliceret, og det er tydeligt, at stofafhængighed ikke kan isoleres til udelukkende at handle om kemi, men at det også har sociale sammenhænge.

De næste afsnit vil foretage en række begrebsafklaringer og beskrive stoffers kemiske virkning og deres indflydelse på motivation og adfærd og herefter sætte afhængighedsforståelsen i relation til videnssociologien om nomos.

Fysisk og psykisk afhængighed

Afhængighedsforhold er som nævnt et kompliceret forskningsområde med mange undersøgelser og bud på, hvad afhængighed skyldes, og hvordan det kan afhjælpes. Til trods for de forskellige tilgange til at forstå årsagerne til afhængighed er der relativ enighed om, hvordan afhængighed i sig selv

---

kan defineres. Den almindelige definition på afhængighed er fra WHO's ICD-10, der indeholder seks punkter, hvoraf tre skal være opfyldte indenfor et år for, at man kan tale om afhængighed af et givent brug af stoffer, der har potentiale til at forårsage afhængighed:

1. En stærk trang eller følelse af at være tvunget til at tage stoffet.
2. Nedsat kontrol over, hvornår indtag af stoffet skal ske, hvornår det skal slutte eller hvor meget der tages.
3. Fysiske abstinenser ved nedsat eller afholdende brug af stoffet.
4. Udvikling af tolerans overfor stoffet. Der kræves en større grad af indtag for at opnå den virkning man oprindeligt opnåede med et lavere indtag.
5. Stigende tilsidesættelse af behov og interesser grundet indtag af stoffet sammen med et øget tidsforbrug ved at skaffe eller tage stoffet eller ved at komme sig efter indtag.
6. Vedblivende brug af stoffet, trods erkendelse af skadevirkninger som følge af indtag af stoffet.

(WHO 2004:14)

At tale om afhængighed implicerer typisk en række afledte begreber, da afhængighed ikke er en tilstand der kan isoleres fra forskellige praksisser, og eftersom der i almindelig sprogbrug typisk er inkonsistens i brugen af disse begreber, vil de kort blive forklaret. Cand.psych. Mads Uffe Pedersen opstiller forskellige begreber til at afspejle praksisser omkring afhængighed og brug. For at kunne udvikle afhængighed er det nødvendigt at have en vis *brug* af et rusmiddel. Et rusmiddelbrug afstedkommer ikke automatisk en afhængighed, men et *risikobrug* kan evt. knyttes til sociale problemer og opfylder et eller to af kriterierne i skalaen. Et risikobrug bringer forbrugeren i nærheden af et *misbrug*. At være misbruger implicerer, at man har sociale problemer forbundet med indtagelse af et stof, men man opfylder ikke tre punkter i afhængighedsskalaen.⁴ Endvidere kan man være *afhængig misbruger*, hvilket klart indikerer afhængighed sammen med en række sociale problemer forbundet med afhængighedsforholdet. Slutteligt kan man være *afhængig bruger*, hvor afhængighed er fastslået, men hvor der ikke nødvendigvis er sociale problemer forbundet med afhængigheden (Pedersen 2005:37). I den videre fremstilling vil der blive fokuseret på den afhængige bruger, da det alene er forholdene vedrørende afhængighed, der vil blive beskrevet.

Når der tales om afhængighed forstås på samme tid en fysisk og en psykisk afhængighed, hvilket bl.a. socialoverlæge Peter Ege har beskrevet. Den fysiske afhængighed er kroppens reaktion på stoffet, hvilket dels er udviklingen af tolerans og fysiske og psykiske forstyrrelser ved ophør med indta-

---

⁴ Hvad der forstås ved sociale problemer er ikke relevant i denne sammenhæng og vil ikke blive uddybet videre.

---

gelse af stoffet. Fysisk afhængighed er en følge af indtagelse af et stof over en periode. Den psykiske afhængighed er et subjektivt fænomen, der typisk er karakteriseret ved en trang til indtage stoffet selv efter den fysiske afhængighed ikke længere er til stede og kan opleves selv i mange år efter det sidste stofindtag. Den psykiske afhængighed kan udløse trangen ved, at man tænker på en bestemt situation eller befinder sig under bestemte omstændigheder, der forbindes med stofindtaget. Lige såvel som psykisk afhængighed kan eksistere uafhængigt af den fysiske afhængighed, om end den oprindeligt er foranlediget af den, således kan det også forekomme, at fysisk afhængighed eksisterer uden at være forbundet med en psykisk afhængighed. Dette ses i de mangefold af tilfælde, hvor personer bliver smertebehandlet med morfinpræparater eller indtager sovemedicin, som de bliver fysisk afhængige af, men som de ikke bagefter føler trang til at tage, når de først er afvænnet dem (Ege 2004:14ff; se også Lindesmith 1938).

Stoftrang som afgørende faktor

Disse omstændigheder er de rent objektive og relativt observerbare konsekvenser af et afhængighedsforhold. Når det kommer til stykket, er der ikke sikkerhed omkring, hvorfor nogle udvikler og opretholder afhængighed og andre ikke gør. En gængs teori med afsæt i behaviorismen anser stofmisbrug for at bestå i et belønningsforhold. Man tager et givent stof, fordi det giver en behagelig følelse, og man bliver ved med at tage det, fordi man vil undgå abstinenserne (Pedersen 2005:61; Robinson mfl. 2003:27ff). Denne tilgang har blot en række forklaringsproblemer, da der er visse omstændigheder forbundet med afhængighed, den ikke kan forklare. F.eks. at man bliver ved at tage stoffet, selvom man ikke får en belønning af det pga. den udviklede tolerance for stoffet kombineret med, at man ikke synes, det er tilfredsstillende at tage det. En anden svaghed ved belønningsteorien er, at man kan falde tilbage i stofbrug efter en afvænnet periode, selvom man ikke har lyst til stoffet. Desuden forklarer denne teori kun hvorfor afhængige *tager* stoffet. Ikke at de *søger* det og er stærkt fleksible og opfindsomme i deres søgen (Robinson mfl. 2003:29ff).

De to forskere Terry Robinson og Kent Berridge⁵ bemærkede netop dette forhold og har derfor udviklet en teori om stoftrang de kalder *the incentive salience hypothesis*, eller 'teorien om den tilskyndende forskel', hvor de skelner mellem *drug wanting*, 'stoftrang' og *drug taking*, 'stofindtag', og antager at trangen til at tage stoffet er mere afgørende for den afhængige end selve det at indtage det. De argumenterer for, at man kan have trang til et stof uden, at et indtag er muligt eller ønsket (Robinson mfl. 2001:109; Bear 2006:525).

---

⁵ Terry Robinson er professor of behavioral neuroscience og Kent Berridge er professor i biopsykologi og neuroforskning.

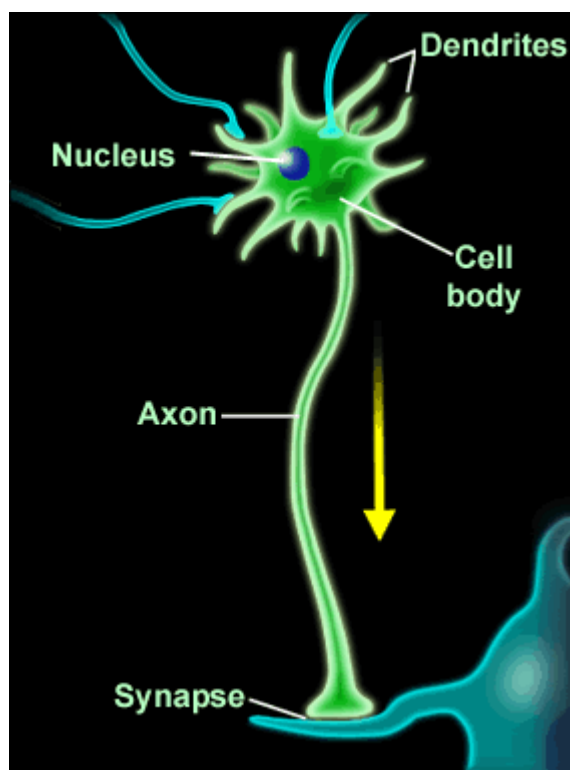

De neurale processer og stofindtag

Robinson & Berridge's udgangspunkt er baseret på undersøgelser af de neurale processer, der er involveret ved indtagelse af stoffer. For at forstå de bagvedliggende præmisser for stofindtag og deres teori vil der i den videre fremstilling kort blive redegjort for de processer og dele af hjernen, der er involveret ved påvirkning af stoffer. Den videre fremstilling af de neurale processer tjener således ikke som et analyseredskab, da det rent empirisk heller ikke er muligt at vise sammenhængen mellem de neurale forhold og de frafaldnes livsforløb.

Den del af hjernen, der primært bliver involveret ved stofindtag er det mesocorticolimbiske dopaminsystem, og særligt den del af dette system, der involverer ventral-tegmentalområdet og striatum. Det mesocorticolimbiske dopaminsystem er almindelig-

vis forbundet med motivation og belønning (Bear mfl. 2006:503, 523ff). Dopamin er et transmitterstof, der produceres af særlige dopaminerge neuroner, og som er vigtige for reguleringen af bl.a. bevægelse, humør og opmærksomhed (Bear mfl. 2006:143). Et neuron er en nervecelle og er opbygget af en cellekrop, nogle dendritter og et axon (se figur 1) og rent cellulært fungerer den ligesom andre celler med cellekerne med genetisk materiale, proteinsynteser osv. Forskellen består i måden den er forbundet og udveksler signaler med andre neuroner på, hvilket er enestående for et neuron i forhold til andre celler (LeDoux 2002:40). Et neuron modtager input fra andre neuroner gennem dendritterne, og gennem en elektrisk impuls bevæges dette signal ud gennem axonet og hen til synapsen, der reelt blot er et væskefyldt mellemrum mellem axonet og dendritten på et andet neuron. Nogle dendritter kan have små spinae, der også er forbundet til et andet neurons axon, og på både dendritter og spinae sidder receptorer, der modtager det afgivne signal (Bear mfl. 2006:41ff). I synapsen mellem axonet og dendritten, der på figuren er mellemrummet mellem den grønne celle og de blå axoner, afgives den elektriske impuls som et kemisk signal. Neuronet, der afgiver impulsen kaldes det presynaptiske neuron, mens neuronet, der modtager det kaldes det postsynaptiske neuron. Det presynaptiske neuron aktiverer med den elektriske impuls nogle kemiske transmitterstoffer, f.eks. dopamin, der i kraft af en kemisk ladning kan videregive signalet til det postsynap-

Figur 1

---

tiske neuron (LeDoux 2002:49). Når transmitterstoffet har afgivet signalet til receptoren genoptages det i det presynaptiske neuron. Visse transmitterstoffer produceres af alle neuroner, mens andre kun produceres af bestemte neuroner. Således for dopamin gælder det, at det kun produceres af såkaldte dopaminerge neuroner (Bear mfl. 2006:111ff).

Dopaminerge neuroner er særligt udprægede i det mesocorticolimbiske dopaminsystem, i ventral-tegmentalområdet og i striatum, der begge samtidig også er en del af det mesocorticolimbiske system. Det mesocorticolimbiske system influerer på flere områder af hjernen, bl.a. frontallapperne, der har betydning for evner som impuls kontrol, dømmekraft, socialisering, planlægning, at kontrollere og udføre handlinger mm. (wikipedia.org:1). Det mesocorticolimbiske system har også indflydelse på striatum, der er et område midt i hjernen. Striatum har flere betydninger, bl.a. har det indflydelse på viljebestemte bevægelser og på den procedurale hukommelse, der har med tillærte vaner at gøre. Striatum bliver bl.a. aktiveret ved stimuli, der forbindes med belønning og det aktiverer i sig selv en belønnende reaktion, når en tillært vane gentages. Det anses for sandsynligt, at striatum også aktiveres, når sanserne præsenteres for elementer, der skiller sig ud fra helheden og påkalder sig opmærksomhed og som ikke nødvendigvis er betinget af hukommelse (Bear mfl. 2006:751ff; wikipedia.org:2). Ventral-tegmentalområdet er som nævnt også influeret af det mesolimbiske system. Dette område ligger lidt dybere end striatum, og det er her det mesocorticolimbiske system har sit udspring. Området indtager en række forskellige og komplicerede funktioner, som f.eks. at processere forskellige følelser, og i relation til dopaminsystemet har det en belønnende effekt og forstærkende indflydelse på forskellige former for tilpasset adfærd (Bear mfl. 2006:503, 580ff; wikipedia.org:3).

Reaktioner på stofindtag

Det mesocorticolimbiske system og de forbundne områder er som nævnt de områder, der er primært forbundne med stofindtag. Når der indtages stoffer som kokain og amfetamin påvirker det i primær grad striatum og hindrer de dopaminerge neuroners tilbøjelighed til at genoptage dopamin, hvorved dopamin ophobes i synapsen og skaber et forstærket signal mellem neuronerne. Heroin påvirker primært de dopaminerge neuroner i ventral-tegmentalområdet, hvor de fremmer produktionen af dopamin, hvilket også resulterer i en ophobning af dopamin i synapsen, der forstærker signalet mellem neuronerne (Bear mfl. 2006:526). En tilsvarende effekt på det mesocorticolimbiske system ses også af stoffer som morfin, PCP (englestøv), ecstasy, nikotin og alkohol om end effekten af disse stoffer varierer i graden (Robinson mfl. 2001:104). Ved brug af disse stoffer og særligt amfetamin, kokain og heroin opnås følelser af selvtillid, energi og overskud, øget motivation, reduceret træthed og appetit mm. (Pedersen 2005:22ff).

Ved gentaget indtag udvikles gradvist en tolerance overfor stoffets virkning og de dopaminerge neuroner tilpasser udskillelsen til et normalt niveau, hvilket betyder, at man skal indtage mere og mere af stoffet for at opnå den ønskede (eller behøvede) effekt. Ved ophør med regelmæssig indtagelse bliver udskillelsen af dopamin tilsvarende reduceret og effekten nedsat i striatum og effekten heraf er fysiske abstinenser, der ofte er modsatte af stoffets virkning. Abstinenser kan være depression, stoftrang, træthed, irritation, rysten, opkast, mm. (Bear mfl. 2006:526).

Teorien om den tilskyndende forskel

Som nævnt anfægter Robinson og Berridge belønningshypotesen som forklaring på afhængighedsforholdet. Belønningshypotesen rækker videre end til stoffer, da man antager, at den har været et nødvendigt led i evolutionen, hvor man blev dopaminbelønnet, når man indtog mad og drikke og havde sex osv., hvilket var fremmede for en ønsket adfærd, som blev opretholdt. Disse forhold påvirker også det mesocorticolimbiske system sådan, at man søgte mad og andre glæder man godt kunne lide. Robinson og Berridge fandt dog ud af, at når de blokerede dopaminsystemet på rotter kunne de stadig godt lide sukker, som de også kunne lide før. Der var altså stadig en lyst til at spise og således en belønningsreaktion på indtaget, men ikke i dopaminsystemet. Forskellen på rotten var blot, at den ikke længere var motiveret til at søge mad (Bear mfl. 2006:523-525). Et andet argument for belønningshypotesen er, at man søger stof, når man oplever abstinenser, fordi de er ubehagelige. Robinson og Berridge fandt, at når man gav en afhængig rotte naltrexone, der blokerer for virkningen af heroin, fik den akutte abstinenser, men den fik ikke en forhøjet stoftrang af denne grund. Til gengæld fik den forøget stoftrang, hvis den fik blot en smule stof. (Robinson mfl. 2003:30). Dette fik dem til at antage, at et regelmæssigt indtag af et afhængighedsskabende stof skaber en øget sensitivitet overfor dette stof. Rent fysisk sker der også en forøgelse af længden af dendritterne på neuronerne i striatum og i en del af frontallapperne. Derudover sker der en forøgelse af mængden af spinae på dendritterne, og tilsammen gør det disse neuroner mere receptive for signaler. Sådanne fysiske forandringer er ikke ualmindelige i hjernen generelt om end de almindeligvis forekommer som resultat af oplevelser og erfaringer (Robinson mfl. 2001:107). Rent fysisk er konklusionen lige til; indtag af et stof skaber en øget sensitivitet overfor det, hvilket øger trangen til det, og trangen kan eksistere i lang tid efter fysisk afvænnelse, da den fysiske forandring af hjernen ændrer sig langsomt. Denne sensitivering har betydning for motivationen og den målrettede adfærd til at søge stoffet, og til at falde tilbage i en afhængighed man ellers var ude af.

Det interessante ved Robinson og Berridge's teori om den tilskyndende forskel er, at der er en høj grad af miljømæssige faktorer, der har indflydelse på hvor meget og hvornår trangen opleves. De fandt, at rotter udviklede sensitivitet for et stof, selvom de fik det indført i bedøvet tilstand og at en

---

skiveskåret hjerne in vitro også udviklede sensitivitet ved påvirkning af et stof, hvilket antyder en ren fysiologisk forudsætning for afhængighed. Samtidig fandt de, at de miljømæssige omstændigheder under hvilke stofferne var indtaget var af afgørende betydning for udviklingen og opretholdelsen af afhængighed og ikke mindst for sensitiviteten af trang. En given kontekst, tanke eller anden anledning kan få afgørende betydning for om man føler trang eller ej og derved søger stoffet. Omvendt har det også betydning for trangen, at man tager stoffet under omstændigheder, man ikke forbinder med trang og stofindtag i øvrigt. Indtaget under de rette omstændigheder medfører et stof ikke en trang, selvom man rent fysiologisk er sensitiv for det (Robinson mfl. 2001:105-107).

Den tilskyndende forskel som subjektivt fænomen

Man kan altså med rette hævde, at trangen har et fysiologisk aspekt, men at det samtidig ikke kan adskilles fra den sociale sammenhæng stofindtaget er foregået under. Selvom teorien er generel og neurologisk funderet ligger den subjektive og ikke mindst den sociale vinkel lige for. Antropologen Daniel Lende har anvendt denne teori i en antropologisk sammenhæng og for at tilpasse den et subjektivt perspektiv, anser han i udgangspunktet den tilskyndende forskel for at være 'den ene forskel, der tiltrækker sig opmærksomhed og bliver udgangspunktet for en motiveret adfærd'. Den tilskyndende forskel kan udmærket være et kompleks af forskelle, men afgørende for denne forskel er, at den forsyner individet med en fornemmelse for, hvad opmærksomheden skal rettes imod, og hvad der er vigtigt i en given sammenhæng. Den tilskyndende forskel får betydning for handling som følge af et ønske og et skift i opmærksomhed og vel at mærke handling, der fordrer udførelse umiddelbart efter skiftet i opmærksomhed. I det mindste, hvis der er tale om stofafhængighed (Lende 2005:104). Den tilskyndende forskel eller komplekset af forskelle bliver hos Lende således af fænomenologisk karakter forudsat, at individet er blevet sensitivt overfor givne forskelle i virkeligheden. Forskellen kan være et hvilket som helst fænomen bevidstheden retter sig imod og som får konsekvenser for individets videre refleksion og handlinger (Husserl 1997:18). Videnssociologisk udtrykt vil man derfor skelne det man er blevet socialiseret til at være sensitiv overfor. I kraft af socialisering og institutionaliseringens praksis bliver individet sensitivt overfor institutionens særpræg og de begreber, viden og følelser, der er forbundet med at være en del af den. Gennem en øget sprogliggørelse og vedvarende praksis forfines sensitiviteten, og relationen fastholdes i kraft af en forbedret evne til at foretage en skelnen indenfor rammerne af institutionen. Sensitiviteten og evnen til at skelne hænger således nøje sammen med det nomos individet internaliserer, og som får konsekvenser for opmærksomhed i verden og den praksis, der følger heraf. Sensitiviteten medfører en trang til at fokusere på og beskæftige sig med den virkelighed, man har internaliseret, og hvis individet oplever en asymmetrisk identifikation med sine omgivelser, vil individet opleve trang til at

---

søge at genoprette identifikationen udfra sin skelnen, og det han er sensitiv overfor. Han er således sensitiv overfor sine signifikante andre og det religiøse nomos, der har vital betydning for hans evne til at skelne virkeligheden. Trangen til at foretage en skelnen i verden er altid til stede, da den er nødvendig og ikke kan adskilles fra daglig praksis, og sædvanligvis betragtes denne trang som naturlig og almindelig. I det tilfælde, at grundlaget for at skelne er elimineret og anomien er udtalt, fremtræder trangen til at skelne stærkt og sensitiviteten retter opmærksomheden mod potentielle nomoi, der atter kan genoprette evnen til at skelne. Sammen med at trangen opleves intensiveret er anomien indledningsvist også ledsaget af fysiske reaktioner som depression, træthed, rysten, angst, opkast mm.

Sensiviteten vil naturligt være præget af det tidligere nomos og opmærksomheden retter sig i udgangspunktet mod de områder af virkeligheden, der tidligere har skabt skel i den. Individet er med andre ord sensitivt overfor det han er socialiseret til og sensitiviteten vil variere i grad afhængigt af omstændighederne for og intensiteten af socialisering. Således vil en primærsocialisering skabe en stærkere sensitivitet end den sekundære om end alternationen resulterer i en sensitivitet med en styrke svarende til den, der gælder den primære socialisering.

Kritik af teorien om den tilskyndende forskel

Det er på sin plads at knytte nogle kritikpunkter til teorien om den tilskyndende forskel, da den i visse henseender kan have nogle svagheder, men også rummer nogle muligheder for at tænke sociologien videre og overveje de perspektiver, der kan ligge i at kombinere en teori, der tager sit udgangspunkt i neurale processer og anvende dens muligheder for at skabe en øget forståelse af sociale fænomener, en art sociosomatik så at sige.

En af de åbenlyse svagheder ved Robinson og Berridge's teori er, at den er tilvejebragt på baggrund af forsøg med rotter og rotters neurale reaktioner, og alene på den baggrund er det relevant at spørge om disse resultater direkte lader sig overføre til mennesker. Det vil formentlig ikke være tilfældet, om end dyreforsøgene kan give et fingerpeg om i hvilken retning, man skal rette opmærksomheden, når man observerer mennesker. Førnævnte Lende gør forsøget og anvender teorien om den tilskyndende forskel på stofmisbrugere i Bogotá i Columbia, og hans resultater afkræfter ikke teorien (Lende 2005), men så vidt vides har andre ikke foretaget tilsvarende undersøgelser.

Det er naturligvis også et skridt at tage fra en forståelse af en stofafhængigs fænomenologi til at kombinere denne tilgang med en videnssociologisk nomosforståelse, når præmisserne for at forstå stofafhængige i høj grad er et spørgsmål om kemi i hjernen og stoffer, der er tilført udefra, mens videnssociologien entydigt beskæftiger sig med socialt konstruerede fænomener. Ikke desto mindre viser Robinson og Berridge's undersøgelser, at det ikke giver mening at anskue stofafhængighed

---

uafhængigt af sociale omstændigheder, ligeså vel som det omvendte er meningsløst. Med Lende's kobling til fænomenologien er det nærliggende at bygge en videnssociologisk teoriramme omkring deres resultater for bedre at begribe, hvordan sociale forhold spiller sammen med sensitivitet og evnen til at rette opmærksomheden mod objekter og skelne dem. Netop dette punkt er et område, hvor sociologien kan give et kvalificeret bud på, hvad der afgør, hvad man skelner og hvorfor, og hvordan sensitivitet overfor noget bestemt skabes. De forudsætninger man har for at skelne og rette sin opmærksomhed mod noget er netop socialt konstrueret, og med en sociologisk teoriramme er det muligt at give teorien om den tilskyndende forskel en kompleksitet og forklaringskraft, den ikke har i udgangspunktet. Når der samtidig gives en kobling mellem sociologien og neurologien giver det også mulighed for meningsfuldt at kunne forklare fysiologiske reaktioner på sociale fænomener og i dette tilfælde, anomien. Dog må det tilføjes, at det kan anses for sandsynligt, at graden og omfanget af fysiske reaktioner vil være anderledes i tilfældet med en person, der oplever anomi i forhold til en stofafhængig. Kemiske stoffer har også en virkning udover de rent miljømæssige, men de reaktioner de fremkalder i samspillet med miljømæssige faktorer kan give et nyttigt fingerpeg om, hvordan neurale processer spiller sammen med sociale omstændigheder og skaber sensitivitet for noget og giver mulighed for at skelne i virkeligheden. Netop således vil teorien blive anvendt.

---

3 Metodiske overvejelser

Undersøgelsen tager udgangspunkt i interviews af personer, der tidligere har været tilknyttet et bestemt sekterisk trossamfund eller gruppe med en sekterisk karakter. I nærværende afsnit vil der blive redegjort for de forskellige overvejelser, der har været knyttet til områder som afgrænsning af informantgruppe, udvælgelse af trossamfund og beskrivelse af trossamfund, udvælgelse af informanter, interviews og databehandling med henblik på analyse. Desuden vil afsnittet indeholde en beskrivelse af mig selv, grundet at jeg selv har været Jehovas Vidne.

Min egen baggrund

Det er på sin plads at indlede de metodiske overvejelser med en redegørelse for min egen baggrund og hvilken betydning det har haft for undersøgelsen. Det kan næppe undervurderes, at min egen baggrund spiller væsentligt ind i forhold til valg af emne, informanter og en generel interesse for området. Jeg har selv været Jehovas Vidne af en type som den engagerede troende og oplevet det særdeles ubehagelige i, hvordan det var at stille grundlæggende spørgsmålstegn ved virkelighedens meningsfuldhed og erkende, at Jehovas Vidner ikke udgjorde et gyldigt grundlag for at forklare virkeligheden. Dertil var der for store uoverensstemmelser mellem mine egne iagttagelser, følelser og erkendelser og deres forklaringer om virkeligheden. Reelt følte jeg mig svigtet af min tro, mit sociale bagland i menigheden og bibelen som løsningsmodel i en svær tid og det førte til, at troen på Jehovas Vidner og bibelen som bærere af Sandheden blev draget grundlæggende i tvivl. Jeg erfarede derimod, at hjælpen og forløsningen kom fra uventet kant, fra ikke-troende, fra verdslige som egentlig burde være farlige. Det var de ikke. Tværtimod, og disse erfaringer tog jeg konsekvensen af og blev politisk aktiv, og for dette blev jeg udstødt i 2001. Siden blev jeg aktiv i Støttegruppen for tidligere Jehovas Vidner, som jeg senere er blevet formand for, og samværet med andre frafaldne var til at starte med særdeles givende. Her var lidelsesfæller, der forstod alt, hvad jeg havde oplevet og følt til forskel fra mine almindelige venner, som i al venlighed havde lyttet uden at forstå ret meget, hvilket heller ikke ville være rimeligt at forlange.

Min oplevelse og erfaring ved at være sammen med andre frafaldne var, at der var mange lighedspunkter i deres historier, og jeg kunne se mange af de samme træk gå igen i forhold til at erkende at Jehovas Vidner ikke havde Sandheden og gradvist erkende, at virkeligheden havde andre forklaringsmuligheder. Samtidig synes jeg rationelt set, at det er besynderligt at blive ved at opretholde en forbindelse til sin fortid på den måde, hvis man egentlig ønsker at lægge den bag sig. Ikke nok med det, men jeg erfarede også ved tilfældigvis at støde på beretninger fra USA fra tidligere mormoner og tidligere Hare Krishna-munke, at deres overvejelser og erfaringer mange gange var de samme og

---

oplevelsen af frustration og rådvildhed ved at føle sit erkendelsesgrundlag undermineret havde store lighedstræk. Fælles for dem var også, at de søgte ud i verden med deres oplevelser og typisk fandt sammen med andre ligesindede. Gennem mit studium i sociologi fandt jeg samtidig at Bergers nomosbegreb ramte meget præcist i forhold til det verdensbillede man har som religiøs i en sekt og det undrede mig, at andre ikke havde set eller beskrevet den samme forbindelse, men som førnævnte Ebaugh, erfarede jeg også, at der stort set ikke var teoretiseret på området.

Disse overvejelser gjorde, at det var nærliggende for mig at undersøge, om det var muligt at beskrive et frafald ud fra anomibegrebet med Berger som teori og samtidig undersøge om der kunne tales om afhængighed, når det nu var tilfældet, at så mange frafaldne tilsyneladende fandt det nødvendigt at danne fællesskab med andre frafaldne og fortsat ønskede at beskæftige sig med noget de rationelt set havde villet forlade. Min egen baggrund og forudsætninger er således en væsentlig del af designet af undersøgelsen, og i den videre metodiske fremstilling bliver det nævnt i hvilke sammenhænge jeg selv mere eksplicit spiller en rolle.

Afgrænsning af population

Det er givet med indledningen, at informantgruppen skal bestå af tidligere sektmedlemmer, som har været engagerede troende og umiddelbart kunne det synes ligetil at udvælge en række sekter for herefter at søge deres tidligere medlemmer. Det viste sig til gengæld at være vanskeligere end som så. Hvis man gik ud fra McGuires bud på, hvilke grupper, der kunne kaldes for sekter i forhold til den sektdefinition, som også er anvendt her, gav det en række problemer (McGuire 2002:157). F.eks. anser hun Syvende Dags Adventister og Pinsekirken for at være sekteriske, hvilket de ikke kan siges at være i en dansk sammenhæng, hvor de f.eks. engagerer sig i økumeniske arrangementer og ikke entydigt betragter sig selv som legitime, men enkelt sagt med et bud på hvordan kristendom kan udfoldes og forstås. De retter dog også kritik mod andre kirkesamfund, men dette uden at afvise deres legitimitet generelt. Samtidig anerkender de også i vid udstrækning det etablerede samfunds legitimitet. Det kan evt. skyldes samfundsmæssige forskelle i de pågældende kirkers udtryk og kendetegn, at de ikke er sekteriske i en dansk sammenhæng, men de blev hurtigt sorteret fra som relevante sekter uden, at det blev undersøgt nærmere.

Et andet problem opstod, hvis man gik ud fra en sektdefinition, som var anført af andre kirker, hvor den primært handlede om, at sekten i denne forstand afveg fra konventionel kristendom. Ud fra en sådan definition ville en kirke som Syvende Dags Adventisterne ofte blive betragtet som en sekt, hvilket dog igen afhang af, hvilken kristen observans vurderingen havde som baggrund. Denne tilgang var således stærkt relativ og bar tydeligt præg af dogmatiske konflikter diverse kirker i mellem og således ikke anvendelig.

Et tredje problem, hvor sektdefinitionen i princippet var løst, var at de fleste af de sekter, der endeligt kunne beskrives som sådanne havde nogle karakteristika, der gjorde dem vanskelige at finde frafaldne fra. Enten var de for små eller også var de for nye til reelt at have frafaldne. Dette gjaldt for grupper som det kristne Evangelist, det kristne Faderhuset, det hinduistiske Hare Krishna, det jødiske Machsike Hadas og det muslimske Hizb-ut-Tahrir. De grupper der reelt blev tilbage var Jehovas Vidner, mormonkirken og Scientology. Dels var de sekteriske i den nævnte betydning (se afsnit med beskrivelse af disse kirker), dels var de veletablerede i Danmark, og dels havde de en medlemsskare eller gruppe af tilknyttede, der muliggjorde en gruppe af frafaldne det var muligt at finde definitivt frafaldne fra.

Repræsentativitet og dybde eller bredde i undersøgelsen

Som altid, når det gælder en kvalitativ undersøgelse baseret på interviews er spørgsmålet om repræsentativitet relevant og fra starten må det siges, at repræsentativitet ikke blev forsøgt opnået, da det ganske enkelt ikke var muligt indenfor de tilgængelige ressourcer. Desuden er det særdeles vanskeligt, hvis overhovedet realistisk muligt at afgøre, hvor stor populationen reelt er. De respektive trossamfund offentliggør ikke data omkring frafald, og der er således alene tale om en population, der kun er tilgængelig gennem mere eller mindre uformelle netværk.

Skulle repræsentativitet have været opnået, havde det været optimalt at interviewe i nærheden af 200 personer, trossamfundenes størrelse taget i betragtning, med størst vægt på tidligere Jehovas Vidner og efterfølgende mormonkirken og Scientology. Et sådant antal ville være gået både i bredden og dybden med undersøgelsen, men omstændighederne taget i betragtning blev det i stedet et valg mellem bredde eller dybde; skulle undersøgelsen foretages udelukkende med fokus på den største gruppe og således gå i dybden med den eller skulle undersøgelsen gå i bredden og fokusere på variationen mellem grupperne? Det blev valgt at fokusere bredt og det vægtigste argument herfor var, at det havde været problematisk udelukkende at gå i dybden med tidligere Jehovas Vidner eftersom det var min egen baggrund. Det ville kunne skabe en vis bias, der ikke kunne kontrolleres for. Et andet argument var også, at hypotesen antog, at de givne forhold ville være gældende for alle sektfrafaldne, hvorfor det gav god mening at undersøge sektfrafaldne fra forskellige sekter. At undersøge i bredden vurderedes således til efter omstændighederne at være den bedste tilgang til at undersøge feltet for på denne måde at få spredning i resultaterne. Samtidig søgtes det at få spredning indenfor de enkelte grupper, fordelt på mænd og kvinder, år man havde været med, om man var kommet med som voksen eller gennem forældre og om man havde haft en betydningsfuld stilling i trossamfundet. I virkeligheden viste det sig, at det afgørende for udvælgelsen var de personer,

---

det reelt var muligt at få fat på. Således var det f.eks. kun muligt overhovedet at få kontakt til tre tidligere medlemmer af mormonkirken og Scientology.

Kort om de forskellige sekter

Det følgende afsnit vil kort beskrive de tre udvalgte trossamfund og vise deres specifikke kendetegn i form af overbevisninger og organisation mv. Desuden vil afsnittet også argumentere for, hvorfor de tre trossamfund kan betragtes som sekter. Det er vigtigt at påpege, at afsnittene primært er skrevet udfra, hvordan de forskellige trossamfund betragter sig selv eller i det mindste ud fra neutrale og deskriptive synspunkter. Fokus er på selvopfattelsen og ikke en hverken negativ eller positiv fremstilling.

Jehovas Vidner

Jehovas Vidner er et kristent funderet trossamfund og blev som sådan grundlagt i 1870'erne af amerikaneren Charles Taze Russell. Russell var af den opfattelse, at på trods af kristenhedens væld af kirker var de alle mere eller mindre korrumpere eller forurenede af ukristne tilføjelser, og han så det som sin opgave at rette op på disse fejl og beskrive en mere ren og oprindelig kristendom (Bregninge 2006:25ff; Vagttårnet 1993:42ff). Russells bevægelse opstod i en dommedagspræget bølge, der prægede det østlige USA i 1800-tallet, og han blev inspireret af de bibelprofetier som Syvende Dags Adventisterne og relaterede grupper spekulerede i dengang. På den baggrund fremsatte han en profeti om 1914 som året for Kristi jordiske genkomst (Bregninge 2006:33ff). Efter Russells død i 1916 og skuffelserne ved 1914, fastholdt bevægelsen forestillingerne om Kristi genkomst eller Harmagedon som det almindeligvis kaldes og man fremsatte siden flere årstal for Harmagedons indtræden, hvoraf året 1975 er det mest markante (Bregninge 2006:194ff). Jehovas Vidner holder stadig fast ved antagelsen om, at Harmagedon skal indtræde om end de nu afholder sig fra at profetere i årstal for dets komme.

Som et led i at udbrede dette budskab stiftede Russell den organisation, der senere blev kendt som Vagttårnets Bibel- og Traktatselskab, og som udgiver bøger og blade til brug for Jehovas Vidner, og som siden også kom til at varetage organisationen af menigheder over hele verden. Jehovas Vidner udøver for deres sag en omfattende missionspraksis og i skrivende stund opgør Vagttårnsselskabet, at Jehovas Vidner er repræsenteret i over 230 lande og tæller 6,7 millioner mennesker, hvoraf 14.500 er i Danmark (Vagttårnet 1993:48; Watchtower.org:1).

At Jehovas Vidner skulle kunne betegnes som en sekt er relativt enkelt at afgøre. I deres officielle historiebog fra 1993 'Jehovas Vidner – Forkyndere af Guds Rige' skriver de følgende i kapitel 31, med overskriften 'Udvalgt og ledet af Gud': *Hvorfor er Jehovas Vidner så sikre på at de har den*

---

sande tro? Fordi de tror på og accepterer det der ifølge Bibelen skulle kendetegne sande tilbedere. Deres historie i nyere tid, som er blevet behandlet i de tidligere kapitler i denne bog, viser at de, ikke blot som enkeltpersoner, men også som organisation betragtet, lever op til kravene: De hævder loyalt Bibelen som Guds hellige sandhedsord (Joh. 17:17); de holder sig fuldstændig adskilt fra verdens anliggender (Jak. 1:27; 4:4); de aflægger vidnesbyrd om Guds navn, Jehova, og forkynder at Guds rige er menneskehedens eneste håb (Matt. 6:9; 24:14; Joh. 17:26); og de elsker oprigtigt hinanden – Joh. 13:34, 35. (709). Skriftstedshenvisningerne er bibeholdt for at understrege, at de henter legitimiteten til deres selvopfattelse i bibelen. Det er helt tydeligt, at Jehovas Vidner ser sig selv som særligt udvalgte til at udføre en bestemt opgave, og samtidig anser de deres fællesskab omkring denne opgave som både ekskluderende og integrerende; man skal tydeligvis opfylde en række krav for at blive anset for at være et Jehovas Vidne. Visse af kravene er f.eks. afholdenhed fra euforiserende stoffer og tobak, et ikke-berusende forhold til alkohol, heteroseksuelle forhold indenfor ægteskabet og afvisning af blodtransfusion (Vagttårnet 1993:172ff). Desuden viser citatet også, at Jehovas Vidner tager afstand fra en række praksisser i verden, hvilket almindeligvis henviser til verdslighed, andre kirker og politiske systemer, som de betragter som dekadente og profanerede (Vagttårnet 1993:188ff). Samtidig udviser de en særdeles ekskluderende holdning overfor medlemmer, der bryder normerne eller frafalder 'den sande tro'. En udgave af bladet Vagttårnet skriver f.eks.: *Døbte tjenere for Jehova som bevidst har valgt at trodse Guds vilje og som nægter at ændre sind, viser at de har forhærdet sig. De hører derfor ikke hjemme i det kristne fællesskab. (Jævnfør Første Johannesbrev 2:19.) De kan ikke få lov til at forblive i den rene kristne menighed og derved besmitte den. De må udelukkes.* (Vagttårnet 15. juli, 1995:25). At Jehovas Vidner skulle være en sekt ud fra den benyttede definition behøver således ikke yderligere beskrivelser. Som gruppe betragtet anser Jehovas Vidner sig selv for at være entydigt legitime med anerkendelse fra Gud og samtidig tager de skarpt afstand til andre mennesker og institutioner, der afviger fra dem selv, hvis de ikke kan omvende dem gennem mission.

Jesu Kristi Kirke af Sidste Dages Hellige

Eller mormonkirken som den almindeligvis kaldes, fordi dens grundlag er Mormons bog, der betragtes som et kristent skrift. Kirkens historie tager sin begyndelse i 1820 i staten New York i USA, hvor den 15-årige Joseph Smith føler sig forvirret af de mange kirker i området, der alle gør krav på at være sande, og han beder derfor Gud om vejledning. Og den får han kort efter. Ledet af englen Moroni bliver Joseph Smith givet Mormons bog, der er en opfyldelse af bibelen og endnu et vidne om Kristus. Han får at vide, at han skal holde sig fra de etablerede kirker, der alle er forkerte og i stedet genoprette den sande kirke. Gennem flere åbenbaringer modtager Joseph Smith således både

---

anvisninger på organisation af kirken, fremtidsvisioner, en befaling om mission mm. (Berrett 1974:8ff). Kirken blev officielt grundlagt i 1830, da Joseph fik en profetisk bemyndigelse hertil og fra da øges antallet af tilhørere (Berrett 1974:58ff, 65ff). I dag tæller antallet af mormoner ifølge kirkens opgørelser 12,9 millioner i 220 lande, hvoraf 4500 er i Danmark. Kirken udfører desuden en organiseret mission i hele verden (mormon.dk:1).

At de andre kirker er forkerte skyldes at deres grundlag, bibelen, er ufuldstændig og tilvejebragt under usammenhængende omstændigheder samt, at dens ægthed ikke kan garanteres grundet dens mange oversættelser gennem tiden (Berrett 1974:42ff). Mormons bog råder bod på dette problem og er sammen med bibelen en fuldstændiggørelse af vidnesbyrdet om Kristus. Den ottende af kirkens trosartikler lyder derfor således: *Vi tror, at Bibelen er Guds ord, for så vidt, som den er rigtigt oversat; vi tror også, at Mormons Bog er Guds ord.* (mormon.dk:2) Disse bøger er således øverste autoritet og samtidig udgør kirken en autoritet ved at antage at kirkens øverste leder i lighed med Joseph Smith er profet og modtager vejledninger fra Gud som er tidssvarende, og nogle man naturligvis følger grundet deres guddommelige legitimitet (Berrett 1974:300ff).

Til forskel fra Jehovas Vidner tager mormonkirken ikke konsekvent afstand til alle øvrige samfundsinstitutioner. De tager selvsagt afstand fra andre kirkers legitimitet, men de tager ikke afstand fra f.eks. politiske systemer og lader det være op til det enkelte medlem at forholde sig til den slags, om end kirken holder sig partipolitisk neutral (mormon.dk:3). Til gengæld har kirken en klar moralsk afstandtagen til det omgivende samfund, som i denne henseende betragtes som nedbrydende. Kirken forfægter det evige ægteskab, og at seksuelle forhold kun eksisterer mellem heteroseksuelle ægtepar og fokuserer stærkt på familien som en af de vigtigste institutioner i samfundet og kirken (Berrett 1974:383; mormon.dk:4, 5). Samtidig antager man Visdomsordet givet profetisk ved Joseph Smith, og som er et bevidst fravalg af koffeinholdige produkter, f.eks. kaffe, te og cola, og desuden alkohol, tobak og euforiserende stoffer og som i øvrigt er et generelt bud om at leve sundt. Generelt betragtet anser kirken sig selv for at være en beskyttelse mod livsstilssygdomme (Berrett 1974:86, 317ff).

Det er således rimeligt at betragte mormonkirken som sekterisk, idet den betragter sig selv som entydigt legitim i forhold til andre kirker og trossamfund, den tager afstand fra. Dens grundlag er særligt givet af Gud og samtidig er kirken en garant for en sund og moralsk livsstil til forskel fra samfundet omkring kirken.

Scientology

Eller Scientologi Kirken, som bevægelsen officielt bliver kaldt i Danmark, er grundlagt af Lafayette Ron Hubbard i 1954, hvilket er den institutionelle ramme omkring den filosofi eller videnskab som

---

Hubbard selv kaldte for scientologi og som danner grundlag for kirkens praksis. Begrebet bliver af kirken selv defineret således: *The word Scientology literally means "the study of truth." It comes from the Latin word "scio" meaning "knowing in the fullest sense of the word" and the Greek word "logos" meaning "study of."* (scientology.org). I denne sammenhæng er det sandheden om mennesket og tilværelsen, der ligger til grund for scientologiens forskningsområde. Ved at praktisere og læse om scientologi kan man *selv finde sandheden. Den er den eneste, der kan vise dig, hvem du egentlig er. ... Scientologi ... forbedrer folks helbred, intelligens, evner, adfærd, dygtighed og udseende. Den er en eksakt videnskab – udviklet til de eksakte videnskabers tidsalder.* (Hubbard 1997:8, 9). Det er tydeligt, at scientologi betragtes som noget unikt og som noget, der kan have en afgørende forskel på menneskers liv og tilværelse, idet det beskriver mennesket på den eneste udtømmende måde og på en måde, der har til hensigt at få uudviklede potentialer frem i mennesket til menneskehedens bedste. I al beskedenhed er scientologi *således livet fungerer. Det er således, man ændrer mænd, kvinder og børn til det bedre.* (Hubbard 1997:2). Scientologi antager at verden er i forfald, et forfald som scientologi kan rette op på, og man antager at brugen af scientologi kan gøre en forskel i forhold til om mennesket går mod yderligere forfald eller forbedrer sig (Hubbard 1997:2; Clear nr. 132:4, 6).

Gennem kurser i disse teknikker og auditering indføres man gradvist i scientologien og frigør potentialer ved at blive sat fri fra negative bindinger. Auditering er en seance mellem en person, en præclear, der ønsker frigørelse, og en auditor⁶, der forestår auditeringen, og gennem auditering kan man således blive 'clear', frigjort fra negative bindinger. Gennem auditeringen bliver man desuden bedre i stand til at se sig selv i forhold til de otte forskellige bevidsthedstilstande eller dynamikker, der starter med egeneksistensen og slutter med eksistensen som uendelig eller guddommelig om man vil (Hubbard 1997:31ff, 85ff).

Scientology gør meget ud af at reklamere for sig selv gennem sine kurser og litteratur ved at fremhæve scientologien som den bedste metode til at forbedre sine potentialer og fremstår som et sted med stor professionalisme indenfor området. Scientologys metoder anvendes også indenfor stofafvænning, og man betragter euforiserende stoffer som nedbrydende for en person, hvorfor scientologer naturligvis ikke anvender den slags (narconon.dk).

Ifølge kirken selv havde man i 2006 10 millioner medlemmer fordelt på 159 lande, og i Danmark udgjorde de ca. 2000.⁷

---

⁶ Tilnærmelsesvis sammenlignelig med en terapeut.

⁷ Scientology opererer med to former for tilknytning; dem der deltager i kurser på et regelmæssigt niveau og dem der blot modtager blade af kirken, fordi de på et tidspunkt har deltaget i et kursus eller købt materialer. Således udgør de 2000 dem, der deltager i kurser og de 40.000 dem, der modtager blade (de 2000 indgår dog også i de 40.000). De 10

I visse sammenhænge er det omstridt, hvorvidt scientologi er en religion eller ej, hvilket er en diskussion, der ikke vil blive taget her, men tilhængere mener det er tilfældet og på den danske hjemmeside forklares f.eks.: *Scientologi hjælper mennesket med at blive mere opmærksom på Gud, mere opmærksom på sin egen åndelige natur samt dem, der omgiver ham. Skrifterne i Scientologi anerkender, at der er én selvstændig dynamik (tilskyndelse eller motivering i livet), der kun retter sig mod Det Højeste Væsen (ottende dynamikken), og en anden dynamik, der udelukkende har at gøre med éns tilskyndelse til at eksistere som et åndeligt væsen (syvende dynamikken). Anerkendelsen af disse aspekter ved livet hører traditionelt hjemme i religionen.* (scientology-denmark.org:1). På baggrund af denne selvforståelse er det tydeligt at Scientology betragter sig selv som en kirke med et religiøst udgangspunkt, selvom kirken også erkender, at en religiøs tilgang ikke er et krav, men en del af en proces: *Modsæt religioner med jødisk-kristen oprindelse har Scientologi-kirken ikke nogen fastsatte trossætninger angående Gud, som den pålægger sine medlemmer. ... efterhånden, som man bevæger sig fra syvende dynamikken (åndelighed) til den ottende, vil man opnå en egen forståelse af uendelighed og Gud og opnå sit eget forhold hertil.* (scientology-denmark.org:2). Det er klart, at religionsdefinitionen kan blive relativ afhængigt af dynamikken man vurderer sig selv ud fra, men eftersom Scientology anser det religiøse aspekt som væsentligt vil kirken blive betragtet som religiøs i denne sammenhæng.

At definere Scientology som en sekt er relativt enkelt ud fra perspektivet om, at kirken anser sig selv for at besidde og formidle en viden om tilværelsen og mennesket som er helt unik. På baggrund af Hubbards enestående arbejde er kirken entydigt legitim til at formidle hans filosofi og praktisere den til gavn for andre. Samtidig bliver verden i almindelighed betragtet som et sted i forfald og som har brug for disse resultater.

Udvælgelse af informanter

Gruppen af informanter tæller 12 personer. Seks personer er tidligere Jehovas Vidner, tre er tidligere mormoner og tre er tidligere scientologer. Det afgørende for at kunne blive udvalgt som informant var, at man havde været stærkt engageret troende mens man havde været med, og at man var definitivt frafalden, sådan som det nævnes og defineres i indledningen. I udvælgelsen blev der primært lagt vægt på om det var en definition som den frafaldne adspurgte kunne identificere sig med. Eftersom en del af kontakten var formidlet gennem nogle, der kendte informanten, var det til at starte med, deres opfattelse af personens tilknytnings- og frafaldsforhold, som havde betydning for om

---

millioner på verdensplan er formentlig tallet for dem, der modtager litteratur og hvis forholdet mellem modtagere af litteratur og kursusdeltagere er det samme i resten i verden som i Danmark udgør Scientology's reelle medlemstal 500.000 (Udsagn fra kirkens informationsmedarbejder i Århus).

---

kontakten blev taget. At forlade sig på andres udsagn om informanten kan selvsagt være problematisk, men det viste sig ikke at være tilfældet. I flere af tilfældene var der tale om personer man havde kendt i årevis og i enkelte tilfælde både før og efter frafaldet, og som man derfor kan siges at kende godt. Generelt var der tale om, at indsamlingen af informanter beroede på at få kontakt til nogle, der kendte nogle, og der var stor forskel på tilgængeligheden af informanterne indenfor de tre grupper.

I udgangspunktet anså jeg det dels som en blindgyde og dels som problematisk at henvende mig til kirkerne selv for at få fat i informanter. Jævnfør kirkernes sekteriske natur ville det for det første være utænkeligt, at de ønskede at udlevere navnene på tidligere medlemmer, der kunne tænkes at omtale kirken negativt. For det andet havde de formentlig heller ikke kontakt til disse medlemmer. I øvrigt ville de heller ikke medvirke i et studium, der kunne tænkes at omtale deres kirke negativt. Desuden ville det være vanskeligt at afgøre, hvor pålidelige de pågældende kirker ville være, når det kom til at definere deres tidligere medlemmer ud fra udvælgelseskriterierne. Formentlig ville de være ærlige, men spørgsmålet var om de ville forstå det samme som undersøgelsen eller om de automatisk ville dømme frafaldne, som nogle der aldrig i virkeligheden havde været en del af kirken. I det hele taget ville det være svært at garantere repræsentativitet ved at få fat i frafaldne gennem kirken selv, når kirkens eget udgangspunkt var, at den ønskede et minimum af negativ omtale og det derfor var forventeligt, at de henviste til positivt indstillede frafaldne. Netop dette billede blev fuldt bekræftet hos Scientology, hvilket er nærmere redegjort for i et senere afsnit. Jehovas Vidner har ganske enkelt ikke kontakt til udstødte medlemmer og formidler den heller ikke, hvilket er konsekvent. Mormonerne er tilsyneladende anderledes på dette punkt. Centralt har de fuldt overblik over tidligere medlemmer og kan formidle kontakt, hvis de bliver givet en tilstrækkelig god grund. I en vis udstrækning og formentlig afhængigt af menighed og den frafaldne kan de også have en vis social kontakt med den frafaldne om end de afholder sig fra at tale om frafaldsspørgsmål.

Af disse grunde betragtede jeg således kirkerne som den sidste mulighed for at finde informanter og kun i tilfældet med Scientology skulle det vise sig at være nødvendigt. I de andre tilfælde var det anderledes. Mange af de tidligere Jehovas Vidner var organiserede og havde et velfungerende netværk, mens de tidligere mormoner og scientologer udgjorde et større detektivarbejde at indsamle (se bilag 4 for yderligere detaljer om indsamlingen af informanter).

Interview af informantgruppen

Data og empiri til brug for analysen er tilvejebragt gennem personlige og kvalitative interviews foretaget ved at være til stede sammen med en informant. I et enkelt tilfælde blev et par interviewet sammen (se bilag 3 for kort beskrivelse af informanter). De forskellige overvejelser, der knytter sig

---

til interview som metode og datafundament vil i dette afsnit blive beskrevet. Alle interviews er indsamlet under forudsætning om fortrolighed⁸.

Udformning og anvendelse af interviewguide

På baggrund af teorien og hypotesen blev der udformet en interviewguide med relevante spørgsmål (se bilag 1). Interviewguiden var delvist lagt an på, at informanten skulle fortælle sin historie og meningen var, at det skulle fremstå som en forløbsfortælling med start i anledningen til frafaldet henover tvivl og slutte i den oplevede situation i dag, uden at det var en biografisk fremstilling af personen, der var sigtet. Interviewet var lagt op til at være semistruktureret, hvor interviewguiden skulle fungere som vejledning til relevante spørgsmål, og det var således muligt at spørge dybere ind til specifikke forhold i fald de ansås for at være relevante, uden at disse nødvendigvis var beskrevet i interviewguiden.

Det er klart, at spørgsmålene alene, hvad enten de er spontane eller planlagte, ikke er tilstrækkelige til at gøre interviewet optimalt. Det er også nødvendigt at vide noget om informanternes baggrund og særligt når tilgangen i så overvejende grad er fænomenologisk. Med et sådan kendskab menes de interviewedes specifikke religiøse baggrund, sektens historie og grundlag og de termer, der knytter sig til det. F.eks. omtaler mormoner og scientologer deres fællesskab som 'kirken', mens Jehovas Vidner ville tale om 'menigheden' eller 'Selskabet' og tager afstand fra at se sig selv som en kirke. Ingen af disse fællesskaber ser i øvrigt sig selv som sekter, hvorfor en sådan benævnelse i interviewet ville være malplaceret og skabe unødige forstyrrelser i interviewet. Desuden er det klart, at når man ved mere om informanternes religiøse baggrund og deres generelle selvforståelse er det nemmere at fokusere mere specifikt på den interviewedes oplevelse af sig selv, og det han/hun fortæller og givetvis stille bedre opfølgende spørgsmål. I tilfældet med mormonerne havde jeg på forhånd et vist kendskab til deres historie og læresætninger og her behøvede jeg blot at justere i forhold til forskellige indforståede termer. I forhold til Scientology vidste jeg stort set intet udover, hvad der kan læses i aviser fra tid til anden, og det anså jeg umiddelbart for at være relativt ubrugeligt i denne sammenhæng. Jeg tog derfor kontakt til Scientology i Århus og fik et par samtaler med deres informationsrepræsentant, Thorsten Overgaard, og han sendte desuden noget nyttigt introduktionsmateriale.

I tilfældet med de tidligere scientologer viste det sig, at spørgsmålene omkring religion var ganske irrelevante, hvorfor det selvsagt ikke gav mening at stille dem, men samtidig fra starten at tage højde for om den pågældende tidligere scientolog havde haft en religiøs tilgang til Scientology. Dette forhold havde det været muligt at tage højde for gennem pilotinterviews, hvilket dog var besværlig-

---

⁸ Interviews er henlagt som bilag og af hensyn til anonymiteten bliver bilag behandlet fortroligt i denne afhandling.

---

gjort og en afvejning, da der som nævnt kun var tre informanter fra Scientology. Reelt blev det første interview med en tidligere scientolog derfor delvist et pilotinterview, hvilket det også til tider bærer præg af, men her var det nyttigt, at interviewet netop var semistruktureret og relativt fleksibelt. Selvom de tidligere scientologer afveg på visse punkter, så afveg de ikke radikalt.

Interview af et par

Som nævnt, var det ene interview et interview af et ægtepar. Begrundelsen for at interviewe dem begge på en gang var, at de havde forladt sekten sammen, og det antoges, at deres historier var så sammenbundne, at det mest optimale var at lade dem supplere hinanden og fortælle om det sammen. Denne antagelse blev bygget på de erfaringer som Ballis gjorde sig i forbindelse med sine interviews af tidligere adventistpræster, hvor han erfarede, at mange af de frafaldne havde støttet sig tæt til deres hustruer i forløbet, og at hustruerne også ofte havde forladt kirken med dem (Ballis 1999). Overvejelsen viste sig at være reel og erfaringen var samtidig, at det stillede større krav til mig som interviewer, idet jeg skulle være mere opmærksom på at få begges perspektiver med uden blot at lade den ene svare for den anden eller lade den ene fortælle sin historie som begges historie. Det var dog ikke et problem, idet de generelt var gode til selv at skelne mellem hinandens forskellige oplevelser og deres fælles oplevelser.

Interview af personlige relationer

Et forhold, der særligt skinner igennem i forhold til de tidligere Jehovas Vidner er, at det er personer jeg selv kender, enten jeg kender dem godt eller blot kender dem på et bekendtskabsplan. I det mindste kender jeg til deres livshistorie og til visse af deres specifikke oplevelser, hvilket på sin side var en fordel, idet jeg kunne fokusere spørgsmålene mere præcist og bede om uddybelser af visse aspekter af deres frafaldshistorier og i nogle tilfælde var der også tale om detaljer de næppe havde nævnt, hvis jeg ikke havde husket det. På den anden side kan det også skabe bias, idet jeg har haft bevidst indflydelse på hvad de skulle fortælle, og det således kan give indtryk af et indholdsmæssigt planlagt interview og har kunnet forstyrre det naturlige flow i fortællingen ved, at jeg spurgte efter specifikke forhold, der er ikke var blevet nævnt noget om i sammenhængen. Jeg har dog været mig dette aspekt bevidst og kun stillet supplerende spørgsmål i forhold til detaljer det var relevant at spørge om i sammenhængen. Jeg har holdt mig til at interviewguiden uagtet, at jeg kendte disse menneskers historie i forvejen, hvilket til tider gav nogle lidt unaturlige situationer, hvor jeg blev fortalt ting vi begge vidste, at jeg godt vidste, hvilket også ind i mellem kan læses ud af nogle af interviewene. En af de åbenlyse fordele ved, at jeg kendte mine informanter var, at vi ikke behøvede føle hinandens selskab anstrengende eller, at jeg skulle finde ud af, hvordan det var mest pas-

---

sende at være og stille spørgsmål i den givne situation. Desuden var det klart en fordel i store træk at vide, hvad de ville svare udfra de enkelte spørgsmål i interviewguiden, hvilket gav bedre mulighed for at fokusere mere på og gå mere i dybden med andre aspekter. Generelt betragtet er det ikke min opfattelse, at den omstændighed, at jeg har kendt disse personer har skævvredet mine interviews mere end det kan forsvares, og ikke mere end det kan være tilfældet i forhold til de problemer, der er forbundet med at interviewe nogle man slet ikke kender.

Strukturering og sortering af interviewdata

Med 12 interviews på gennemsnitligt 15 sider er det klart, at mængden af datamateriale kræver at blive systematiseret for kunne være genstand for en tilbundsående analyse. På forhånd tilrettelagde jeg en struktur for analysen udfra tre hovedområder: hypotesen og fokus på stoffer og afhængighed af fællesskaber og nomos; kontinuitet og diskontinuitet i forskellige sammenhænge, f.eks. fortsat eller ophørt religiøsitet eller forhold til venner og familie efter frafaldet; og betydningen af et nomos og en tilværelse med mening. Udfra disse tre hovedpunkter specificeredes forskellige underpunkter, der i alt væsentligt danner grundlag for analysens overskrifter.

Efter først at have transskriberet interviewene ord for ord, anvendte jeg datasorteringsprogrammet NVivo (Gibbs 2002), der effektivt kan generere transparens i store mængder af tekstdata til sortere interviewene. Jeg brugte udelukkende programmet som sortering af relevante tekstbidder i relevante kategorier, idet jeg ikke havde brug for programmets avancerede søgefunktioner eller dets mulighed for at sortere data udfra overordnede parametre som køn, alder osv.

Det er klart, at programmet kun er et redskab til sortere og at der stadig kræves en teoretisk og analytisk ramme for sorteringen uden hvilken en sådan ville være meningsløs. Denne ramme blev tilvejebragt af hypotesen, teorien og det generelle indtryk af interviewene efter transskribering. Således systematiseret og struktureret er interviewene forberedt til den analyse, der folder sig ud i de følgende afsnit.⁹

---

⁹ I et enkelt tilfælde anvendes også et citat fra hjemmesiden for Støttegruppen for tidligere Jehovas Vidner (x-jv.dk), men eftersom der ikke er tale om en analyse af dens indhold og blot et citat, der ligeså vel kunne have været udtrykt af en frafalden betragtes dette på linie med interviewene.

---

4 Frafald og afhængighed

De indsamlede interviews vil i de næste afsnit danne udgangspunkt for en analyse af frafaldet fra de religiøse sekter. Analysen vil først og fremmest undersøge hypotesens gyldighed og søge at afgøre om det er validt at hævde, at man er afhængig af et tilhørsforhold til en sekts nomos eller dens fællesskab og om dette er forbundet med abstinenser svarende til en narkomans. Desuden vil der i relation hertil blive analyseret om der kan antages sammenhænge mellem neurale forhold og sociale forhold og i så fald, hvordan det kan antages ud fra de foreliggende data.

Udover aspekter, der relaterer sig til hypotesen og til spørgsmålet om afhængighedsforhold og fysiologiske aspekter af de sociale relationer, vil analysen også beskæftige sig med andre emner, der har relevans i forhold til frafald fra en sekt og dens nomos. Eftersom teori og empiri på området generelt er begrænset, er det givtigt at gøre flere områder af frafaldet til et emne for analyse og eventuelt udvide de teoretiske begreber indenfor dette felt. Ved siden af undersøgelsen af hypotesens gyldighed vil det blive undersøgt, hvor stor indflydelse et frafald har på det levede liv før og efter frafald. Udfra temaet om kontinuitet og diskontinuitet vil det blive belyst, hvordan frafald har betydning for, at man fortsætter visse livsforhold, mens det betyder et afbrud af andre. Dette berører en række områder af eksistensen, f.eks. parforhold og forhold til familie generelt, om betydningen af et religiøst engagement og en tro på en åndelig dimension i tilværelsen, om hvordan et liv før sekten bliver relevant for det nye liv og om synet på moral og normer. Det vil blive undersøgt, hvilke forhold man uvægerligt må gøre op med ved frafald, og hvilke man fortsætter eller genoptager. At forlade en sekt har radikale eksistentielle konsekvenser og medfører flere brud end blot bruddet med sekten, men der er visse forhold man viderebringer efter bruddet. Dette analyseafsnit vil belyse kontinuerte og diskontinuerte forhold efter frafaldet.

Et andet aspekt af frafaldet, der vil blive analyseret, er former for frafald. Det lader til, at frafaldet rummer to former, der både er forskellige, og som ofte afhænger af hinanden. Frafald kan dels være en formalitet og dels en livsomvæltning, og disse to former vil blive analyseret med henblik på at beskrive frafaldets natur set fra et nomisk og et institutionelt perspektiv. Frafald kan ofte begrundes med forskellige anledninger, hvad enten disse er interpersonelle konflikter, oplevelsen af manglende overensstemmelse mellem ideal og praksis, læsning af kritisk litteratur mm. Disse omstændigheder kan gøre frafald til en langstrakt affære, der i forløbet rummer ambivalens overfor sekten og de øvrige medlemmer, og man forsøger at nedtone de negative aspekter eller ligefrem retfærdiggøre dem eller blot at leve med dem. I andre tilfælde bliver anledningen til frafaldet en decideret proces, der har karakter af en grad af determinisme. I disse tilfælde synes en given anledning ligefrem at gøre frafaldet uafvendeligt. I det mindste opfattes det sådan af nogle af de involverede.

Analysen vil således blive struktureret omkring disse tre hovedtemaer; undersøgelse af hypotesen, kontinuerte og diskontinuerte livsforhold og andre forhold samt former for frafald skelnet mellem et nomisk og et institutionelt frafald.

Hypotesen falsificeret

Undersøgelsens udgangspunkt var den i indledningen nævnte hypotese og dens to underhypoteser. På basis af 12 interviews med personer fra tre forskellige sekter er det således tydeligt, at ikke en eneste af dem har fundet sig en erstatningsreligion eller overbevisning, som de praktiserer i et nyt sektlignende fællesskab eller mere moderat trossamfund, hvilket den første underhypotese lægger op til. Ingen af dem har på noget tidspunkt haft overvejelser om at vende tilbage, og det er udtalt hos dem alle, at de føler sig frigjorte og ikke ønsker at indtræde i et nyt fællesskab af lignende karakter. Ét af de tidligere Jehovas Vidner udtrykker det således: *Jeg vil ikke være i bås mere. Det vil jeg ikke. Jeg vil ikke ind i noget. Fordi jeg vil have det sådan at jeg kan gøre hvad jeg vil. Ikke at vil gøre en hel masse der er forbudt. Det er ikke det. Jeg vil bare ikke være begrænset. Jeg tror det er det. Og hvis man siger noget... Man kan heller ikke sige hvad der passer en i en baptistkirke, ligesom hos Jehovas Vidner, andet end så bliver man betragtet som en outsider eller en kætter. Det er jo sådan hos dem også!* Denne holdning repræsenterer bredt alle de adspurgte. De ønsker ikke at involvere sig med et nyt fællesskab, fordi deres opfattelse er, at fællesskaber, der baserer sig på et indiskutabelt verdensbillede og dogmatik virker begrænsende, dominerende eller fordummende. Begrundelserne herfor er ganske eksplicite og vidner om en refleksion, der er fremkommet på baggrund af erfaringer og personlige overvejelser, hvad enten disse er foretaget individuelt eller sammen med andre med tilsvarende opfattelser og erfaringer.

Det må dog siges, at nogle af de interviewede frafaldne Jehovas Vidner har engageret sig i en støttegruppe for tidligere Jehovas Vidner, mens to af de tidligere scientologer på et tidspunkt fandt sammen i en modstand mod Scientology. I tilfældet med de tidligere Jehovas Vidner giver det dog ikke mening at se støttegruppen som et integrerende fællesskab, da den er særdeles løst funderet og ikke rummer et etableret nomos og fællesskab. For de tidligere scientologer er modstanden begrundet i individuelle forhold, hvorfor det kan diskuteres, hvorvidt der er tale om særlige omstændigheder eller om det er en bekræftelse af hypotesen, at de reagerer med modstand mod Scientology. Eftersom disse forhold ikke er entydige og samtidig diskutabile kan de ikke siges at bekræfte hypotesen. Selvom det må afvises, at de frafaldne involverer sig på ny med et andet trossamfund eller fællesskab udelukker det dog ikke, at de ved deres frafald reagerer med fysiske symptomer, som den anden underhypotese antager. Dette viser sig dog ikke at være tilfældet hos nogen af de adspurgte. Ingen af dem beretter om fysiske symptomer i forbindelse med erkendelsen af, at deres daværende

---

nomos ikke rummede sandheden om tilværelsen. En enkelt beretter om maveproblemer, hvilket dog i sammenhængen lige så vel kan ses som en frygt for at skulle erkende sin tvivl overfor menigheden, og som en individuel reaktion på en potentiel konflikt med andre. Ydermere har ingen af de interviewede taget andre stimulanser til sig i en grad, så det kan anses for at være en kompensation for det de har mistet. En enkelt begyndte at ryge efterfølgende, hvilket dog først var et halvt år efter frafaldet og anledningen var en kæreste, der selv røg og at noget af det tidligere forbudte skulle prøves. Alene den omstændighed, at der kun er tale om et enkelt tilfælde samt, at anvendelsen af tobak burde være indtruffet umiddelbart efter frafaldet giver således ikke grund til antage en sammenhæng mellem frafald og fysisk kompensation for frafaldet. I øvrigt har samtlige af de adspurgte et almindeligt eller mindre end almindeligt forbrug af kaffe og alkohol. Den generelle holdning til stimulanser udover kaffe og alkohol er, at det er tåbeligt, dumt og meningsløst at påbegynde en last, som man hidtil har været fri for, hvilket tydeligvis indikerer en socialt konstrueret tilgang til stimulanser og ikke en fysisk.

På baggrund af disse opdagelser er det således givet, at hypotesen må falsificeres fuldstændigt. Der gives ikke grund til at antage et afhængighedsforhold af en sekt, der kan sammenlignes med afhængighed af narkotiske stoffer og øvrige stimulanser. Det kan dog på ingen måde afvises, at en tilknytning til et sektfællesskab har et neurologisk aspekt selvom sammenligningen ikke går gennem narkomani. Det kan samtidig stadig ikke afvises generelt at frafald fra en sekt ikke har de først antagede konsekvenser. Den foreliggende empiri bekræfter blot ikke en sådan antagelse.

På baggrund af de foreliggende interviews gives der grund til at revidere hypotesen og i højere grad anse de nomiske og sociale omstændigheder for at være i et tættere sammenspil med neurale processer, snarere end at anskue det overvejende entydigt fra et neurologisk eller socialt konstrueret perspektiv. Det næste afsnit vil beskrive disse overvejelser og analysere data i forhold hertil.

Hypotesen revideret

Selvom det som vist ikke er sandsynligt at anse et sekttilhørsforhold som et afhængighedsforhold, kan man i stedet anskue et sådant tilhørsforhold som disponerende for det man efterfølgende retter sin opmærksomhed imod, og det man supplerer sit nye verdensbillede med. Blandt størstedelen af de interviewede er det klart, at deres tilknytning til sekten har haft afgørende betydning for en række af deres nuværende forhold, hvad enten dette er interesser, mennesker de omgås, sociale engagementer eller religiøse tilbøjeligheder. Der er således grund til at antage, at det stærke følelsesmæssige engagement i sekten ved frafald viser sig at fastholde en bestemt skelnen og skaber en øget motivation for at rette sin opmærksomhed mod forhold, der relaterer sig til sekten eller til religion mere generelt. I et par enkelte tilfælde viser det sig desuden, at denne skelnen kan være latent og

---

blive vakt under de rette omstændigheder, selvom personerne har beskæftiget sig med forhold af en ganske anden karakter og efter eget udsagn ikke vist deres fortid interesse i lang tid. Disse omstændigheder tyder på, at de institutionelle relationer, hvorunder man har opretholdt sit tidligere nomos, disponerer for en skelnen og danner et grundlag for motivation og det man retter sin opmærksomhed mod selv længe efter man har forladt dem. Selvom man har forkastet sit fortidige nomos og reelt opbygget et nyt, er man præget af visse tilbøjeligheder til at skelne og være motiveret, og dette præger også det nye verdenssyn uden, at det nødvendigvis bliver identisk med det gamle. Denne skelnen viser sig i forskellige sammenhænge og med forskelligt indhold og typisk som noget man foretager sig og eventuelt sammen med andre, men også som citatet ovenfor viser, som noget man til tider afholder sig fra. Aktiviteten, som er afledt af det tidligere sekttilhørsforhold, er både i fællesskab med andre, f.eks. gennem deltagelse i religiøse studiegrupper eller ved deltagelse i fællesskaber med andre tidligere medlemmer af sekten, og aktiviteten kan også være ganske privat og uden en udtalt tilknytning til et fællesskab. Dette er f.eks. givet i de tilfælde, hvor det har betydning for valg af læsestof, foredrag man tager til, mennesker man taler med e. lign. Der er tydeligvis en helt anden grad af engagement og intensitet forbundet med disse aktiviteter, og de bliver anset for at være vigtige, relevante og vedkommende. Gennem de næste afsnit vil det blive beskrevet og analyseret i hvilke sammenhænge denne skelnen kommer til udtryk og hvordan den skaber en øget motivation og opmærksomhed mod disse forhold, og hvordan det har betydning for meningsindholdet i den frafaldnes nye tilværelse.

Religiøst fællesskab med andre frafaldne

Som nævnt indledningsvist var ingen af de interviewede blevet engagerede i en ny kirke, men det gjaldt for flere af dem med en bibelsk baggrund, at de umiddelbart efter frafaldet involverede sig med andre tidligere medlemmer for at undersøge bibelen og trosgrundlaget for at finde ud af om bibelen skulle forstås på en anden måde end de tidligere havde antaget. Udgangspunktet var implicit, at grundlaget for det tidligere nomos var sandt, men at sekten man havde forladt havde taget fejl, og derfor dannede man fællesskab med andre tidligere medlemmer for at studere og diskutere og finde frem til ny viden om bibelen. En udtrykker det således: *Det var et fællesskab, hvor man prøvede at se om man kunne forstå bibelen på en bedre måde, på en anden måde. Der var nogle ting vi var enige om. Det var, at man ikke skulle fordømme anderledes troende, fordi man ikke troede ligesom Jehovas Vidner. Det var vi jo helt enige om, og så mente vi jo selvfølgelig også, at der var alt for mange fejlskud. De profeterede hele tiden om årstal, og det var jo fejlskud, så det kunne jo ikke være guds kanal på jorden. Vi mente at kristne, det var ikke, fordi man var medlem af noget. Det var det indre menneske og troen og sådan noget.*

Det bemærkelsesværdige er, at selvom man har forladt sekten på grundlæggende områder pga. forskellige konflikter, hvad enten de er af doktrinær eller social art, så dominerer visse aspekter af det gamle verdenssyn stadig og er afgørende for, hvad man skelner, og hvordan man nærmer sig bibelen. Desuden er religiøsiteten stadig intakt, selvom den har taget et andet sigte, og det er tydeligt, at man stadig identificerer sig igennem religiøsiteten, og tilgangen afspejler i høj grad, hvordan man ser sig selv i forhold til tidligere og rummer også en implicit religiøs legitimering af frafaldet. I det nævnte citat er der tale om tidligere Jehovas Vidner, og selvom de har forladt sekten, så har de på dette tidspunkt stadig den overbevisning, som også Jehovas Vidner har, at bibelen indeholder de nødvendige svar, og at det stadig er et spørgsmål om at læse den rigtigt. Udgangspunktet for at drage en skelnen og opretholde og vedligeholde nomos er det samme om end fortolkningerne er forandrede. Et andet aspekt heraf er desuden, at man stadig i et vist betydende omfang identificerer sig med det som bibelen udtrykker om verden og endda i et omfang, så man anvender det til verdensvedligeholdelse. I det mindste for en periode. Den erkendelse, som alle de interviewede med denne baggrund mere eller mindre eksplicit senere nåede til er udtrykt med dette citat: *Efterhånden som tiden gik, så fandt man ud af, at [bibelen] var ikke så let at forstå. Den kan forstås på flere måder. Det fandt vi alle sammen ud af.* Det var tydeligvis forventningen, at bibelen skulle være let at forstå, hvilket også vidner om en nomisk arv fra den sekt man har forladt, hvor imperativet er, at nomos forklarer verden logisk og rationelt på basis af bibelen eller, at bibelen i det mindste indeholder de nødvendige svar som man i fællesskab med andre i en tilsvarende situation kan finde frem til. Ud fra denne skelnen har man nærmet sig verden og søgt at skabe mening på ny udenfor sekten, men eftersom nomos udenfor sekten ikke er samlende i forhold til religiøse spørgsmål og bibelske fortolkninger, har man fundet sammen med andre med en tilsvarende skelnen. Samtidig har man holdt fast i bibelen som udgangspunktet for spejlingen af religiøsiteten, men da den nye erkendelse af bibelen ikke er entydig som sekten var det, bliver religiøsiteten også mindre entydig ligeså vel som fællesskabet omkring det bliver det. At bibelen skulle kunne danne grundlag for videre erkendelse bliver opgivet, og det religiøse fællesskab med andre frafaldne ebber således ud, da identifikationen bliver mindre, men trangen til at diskutere og drøfte religiøse spørgsmål er stadig latent hos de frafaldne, og ved givne lejligheder diskuterer de stadig disse forhold, om end det ikke længere har afgørende betydning for en tilknytning til andre frafaldne eller danner grundlag for deres nye verdensforståelse.

Socialt fællesskab med andre frafaldne

Det er ikke alle de frafaldne, der i deres forløb har haft et religiøst fællesskab med andre frafaldne, men størstedelen af de frafaldne har enten i en periode haft eller har til stadighed kontakt med andre

---

frafaldne. Oplevelsen af at være sammen med frafaldne er genkendelse og høj grad af identifikation. En af de interviewede beskrev sit første møde med andre frafaldne på denne måde: *Hvor var det dejligt at tale med de forskellige. Det var vitterligt brødre og søstre, for man kendte dem med det samme. Det virkede meget stærkt.* En anden udtrykte, at frafaldne er *...folk der har haft samme erfaringer, det er krigskammerater. Altså dem du var på fronten med, dem kan du snakke om den oplevelse med for det er de eneste du rigtigt kan snakke til bunds med.* Der er tydeligvis en række forhold på spil i relationen til andre frafaldne. Som nævnt i det foregående afsnit kunne der være en høj grad af fællesskab på baggrund af det gamle fællesskab og dets meningsindhold, men som vist med citaterne er det helt klart også afgørende, at det er nogle mennesker man kan identificere sig med på grund af deres fortid, og at de har gjort sig tilsvarende erfaringer i forbindelse med frafaldet. Man kan altså tale om en identifikation i to tempi; en identifikation, der er betinget af det gamle nomos og en identifikation, der er betinget af den frafaldne status, og de erfaringer der knytter sig hertil. I den nomiske identifikation er der tale om et latent fællesskab uafhængigt af en tidligere personlig relation, men selvsagt består relationen og den høje grad af identifikation i det nomos man tidligere delte. Dette nomos har med al tydelighed skabt forudsætninger for at være sammen med personer, der har delt det, og for at man kan føle et fællesskab og en identifikation med dem. Det er bemærkelsesværdigt, at det oven i købet bliver beskrevet som det søskendeforhold man havde da man stadig var en del af sekten. Man kan uden videre have en meningsfuld relation og en høj grad af identifikation med mennesker man aldrig har kendt, fordi man er bundet sammen af signifikante fortidige forhold, forhold der gør, at relationen opleves så tæt som en familiær.

Identifikationen med den frafaldne status ses i flere sammenhænge og mest udpræget i det konkrete møde med andre frafaldne. Andre omstændigheder har dog også stor betydning, f.eks. ved læsning af bøger eller artikler skrevet af frafaldne, og det hvad enten bøgerne handler om de personlige overvejelser og erfaringer ved frafald eller er kritik af sektens nomos. Det er tydeligt, at interessen for denne form for litteratur eller i at møde andre frafaldne er stor i en periode efter frafaldet. Dette vidner om, at sektens nomos har afgørende betydning for, hvad man interesserer sig for og føler sig motiveret til at beskæftige sig med samtidig med, at man har brug for at finde et nyt fællesskab, hvor man dels kan identificere det gamle nomos og dels de nye erfaringer. Uanset om dette er et forestillet fællesskab eller et reelt.

For de tidligere Jehovas Vidner gælder tillige, at nogle af dem som nævnt har sluttet sig sammen i en støttegruppe for tidligere Jehovas Vidner og herigennem på frivilligt basis støtter personer med

---

relation til Jehovas Vidner eller informerer mere generelt om Jehovas Vidner¹⁰. Det er tydeligt, at et sådant engagement afspejler, at det tidligere nomos øver en væsentlig indflydelse på, hvad man retter sin opmærksomhed mod og identificerer sig med, selvom man har status af frafalden. Der kan gives to grader af tilknytning til støttegruppen eller til andre tidligere medlemmer; enten er den kortvarig eller også er den langvarig og evt. permanent. En person der har været medlem af støttegruppen siden dens stiftelse i 1989 siger om gruppen: *Den er jo ved at gå i opløsning hele tiden, fordi der er medlemmer, der forsvinder ud igen, men det er jo sådan set også ideen med det, at man skal videre i sit liv, og det gælder jo så også for mig selv, men jeg kommer nok aldrig til... Det er helt sikkert, jeg kommer aldrig til at kvitte kontakten med Støttegruppen.* Flere af de interviewede har i en periode haft tilknytning til støttegruppen, hvorefter deres engagement gradvist er blevet mindre for til sidst at ophøre. Det lader til, at tilknytningen til sekten og fællesskabet omkring dens verdenssyn skaber eller opretholder en trang til fortsat at beskæftige sig med det og særligt sammen med andre tidligere medlemmer. I de tilfælde hvor tilknytningen er kortvarig, ophører trangen gradvist efterhånden som identifikationen med det oprindelige nomos bliver mindre og den tilsvarende identifikation med andre tidligere medlemmer minimeres. Dette kan også klart begrundes i, at støttegruppen ikke er et nomiserende kollektiv med definerede opfattelser af verden. Den eneste identifikation i gruppen består i identifikationen med den fælles baggrund og så længe et nomos ikke er til stede vil trangen til at skelne på denne måde ikke blive vedligeholdt og motivationen til at være sammen med andre frafaldne vil til slut ophøre.

Modsat er der nogle, der vedbliver med at være aktive i støttegruppen selv længe efter, at de har forladt Jehovas Vidner. Det er helt tydeligt at disse personer finder det interessant og motiverende at beskæftige sig med disse emner. Som en udtrykker det: *Det interesserer mig. Jeg behøver ikke at få forklaring på livets store spørgsmål. Dem kan jeg egentlig godt forklare mig selv. Så meget jeg nu kan forstå. Det er jo fordi emnet interesserer mig og det er jo rart nok at have kontakt med nogen som har den samme baggrund. Man kan altid snakke lidt med nogen, der har den samme baggrund. Du kan ikke gå ud og finde en... bare finde folk sådan lige fra dør til dør, vel? Det er ikke altid let. Og så er det også interessant at tage ud at holde foredrag. Jeg oplever en masse spændende. Det kan jeg godt lide.* Igen er det klart, at støttegruppen ikke bidrager til en bestemt verdensanskuelse, men snarere skaber en mulighed for at beskæftige sig med sit gamle trossamfund og sit gamle nomos. Trangen er tilsyneladende mere udtalt hos disse personer, og der kan naturligvis være helt individuelle årsager til, at det er tilfældet, men at man har været engageret i sekten gennem det meste

---

¹⁰ Det findes også tilsvarende grupper af tidligere mormoner og scientologer, blot ikke i Danmark, hvilket formentlig skyldes at Mormonkirken og Scientology ikke er store kirker i Danmark og at de frafaldne således udgør en meget lille gruppe.

---

af livet eller er kommet med i en ung alder og under omstændigheder, der havde stærke følelsesmæssige konsekvenser er formentlig betydelige årsager til, at det tidligere nomos stadig fungerer som identifikationsmarkør og som anledning til trang efter at beskæftige sig med personer og emner, der har relation hertil. Med andre ord skaber støttegruppen rum for, at man kan stimulere denne trang og vedblive med at opretholde denne skelnen og identificere sig med bestemte fortidige identitetsmarkører, som er individuelle, men som er funderet i det gamle nomos og det frafaldne fællesskab. I alt væsentligt er en støttegruppe af denne karakter i det hele taget et udtryk for en trang efter at identificere sig med sit gamle nomos og finde fællesskab med andre 'krigskammerater' for derigennem både at bekræfte det gamle nomos og finde forståelse og accept af det nye. Det gamle nomos har været totalt og gør sin indflydelse gældende som tilbøjeligheden til at skelne og rette sin opmærksomhed mod bestemte ting og efter at identificere sig med bestemte mennesker. I forhold til religiøsitet har det formentlig også en betydning, at man har fællesskab med andre frafaldne. Eftersom religiøsitet blev defineret på en bestemt måde gennem sekten er det også naturligt, at man finder en højere grad af identifikation hos andre frafaldne. Deres følelser omkring religionen afviger ikke markant fra hinanden og i de tilfælde, hvor religiøsitet stadig dyrkes er det en anledning til at identificere og reflektere over, hvordan andre efter frafaldet spejler deres religiøse oplevelser.

Et andet aspekt ved støttegruppen er, at den institutionaliserer en form for frafaldsnomos, i det mindste som et delnomos. Gennem støttegruppen bliver det ekspliciteret, at frafald er legitimt, og det bliver desuden begrundet i en række kritikpunkter baseret på dels biografiske skildringer gennem udveksling af personlige oplevelser og dels på en vidensbaseret kritik af centrale dogmer og læresætninger. Støttegruppen er i sig selv en legitimering af, at frafaldne har grund til at føle fællesskab med hinanden, hvilket også bliver bekræftet af de fleste frafaldne, om end ikke alle frafaldne har ment det nødvendigt at søge sammen med andre tidligere medlemmer. I forlængelse af denne eksplicitering er det også klart, at man har mulighed for at føle trygheden i genkendelsen af bestemte formuleringer, vendinger og begreber ved at have fællesskab med andre frafaldne. Der er en naturlig indforståethed omkring anvendelsen af dette sprog, en naturlighed, der bidrager til, at man føler andre frafaldne som 'brødre og søstre' og som nogle man er knyttet til langt ud over den fælles skæbne som frafalden.

Interesse for andre kirker

Selvom ingen af de frafaldne engagerede sig i nye kirker eller tilsvarende fællesskaber er det alligevel udpræget for flere af dem, at de umiddelbart efter deres frafald søgte mod andre kirkefællesskaber, selvom de ikke blev medlemmer af dem, på nær en enkelt som regelmæssigt begyndte at frekventere folkekirken. Det bemærkelsesværdige er, at interessen for andre kirker tager udgangspunkt

---

i enten den samme kirke, som man har forladt eller i en som ligner for derefter senere at have færre lighedspunkter. Et af de tidligere Jehovas Vidner fortæller således: *Den der overbevisning jeg har i mig selv, det her helhedsbillede jeg har. Er det bare noget jeg indbilder mig? Har andre ikke det samme på deres måde? Og der var det jo oplagt at lade mormonerne komme og så spørge dem 'hvordan har I det med det? Hvordan fornemmer I det f.eks. når man beder? Hvad er det?'* Så havde de ligesom Jehovas Vidner, en færdig lektie de kom med, men de var alligevel friere i tankegangen end Jehovas Vidner er... *Jeg talte en del med dem og de var gode at tale med, og jeg var også til nogle af deres møder. De havde et lille mødelokale og det var ligesom at komme til et Jehovas Vidner-møde. Det var næsten familiært.* En anden af de interviewede havde af individuelle grunde muligheden for efter sit frafald at komme i sekten til nogle møder og arrangementer og deltage i dem uden at være en del af den længere. Det gjaldt desuden for dem, der havde haft et religiøst fællesskab med andre frafaldne, at de siden søgte lidt videre og i en periode kom lidt i en baptistkirke, for som en af dem udtrykte det: *[Baptisterne havde et kursus, hvor de] reklamerede med, at man kunne diskutere forskellige emner. Det kunne man virkelig. De var faktisk friske. Baptister er en anden stil end de der meget troende folkekirkemedlemmer. Man skal jo ikke tro at alle folkekirkemedlemmer er ligegyldige. Der er sandelig nogle grupper, der er meget troende, men de er til gengæld også sådan lidt uvidende efter min mening. Baptisterne var mere vidende.*

Billedet er klart. Det gamle nomos øver en stærk indflydelse jo tættere man kommer på frafaldet og identifikationen med kirker og fællesskaber, der minder om det man har forladt er stærk. Den skelnen det gamle nomos udstyrede den enkelte med består sammen med identifikationen med andre religiøse mennesker, der tilhører identiske trossamfund. Det bemærkelsesværdige er, at det gamle nomos ikke længere gør sig gældende som verdensopfattelse; den er netop frafaldt, og at man involverer sig med andre kirkesamfund er heller ikke en søgen efter et nyt nomos, men den har stadigvæk indflydelse på, at man beskæftiger sig med mennesker og andre nomoi man kan identificere sig med. De kirkesamfund man efter sit frafald involverer sig med er samtidig et udtryk for, at man søger sine religiøse følelser udtrykt og beskrevet og formentlig ligger der en trang til at få dem udtrykt ligeså eksplicit som man hidtil var vant til. Det er dog klart, at man ikke længere ønsker dem udtrykt dogmatisk og ureflekteret, men man søger stadig udtrykket gennem fællesskaber omkring kristendommen, hvilket indikerer at det gamle nomos spiller en rolle i hvad man retter opmærksomheden imod i sin søgen efter identifikation af sin religiøsitet.

Det tidligere nomos var netop konstitueret omkring et fællesskab og en række religiøse praksisser og i denne søgen efter at stimulere trangen efter det gamle nomos ligger samtidig en trang til at finde religiøse praksisser og nomoi, der kan identificere religiøsitet og betydende aspekter ved det op-

---

rindelige nomos. I de to citerede tilfælde har det gamle nomos tydeligvis en afgørende indflydelse på valg af kirker man siden involverer sig med og mennesker man identificerer sig med. Der er dels tale om kristne fællesskaber med bibelen som udgangspunkt, og dels er der tale om fællesskaber, som baserer deres tro og fællesskab på en større grad af eksegesi, hvilket også er tilfældet for det fællesskab man forlod. Desuden er det heller ikke uvæsentligt, at det fællesskab man søger til har en vis grad af totalt verdensbillede, idet det rummer et vigtigt identifikationselement; man søger jo netop væk fra totalitarismen og ønsker at kunne identificere det for at distancere sig fra det. Samtidig er det også tydeligt, at de frafaldne er meget bevidste om, at de træder ind i et fællesskab, der har en større eller mindre grad af totalt nomos eller som ligefrem er sekterisk. I kraft af deres gamle sekttilhørsforhold er de blevet bevidstgjorte om forskellige kendetegn ved sekter, hvilket betyder, at de blot deltager i kirkelige møder som deltagende observatører. De besidder en meget klar opfattelse af, hvad de ikke vil være medlem af, men føler sig samtidig stimuleret ved at være sammen med religiøse mennesker i et fællesskab de kan identificere i forhold til deres tidligere nomos. Flere af de interviewede udtrykker sig kategorisk om, at de ikke vil involveres i noget der minder om det de forlod og en udtrykker det sådan: *Jeg vil ikke have noget med organiseret religion at gøre. Det er løgn, og det er bedrag, og det er for pengenes skyld.*, mens en anden beskriver det således: *Jeg er lidt mere skeptisk overfor religiøse mennesker, der tror at de ved det hele end jeg var tidligere og passet lidt mere på ikke at blive for dybt involveret i noget der smager af sekter.* Modviljen er rettet mod både de institutionelle rammer og mod det nomiske grundlag, hvilket betyder, at tilgangen til de religiøse fællesskaber man siden retter sig imod bliver genstand for en kritisk refleksion og samtidig afspejler et tilvalg med en iagttagende snarere end en deltagende attitude. At valget af religiøse fællesskaber er betinget af det tidligere nomos er således på ingen måde ensbetydende med, at dette valg er ukritisk eller ureflekteret. Snarere tværtimod. Man kan hævde, at det er overkritisk netop pga. det tidligere engagement. Man kan med rette hævde, at når denne søgen retter sig mod religiøse fællesskaber, så er det ikke fællesskabet eller dets verdensbillede man i virkeligheden er interesseret i, men snarere i at finde andre religiøse mennesker at identificere sig med og de lader sig naturligvis lettere finde i en kirke end andre steder. Denne opfattelse bliver bekræftet af de informanter, der ikke længere interesserer sig for religiøse spørgsmål; de søger ikke mod kirker eller religiøse mennesker. De undgår dem gerne eller finder det mindre væsentligt at beskæftige sig med.

Privat religiøs interesse

Gældende for mange af de interviewede, og også for dem som involverede sig med nye kirkelige fællesskaber er, at deres interesse for området også er af en ren privat karakter, og at det ender med at blive en fritidsforeteelse på linie med andre interesser, man kan have i al almindelighed. Det har

---

ikke længere den højeste prioritet, men det indeholder en klar interesseværdi og har værdi som noget man finder givende at beskæftige sig med og berige sig med. Som den ene af de interviewede udtrykker det: *Religion siger mig ikke noget mere. Men det interesserer mig. Det gør ufoer i øvrigt også og mange andre ting.* Groft sagt kan man skelne og tale om, at de interviewede enten har opgivet at være religiøse, hvilket i øvrigt gælder de færreste, eller også har de en religiøsitet, som er individuel og som mere er præget af spørgsmål end af svar og som undlader at sætter rammer for religiøsitet eller også er den ligefrem agnostisk. Generelt betragtet tager de alle som en afstand fra religiøse dogmer, men samtidig har de i større eller mindre grad en interesse for religiøse spørgsmål. Uanset om de interviewede betragter sig selv som religiøse eller ej er det tydeligt, at de er nået til et punkt, hvor deres oprindelige nomos ikke længere er dominerende, men det skaber stadig grundlag for en skelnen om end denne skelnen er på et niveau, der kan kaldes balanceret i forhold til øvrige præferencer.

Det er tydeligt, at det gamle nomos har mistet sin afgørende rolle i forhold til at skabe en skelnen og til at afgøre, hvad man skal beskæftige sig med og føle sig motiveret til, men det er samtidig også klart, at det stadig spiller en rolle. På den religiøse side spiller det gamle nomos ingen nævneværdig rolle i forhold til hvad man tror på, og hvordan man tror på det, men til gengæld kan det rimeligvis hævdes, at det spiller en afgørende rolle for, at man tror i det hele taget. Nogle af de interviewede tillægger deres indgang i sekten den betydning, at det vækkede deres religiøsitet og den besidder de stadig om end under radikalt forandrede former. Samtidig kan det tillægges tilknytningen til sekten, at de ikke længere på nogen måde ønsker at blive en fast del af et nyt religiøst fællesskab, netop pga. deres dårlige erfaringer der. Disse forhold vil blive videre belyst i den senere analyse og relaterer ikke direkte til denne del.

Den reviderede hypotese underbygget

Det synes klart, at selvom den oprindelige hypotese måtte falsificeres, så var det stadig meningsfuldt at anlægge et afhængighedsperspektiv på frafaldsprocessen. Det kan således enkelt afvises, om de frafaldne skulle være afhængige af et etableret fællesskab. De har ikke vist en særlig interesse for at blive en del af et nyt fællesskab med et etableret nomos, og dette stod klart for de fleste relativt hurtigt efter frafaldet. Selvom de ikke har søgt et nyt og permanent fællesskab, har de søgt andre fællesskaber, der enten har været stærkt midlertidige eller som har været eller stadig er relativt uformelle fællesskaber omkring forskellige forhold, f.eks. frafaldet selv og religiøsitet mere bredt. Dette vidner om at fællesskaber efter frafaldet opleves som vigtige, fordi de fungerer som medium for identifikation af forskellige følelser, oplevelser og erfaringer, men at være en del af ét eksklusivt fællesskab i en form som sekten er noget man for altid tager afstand fra. Enkelt sagt, så mener man

---

at have erfaret, at et enkelt fællesskab ikke kan være medium for både universet og ens egne følelser og erfaringer og ikke kan legitimere at danne grundlag for viden om verden. Til gengæld er det helt tydeligt, at en frafalden ikke bare påbegynder et nyt liv uden nogen sammenhæng med det religiøse nomos, der er blevet forladt. Den første tid efter frafaldet er stærkt præget af en trang til fortsat at beskæftige sig med forhold, der minder om det fortidige nomos, hvad enten dette er det rent doktrinære eller gennem socialisering med andre frafaldne og almindeligvis er disse to forhold sammenfaldende. At der er tale om en udvikling for de interviewede forekommer åbenlyst og set fra afvænningsperspektivet giver det god mening at tale om en form for afvænningsproces, en nomisk afvænnelse så at sige, hvor trangen til at beskæftige sig med det gamle nomos er stærkest umiddelbart efter frafaldet, hvorefter denne trang gradvist bliver mindre med tiden. Det viser sig ved, at interessen for emner og samværet med personer, der relaterer sig til det gamle nomos bliver mindre efterhånden for til sidst stort set at forsvinde. Modsat gælder det for andre, at motivationen for at beskæftige sig med det gamle nomos mindskes, men når et niveau, hvor det stadig har betydning for, hvem man omgås, og hvad man interesserer sig for. For disse mennesker er det blevet til en del af den nye hverdag, og det er noget, der bidrager til hverdagens almindelige meningsfuldhed på linie med andre forhold man i øvrigt beskæftiger sig med og finder interessante. Man er f.eks. aktiv i en støttegruppe, skriver artikler om emnet eller holder sig orienteret om relevante emner. Alt sammen på frivilligt og ulønnet basis. Mest udpræget for den sidste gruppe er, at motivationen og interessen for disse forhold er betinget af forskellige omstændigheder; man kan have perioder, hvor det ikke interesserer en, og hvor man er optaget af andre gøremål, men f.eks. ved mødet med andre frafaldne eller ved at læse noget, der vækker associationer til det gamle nomos kan interessen og motivationen pludseligt blive vakt og trangen til at beskæftige sig med sagen føles atter. Dette forhold underbygger, at det gamle engagement har inkorporeret en trang til at beskæftige sig med det, en trang der under disse forhold opstår udenfor viljens magt.

Der gives ikke belæg for det gennem interviewene, men det er muligt, at trangen mindskes i takt med at den bliver sprogliggjort og bevidstgjort, hvilket dels sker gennem deltagende observationer i kirkefællesskaber, dels ved samvær med andre frafaldene og dels ved almindelige private undersøgelser. Dette kan være et udtryk for den afprøvende tilgang man har til verden udenfor sekten og hvor visse begreber og en bestemt viden skal revideres eller fornyes. Uden en sådan bevidstgørelse ville den frafaldne bestå med en følelse af at være uforløst og at være et ufuldendt menneske. De afbrudte og anomiske følelser og den forsatte religiøsitet kræver at blive objektiviseret og underlagt hverdagens almindelige balance og orden. Sideløbende med denne bevidstgørelse opstår samtidig muligheden for at tilfredsstille trangen og vedligeholde den, blot under andre omstændigheder og

---

med andre resultater som vist ovenfor. Resultatet heraf er selvsagt, at det gamle nomos vedbliver med at have en indflydelse på interesser man har, og mennesker man omgås, blot ikke som objektiv virkelighed.

At trangen mindskes kan selvsagt også skyldes, at den ikke bliver stimuleret i den grad, som det var tilfældet, da man stadig var med i sekten og gradvist bliver den mindre, selvom den løbende bliver stimuleret. Den sektnomiske stimulering er definitivt frafaldt og dens massive påvirkning bliver ikke på noget tidspunkt erstattet af noget andet, hvis påvirkning er ligeså gennemgribende. Forhold, der relaterer sig til det gamle nomos får maksimalt status af at være delnomos til det større og nye nomos som i alt væsentligt er det omgivende samfunds.

Gældende for de tidligere scientologer, så afviger de på en række punkter i forhold til de øvrige frafaldne og de to væsentlige punkter er, at deres tilknytning til kirken ikke har været af religiøs art og deres tilknytning har kun været delnomisk og ikke total sammenlignet med de tidligere mormoner eller de tidligere Jehovas Vidner. Deres reaktion på frafaldet er ikke gået ubemærket hen, men der har ikke været tale om anomi, snarere del-anomi, hvor det har været oplevet som trist eller vredeprovokerende, at Scientology ikke var som først forventet. Nogle af dem har haft samvær med andre tidligere scientologer, mens en anden aldrig ønskede den slags samvær. Ingen af dem beskæftiger sig i dag med noget, der kan siges at have relation til deres tidligere tilknytning om end den ene kunne tænke sig at skrive om det Scientology efter sigende holder skjult for sine medlemmer, når der engang kan ses tid til det. Det har med andre ord ikke høj prioritet i forhold til andre beskæftigelser, snarere lavere prioritet. Til gengæld falder de alle tre helt på linie med de øvrige frafaldne i deres syn på sekternes totalitære og dominerende natur og føler sig stærkt afstandstagende til den form for fællesskab. Selvom de tidligere scientologer ikke udviser en særlig trang til at beskæftige sig med forhold, der minder om den fortidige tilknytning ville dette heller ikke være forventeligt i netop deres tilfælde, hvilket kan ses i graden af deres tilknytning til Scientology. Deres tilknytning har gjort Scientology til et delnomos og deres engagement har heller ikke været religiøst i sin natur, hvorfor det ikke kan siges at være nær så stærkt som det de øvrige frafaldne har haft til deres sekt, og der kan derfor heller ikke forventes en afhængighedsreaktion svarende til deres.

Generelt betragtet, burde det være klart, at sammenligningen med narkomani er urimelig. Narkomanens trang kræver umiddelbar tilfredsstillelse, mens det for den frafaldne er tilfældet, at trangen kan udsættes, men den skal tilfredsstilles for at give en følelse af tilfredsstillelse eller forløsning. En anden væsentlig forskel mellem narkomanen og den frafaldne er, at den frafaldne har sin eksistens, sit meningsgrundlag og sit fællesskab på spil. Narkomanen har sit stof på spil, selvom det muligvis

---

også kan opleves som anomisk. Forskellen kan ligge i, at narkomanen ikke er blevet afhængig på baggrund af refleksion og overvejelser og en følelsesmæssig tilknytning til et fællesskab og en overbevisning, men alene på grund af et stof, der ikke har haft en udpræget nomisering til følge. Hverken helt eller delvist. Det kan hævdes, at en socialisering til et nomos skaber forudsætningen for behovsudskydelse om end behovet stadig kræver opfyldelse netop fordi behovet for mening og uforstyrret handlen er permanent til stede. En sidste forskel kan netop være stoffet i sig selv; stoffet forårsager en ekstrem og unaturlig reaktion, mens socialisering til et religiøst nomos foregår gradvist. Selvsagt hænger narkomani også sammen med givne sociale omstændigheder og er udviklet i relation til situationer og sociale omstændigheder og gennem påvirkning af disse opstår trangen. På netop dette punkt er ligheden mellem narkomanens trang og den frafaldnes trang til at beskæftige sig med sit gamle nomos bemærkelsesværdig, og det kan derfor anses for sandsynligt at visse af de samme neurale forudsætninger hos både en narkoman og en sektfracalden ligger til grund for et engagement og motivationen til at beskæftige sig med noget og til at rette sin opmærksomhed mod det. Hjernen er opmærksom på det den har lært gennem socialisering og retter uvilkårligt primært bevidstheden mod netop dette frem for noget andet. Bevidstheden kan samtidig være overbevist om, at man aldrig vender tilbage til hverken stoffer eller til den konkrete sekt eller et tilsvarende fællesskab, men trangen til at beskæftige sig med det viser netop, at de neurale processer dominerer tilbøjeligheden til at beskæftige sig med det selv længe efter frafaldet, og indtil man bliver socialiseret til noget andet. Det viser samtidig, at bevidstheden kun delvist er en viljestyret entitet. Man kan ikke undsige sig at blive draget af det man er disponeret for og føle interesse for det og føle sig motiveret til at beskæftige sig med det. Man kan dog udskyde det, og man kan beslutte sig for at beskæftige sig med andre forhold, der efterhånden vil få den oprindelige disponering til at mindskes, men det er forventeligt at et så stærkt engagement, som en sektrelation giver mulighed for, vil påtvinge en frafalden en given opmærksomhed i en rum tid efter frafaldet og måske for altid.

Nye liv og fortsatte forhold

Udfra ovenstående afsnit er det klart, at visse aspekter af eksistensen bliver opgivet, mens andre forbliver om end typisk i en forandret form. I nogle tilfælde er der tale om bevidste og frivillige afvisninger, mens der i andre er tale om en eller flere ufrivillige konsekvenser af fravalget af sekten. Andre forhold består uden større overvejelser, snarere som selvfølgeligheder. I den følgende analyse vil forskellige kontinuerte og diskontinuerte forhold blive undersøgt.

Bruddet med sekten og afvisning af organiseret religion

Det afgørende og største brud for de interviewede er selvsagt frafaldet fra sekten. Flere af dem havde helt konkrete oplevelser, hvor de fandt sig selv med en eksplicit erkendelse af, at de ikke længere tilhørte sekten. En af dem oplevede det således: *...jeg vågnede kl. fire en morgen og vidste 'det er ikke sandt og jeg tror ikke på det mere'*. Det behøvede ikke være så eksplicit for alle, men alle var på et tidspunkt klar over, at det måtte slutte, og at det var uafvendeligt. Ingen havde på noget tidspunkt et ønske eller en ambition om at vende tilbage. Bruddet var definitivt. At bryde med sekten betød også et brud med andre forhold, typisk venskabelige eller familiære relationer. De interviewede var naturligvis klar over, at dette var prisen, men det er ret tydeligt, at bruddet med sekten ikke bestod i en rationel cost/benefit-analyse, hvor man vejede fordele og ulemper op imod hinanden. Man var klar over, at omkostningerne kunne blive store, men det afholdt ikke de interviewede i at tage konsekvensen af deres nye erkendelse. En af de tidligere scientologer oplevede det på denne måde: *...hvorfor skal det ikke fortsætte? Det har noget at gøre med integritet. ... hvis man oplever man ikke tror på det, ... at det man får fortalt ikke er rigtigt; så bliver det jo skuespil hvis man fortsætter. Derfor var vejen, at enten så får man sandheden, og så ændrer man kurs og ellers så må vejene jo skilles*. Dette forhold antyder, at nomos og en given overbevisning ikke er et entydigt kollektivt anliggende, men også et individuelt anliggende og endda en stærk personlig drivkraft. Selvom man på et tidspunkt har internaliseret sektens nomos og identificeret sig gennem den, er det nødvendigt, at personen fortsat meningsfuldt kan identificere sig med kollektivet og dets nomos. Der er tydeligvis en stærk individuel motivation til at tage konsekvenserne af at erkende, at man ikke længere kan finde det meningsfuldt at identificere sig med det nomos man hidtil anså for sandt. Denne motivation er i højere grad prioriteret ud fra en trang til at føle verden som meningsfuld end den er prioriteret af hensynet til status og omdømme og hensynet til familiære og venskabelige relationer. Motivationen er beskrevet som 'integritet', 'at lytte til sig selv', 'være tro mod sig selv' og 'sætte sig selv fri', hvilket tydeligvis signalerer, at en fortsat tilknytning til sekten vil være i direkte modstrid med, hvad man selv finder meningsfuldt. Samtidig indikerer disse udtryk også, at tilknytningen til sekten for en periode har været præget af dissonante opfattelser, følelser og identifikationer, som har været opfattet som ufrihed, og som det efter al tydelighed har været hårdt at føle sig underkastet. Det er tydeligt, at man i langt højere grad prioriterer, at det personlige nomos er identificeret af sin omverden end, at man udholder en tilstand af dissonans og med denne prioritering er man villig til radikalt at omstrukturere selve eksistensen. De følelsesmæssige bindinger til følelsen af meningsfuldhed er større end bindingerne til familie, venner, status og omdømme og særligt naturligvis, hvis disse faktorer ikke yder en meningsfuld identifikation.

Tilknytningen til sekten og bruddet med den afstedkommer hos samtlige af de interviewede en konstant afvisning af nogensinde igen at blive involveret i organiseret religion. De tager generelt afstand fra, at en bestemt gruppe skulle være medium for et eksklusivt nomos og at legitime religiøse oplevelser skulle være forbundet med et sådant fællesskab. De møder sådanne grupper med skepsis og stiller spørgsmålstegn ved legitimiteten af deres dogmer og ikke mindst deres ret til udgøre en autoritet i forhold til nomiske anliggender. Et af de tidligere Jehovas Vidner fortæller om at have deltaget i et par møder i Pinsekirken: ... *jeg har lige afprøvet det der, men det var så det med Pinsekirken, men ligeså snart de begynder med deres himmel og helvede og alt det der så... Det kan jeg ikke klare.* Flere af de øvrige, som har prøvet at deltage i nogle kirkemøder, har tilsvarende reaktioner. De anser det ikke længere for gyldigt, at en kirke tillægger sig en større legitimitet end andre institutioner til at have svar på, hvad meningen med livet er. Bemærkelsesværdigt er det desuden, at man også tager afstand fra mennesker, der dogmatisk fremfører påstande om, at deres nomos er det eneste sande. Disse mennesker bliver i negative vendinger beskrevet som 'frelste' og 'fundamentalistiske', mens deres evt. kirker bliver beskrevet enten tilsvarende eller med vendinger som 'spændetrøjeagtige', 'sekteriske', 'menneskeværk' og med dette citat: ... *det er mennesker med magt, der har skabt en organisation for at de kunne få mere magt. Og det har ikke noget med gud at gøre.* Afstanden til et sekterisk fællesskab og mennesker, der måtte repræsentere et sådan er markant og går endda videre end til sekteriske fællesskaber. Selv kirker, som ikke i udgangspunktet er fundamentalistiske, og som kan være åbne for andre synspunkter bliver undersøgt for reminiscenser, der måtte vække mindelser om et sektfællesskab, og på dette grundlag bliver de vurderet negativt, hvis der måtte være sådanne. Oplevelsen er umiddelbart, at fællesskaber med sekteriske træk ikke er i stand til at yde en tilstrækkelig individuel og personlig identifikation, men i stedet identificerer mennesker på baggrund af egne dogmer og trossætninger.

Det er helt klart, at den skelnen man har fra sin tilknytning til sekten er af betydning for, hvordan man møder nye religiøse fællesskaber, og det bliver et parameter for om de er acceptable eller ej. Det påfaldende er, at denne skelnen er negativ, at den bliver brugt til at vælge kirkefællesskaber fra og vurdere dem negativt, snarere end at vælge dem til og vurdere dem positivt. Samtidig forekommer det absurd, at man overhovedet involverer sig med nye kirkefællesskaber, når tilgangen til dem i udgangspunktet er at vurdere dem negativt. Det lader til, at de nye kirkefællesskaber man indgår i bliver brugt til at identificere, at frafaldet fra sekten er legitimt og til at bekræfte, at sekteriske kendetegn er noget man grundlæggende tager afstand fra. Set i forhold til, at man samtidig har en trang til at beskæftige sig med den slags, som det blev vist i ovenstående afsnit, viser det desuden, at man stadig skelner på baggrund af sektilhørsforholdet. På denne baggrund vælger man fællesskab, men

---

tilgangen til at involvere sig er ikke længere selvinkluderende, tværtimod er den selvekskluderende og kendetegnet ved en høj grad af refleksivitet omkring mødet med nye kirker og religiøse mennesker. Den personlige motivation til at beskæftige sig med den slags er i høj grad til stede, men refleksionen og den selvekskluderende tilgang vidner om, at man reelt har taget definitivt afsked med en ny kirkelig relation. Tilgangen er negativ og mere eller mindre bliver alle religiøse grupper vurderet ens, netop som sekter, hvilket bekræfter, at en skelnen på denne baggrund er dominerende og ikke udpræget viljestyret. Til gengæld vidner refleksionen om, at man opfatter valget af en ny religiøs gruppe som en frivillig handling samt, at man rent kognitivt er afklaret med, at man ikke længere ønsker et religiøst fællesskab. At man for en periode beskæftiger sig med andre kirker har således to anledninger; på den ene side skyldes det en inkorporeret trang til at skelne på netop denne måde og som man alt andet lige ikke er viljestyret. På den anden side er det en anledning til gentagende at manifestere og bekræfte frafaldet og til at identificere et nyt nomos uden en sekt til at legitimere det. Kirkerelationen er både ufrivillig og ønskelig og en anledning til refleksion over det nye nomos man herigennem identificerer og konsoliderer.

Tro og religiøsitet

Det er tydeligt, at en tilknytning til en sekt eller et trossamfund i mere bred forstand er definitivt afsluttet for de interviewede. Dette til trods er det tilfældet for omkring halvdelen af de interviewede, at de stadig betragter sig selv som troende eller interesserede i åndelige anliggender. Tilgangen er blot individualiseret. En udtrykker det sådan; *Gud er stadigvæk en del af mit liv. I allerhøjeste grad. Men ikke som en mand med et gråt skæg, hvor nogle har forstået hvordan han er og andre har ikke.* Opfattelsen er, at gud ikke længere er forbeholdt en bestemt gruppe at definere og promovere og samtidig er opfattelsen af gud og religiøsitet blevet meget mere abstrakt end i sekten, hvor den var bogstavelig og håndgribelig. En anden af de interviewede beskriver udviklingen i sit eget syn således: *... meget hurtigt blev gud mere et begreb end det egentlig blev en person ... Så jeg skiftede sådan set – det gør jeg vel den dag i dag – mellem at se gud som en person og som et begreb. Jeg mener ikke, man kan definere overhovedet hvad gud er. Og det blev mere og mere klart for mig. Så i den forstand var det jo religiøst...* Det typiske for flere af disse informanter er, at de kan blive i tvivl om, hvorvidt de rent faktisk vil betegne sig selv som religiøse eller ej, selvom de kan hævde at de tror på gud eller på en åndelig dimension. I deres udsagn omkring den slags emner tager de gerne forbehold og bemærker typisk, som begge citater viser, at deres opfattelse af metafysiske spørgsmål ikke er dogmatisk eller specielt veldefineret. Det er tydeligt, at de tager afstand fra en sekterisk og fundamentalistisk tilgang til at definere og forstå religion, men det lader alligevel til, at man til en

---

vis grad stadig lader en definition af religiøsitet være et spørgsmål om, hvorvidt man er tilknyttet et fællesskab eller ej og praktiserer det gennem forskellige ritualer.

Et andet aspekt af religiøsiteten, som gør den til et kontinuert forhold for visse af informanterne er, at deres indgang i sekten samtidig var en indgang til en religiøs livsanskuelse og en vækkelse af religiøse følelser, der stadig består uden sektens nomos til at opretholde og varetage dem. De bemærker, at deres religiøse følelser blev vækket, da de trådte ind i sekten og at de stadig har dem. For andre af informanterne betød udgangen af sekten optagelsen af en ateistisk verdensanskuelse. For dem var den religiøse livsanskuelse og tilhørende religiøse følelser tæt forbundet med tilknytningen til sekten og frafaldet var således også en afslutning på disse følelser. En tredje gruppe af de interviewede var religiøse eller religiøst interesserede før de trådte ind i sekten, hvilket ifølge dem selv desuden var grunden til at de blev tilknyttet den. Frafaldet fra sekten ændrede ikke ved deres grundlæggende opfattelse af sig selv som religiøse, og selvom de frafaldt sektens nomos bestod deres religiøse følelser og de rettede dem bare andre steder hen bagefter. Det er således tydeligt, at der gives grund til at antage, at en religiøs tilbøjelighed eksisterer uafhængigt af et nomos og et fællesskab til at vedligeholde den, men at det religiøse nomos begrebsliggør disse følelser og skaber rationalitet og meningsfuldhed omkring dem. Denne antagelse finder yderligere opbakning i den omstændighed, at de religiøst orienterede frafaldne relativt hurtigt kunne forlade deres nomos og anse det for forkert, men at deres religiøse følelser bestod og deres religiøse opfattelser tog karakter af abstrakte overvejelser frem for bogstavelige. Desuden er det tilfældet for disse informanter, at de i overvejende grad søger fællesskab med mennesker, der kan identificere denne abstrakte tilgang til religiøsitet, dog uden at dette fællesskab bliver et de bekender sig til eller som forekommer særligt institutionaliseret. Det er således også tydeligt, at religiøse følelser og oplevelser ikke nødvendigvis forekommer entydigt eller nødvendigvis er af en nomiserende karakter. Religiøse følelser bliver ekspliciteret gennem en bestemt verdensanskuelse, idet den bliver et udtryk for dem, men i sig selv opleves de stærkt personligt og individuelt. Desuden oplever de frafaldne, at disse følelser ikke bliver tilstrækkeligt udtrykt og identificeret i et sekterisk fællesskab, hvor oplevelsen snarere er, at man skal kunne identificere sig med dogmer, normer og trossætninger.

Man kan afslutningsvist stille spørgsmålet eller måske rettere opstille den antagelse, at religion bliver defineret mindre abstrakt og mere bogstaveligt jo mere integreret fællesskabet omkring den bliver. Den øgede rationalitet omkring religion i en sekt er nødvendig for at bevare dens legitimitet og opfattelse af den som eksklusivt fællesskab og for at opretholde den høje grad af konformitet og underkastelse til den autoritet den samtidig udgør. Det gør den samtidig ekstra sensitiv overfor asymmetriske identifikationer, hvilket de frafaldne i denne sammenhæng har oplevet som små fø-

---

lelser af utilfredshed med forklaringer eller manglende lydhørhed overfor egne synspunkter gennem de mange år de har været med. Denne følelse af utilstrækkelig identifikation får de frafaldne til konsekvent at afvise, at sekter og kirker er fællesskaber, hvor de kan identificere og udtrykke deres religiøse følelser tilfredsstillende, men de vedbliver med at forholde sig religiøst til verden og leder efter anledninger til at udtrykke det. En af de frafaldne fandt udtryk for dette i folkekirkens inkluderende fællesskab, som han oplever som et sted ... *hvor man så kan gå hen og danne sig sin egen... Ikke skabe sin egen gud, men danne sig sin egen forståelse indenfor de grænser eller indenfor det materiale, som vi har uden, at der er en der kommer med pegefingeren og siger 'du tror forkert' eller 'det må du ikke, du skal gøre som jeg siger'. En åbenhed og en frihed til at tro som jeg ikke fandt i [sekten].* Citatet er rammende for den opfattelse de interviewede har omkring dette forhold, og skal ses som et udtryk for den frihed de frafaldne søger; en frihed de ikke oplever findes i et organiseret trossamfund og som gør at nogle bliver ateister. For de ateistiske frafaldne var troen forbundet med sekten og dens verdensanskuelser og frafald fra sekten er således også frafald fra religiøsitet. For andre er den kollektive og organiserede religiøsitet afsluttet, men ikke den individuelle og personlige, og de søger den udtrykt på andre måder. Fælles for dem alle er dog, at de aldrig igen bliver engageret i en sekt eller i et kirkesamfund.

Familie og venner

Generelt betragtet, så har frafaldet fra sekten betydet en udskiftning af vennekredsen og i visse tilfælde også familiemæssige brud, men det varierer fra den ene sekt til den anden. Frafaldet fra Jehovas Vidner betød altid et brud med venner, der er Jehovas Vidner, og i stor udstrækning også et brud med familie, der er. De familiemæssige relationer efter frafaldet kan variere afhængigt af det enkelte tilfælde, men uanset, så kan man ikke forlade Jehovas Vidner uden, at det får en konsekvens for de familiemæssige relationer, hvad enten det er total adskillelse eller samvær på sektens betingelser.

For de tidligere mormoner havde frafaldet ikke nødvendigvis tilsvarende konsekvenser. Ved frafald kan man godt bevare sin vennekreds af mormoner, hvis man ikke viser sig direkte fjendtlig overfor sekten, men det vil typisk være ualmindeligt at bevare et ægteskabeligt forhold, hvis den ene i forholdet vedbliver at være mormon og den anden stiller sig imod. Til gengæld vil man godt kunne bevare familiemæssige relationer derudover, om end de vil være forandrede som følge af frafaldet.

For scientologerne betyder frafaldet, at man adskiller sig fra de venner man havde der. Hvis man forlader Scientology i mindelighed vil man godt kunne hilse på hinanden på gaden og stoppe og småsnakke, men at fortsætte venskaber udenfor fællesskabet er ikke almindeligt. Tilsvarende som hos mormonerne er adskillelsen definitiv, hvis man ved sit frafald viser sig fjendtlig overfor sekten

---

og kontakt til tidligere venner indenfor vil være usandsynlig. I tilfældene med de interviewede har de ikke haft familiære forbindelser indenfor sekten, hvorfor det ikke har været aktuelt for dem at skulle forholde sig til deres frafald i en sådan sammenhæng.

På nær to par som valgte at forlade sekten sammen måtte alle interviewede, som var gifte, lade sig skille i forbindelse med, at de forlod sekten. I disse tilfælde var det en så radikal forandring for parforholdet, at den ene pludselig havde en anden opfattelse af sekten, at videre samliv blev umuliggjort. I disse tilfælde betød det selvsagt skilsmisse. Det er ikke svært at få øje på, at disse forhold i høj grad har været betinget af, at man har delt det samme nomos, og at man ved den enes frafald haft svært ved at identificere den anden. Desuden har det også gjort sig gældende, at man fra sektens side har et bestemt syn på mennesker, der falder fra og en opfattelse af, at de er forledt af djævelen eller er faldet for en dekadent tankegang, og at det typisk er nogle man ikke kan have et intimt forhold til. At der pludselig bliver tale om at disse frafaldne ægtefæller bliver negativt identificeret er samtidig et udtryk for sektens måde at forklare frafaldet på og på, at de ikke længere nyder en status af ligeværdighed med de øvrige i sekten og er nogle man bør tage afstand fra. Dette bliver helt eksplicit i tilfældene med de venner man har og særligt hos Jehovas Vidner, hvor ens venner afskærer al kontakt og hos scientologerne ditto, hvis man er fjendtligt indstillet. Hos mormonerne finder der ikke en tilsvarende afskæring sted. De interviewede fortæller alle, at de stadig ses med familie og fra tid til anden også med venner, der er med i kirken, men lader samtidig skinne igennem, at de venskaber de havde ebber ud, da de ikke længere deler det samme verdenssyn og har en hverdag med hinanden i kirken. Det kan næppe undre, at fællesskabet omkring nomos og sekten opretholder de sociale relationer netop i kraft af deres stærkt integrerende karakter, og i det øjeblik denne fællesnævner forsvinder, forsvinder ligeledes et væsentligt grundlag for den venskabelige relation. Fællesskab med disse mennesker kræver, at man kan identificere forskellige grundlæggende normer og verdenssyn og bortfalder dette vil de venskabelige relationer også forsvinde. Klart nok vil der være en trang til stadig at omgås hinanden, som man tilfredsstiller, men eftersom en grundlæggende identifikation ikke længere kan finde sted vil det blot være et spørgsmål om tid før relationerne forsvinder.

Den største konsekvens og det mest markante diskontinuerte forhold af at forlade sekten er relationen til venner og familie. Generelt for alle tre sekter har frafaldet negative konsekvenser for det fortsatte forhold til venner og familie og individuelt for sekterne er der nogle normer for hvor meget eller lidt man kan eller bør omgås frafaldne, hvilket umiddelbart er årsagen til de negative konsekvenser. For Jehovas Vidner er det i udpræget grad normer for omgang med frafaldne, der har betydning for de negative konsekvenser i relation til både familie og venner. For en anden betragtning

---

er det frafaldet af det fælles nomos og den gensidige reference og identifikation med de øvrige medlemmer, der er årsag til, at man ikke længere kan vedblive med at have fællesskab med de øvrige medlemmer af sekten. Hvis man lige pludselig ikke længere deler grundlæggende overbevisninger om verden, finder man det meningsløst fortsat at opretholde relationen til hinanden. Dette gælder primært for mormonerne og for scientologerne. Det gælder på sin vis også for Jehovas Vidner, at det meningsfulde indhold af en relation ebber ud i takt med frafaldet, men netop pga. den kraftige betoning af eksklusion bliver bruddet på et tidspunkt definitivt.

Moral og normer

Et andet forhold som i høj grad er indeholdt hos Jehovas Vidner og Mormonkirken er et højt moral- og normkodeks i relation til f.eks. seksualmoral og afholdenhed fra stimulanser og forskellige andre ting. Disse normer er selvsagt kun gældende indenfor sektens rammer og indeværende afsnit vil vise, hvordan disse normer bliver betragtet efter frafaldet fra sekten. Der er i interviewene ikke blevet fokuseret specifikt på opfattelsen af normerne i sekterne, men det skinner igennem, at normerne forandrer sig ved frafaldet. Derfor er det relevant og oplagt at analysere dette forhold i relation til en betragtning om kontinuitet og diskontinuitet.

Generelt betragtet bliver de normer, der er specifikke for sekten frafaldt sammen med frafaldet fra dets nomos. For både mormoner og Jehovas Vidner gælder f.eks., at man afholder sig fra seksuelle udenomsægteskabelige forhold, hvilket som nævnt i introduktionsafsnittet tidligere, er noget der tages alvorligt i sekterne, men udenfor sekten er det ikke noget, der håndhæves længere. I det mindste tages det ikke ligeså alvorligt som tidligere og holdningen er hos flere, at det ikke er noget gud blander sig i, hvis det overhovedet er en overvejelse. Et andet normområde er forholdet til stimulanser, som hos Jehovas Vidner gælder afholdenhed fra narkotiske stoffer og tobak, det samme hos mormonerne tillige med koffeinholdige produkter og alkohol. Tilsvarende for Scientology er, at man afholder sig fra stoffer. Ingen af de interviewede er begyndt at tage stoffer. En enkelt begyndte at ryge, mens en anden ryger ved særlige lejligheder. De tidligere mormoner er begyndt at drikke kaffe, te og alkohol, men forbruget er enten minimalt eller til almindeligt husbehov og i høj grad bestemt af, at de omgås andre end mormoner og får serveret disse ting ved givne lejligheder. Som en af dem siger: *Til nytårsaften der hos naboen, der kan jeg da godt smage et glas vin, men ellers nej ... På den måde synes jeg overhovedet ikke at mit liv har forandret sig...* Udfra disse to normområder lader det til, at disse normer dels er kontekstbestemt og defineret af de sociale omstændigheder og deres holdning til f.eks. koffein og alkohol, dels er afhængig af et nomos til at opretholde og legitimere dem og dels er blevet et spørgsmål om en vane og en indstilling, som til en vis grad kan fortsætte udenfor sekten. Det er klart, at det indenfor sektens fællesskab og nomos er selvfølge-

---

ligt at følge forskellige normer, og der er klare legitimeringer for disse normer, der jævnligt bliver gentaget til påmindelse. Samtidig opstår der en institutionalisering omkring disse normer, der gør dem vanemæssige og naturlige og hvor yderligere legitimeringer ikke er nødvendige. Udenfor sekten og dets nomos er nødvendigheden af disse normer og meningen med at efterleve dem ikke længere til stede, og der sker en afvigelse fra normerne, der er kontekstafhængig, og som bliver betinget af, hvem man i øvrigt omgås og hvad der er normen omkring samværet. Dette er tydeligt i citatet, hvor nytårsaften hos naboen bliver ledsaget af alkohol. Nytårsaften er typisk forbundet med alkohol i en vis udstrækning, hvilket også skaber en legitimering til selv at nyde det. I enkelte af tilfældene med de interviewede har fraværet af et nomos til at legitimere og opretholde normen resulteret i manglende legitimeringer og holdninger til at afholde sig fra typisk stimulanser, betydet at man uden nærmere overvejelser eller lyst har prøvet at drikke vin eller prøvet at ryge. Her er det klart, at det manglende nomos spiller en klar rolle i, at man prøver noget man ikke ellers havde villet gøre. Man er uden legitimeringer og begrundelser for hvorfor en given adfærd skulle være mere eller mindre legitim og kan således ikke afvise at begive sig ud i den. Disse tilfælde er ikke særligt udprægede, hvilket også kan forklares med, at en afvisning af stimulanser af forskellig art også kan finde legitimeringer udenfor sekten om end legitimeringerne er nogle andre. Således er det f.eks. typisk, at de frafaldne ikke er begyndt at ryge, hvilket anses for dumt eller som noget der ikke kan begrundes tilstrækkeligt rationelt til at man skulle begynde på det. Formentlig er man også tilbøjelig til udenfor sekten at søge fællesskab med personer, man kan identificere sine normer med, hvorfor de normer man som frafalden har ikke er radikalt afvigende fra tidligere. Generelt betragtet er der ikke sket en radikaliserings af de frafaldnes normer i forhold til, hvad de gjorde tidligere. Man havde højst for en kort periode en tilbøjelighed til skeje ud i forhold til enkelte normer, typisk seksualnormer, men dette gjaldt kun for nogle få og var kun midlertidigt.

Som udgangspunkt kan det siges, at frafaldet ikke gør den frafaldne radikalt amoralsk uden sans overhovedet for normer og opfattelser af grundlæggende ret adfærd. Det kan siges at være tilfældet i forhold til enkelte moralområder, såsom rygning og seksualmoral og formentlig er årsagerne individuelle. De gængse og almindelige opfattelser af rigtigt og forkert, hvilket er essensen i en opfattelse af generel næstekærlighed er stadig bibeholdt som meningsfulde og tilsyneladende uden nærmere overvejelser. Nogle beskriver dette ud fra en kristen terminologi, som f.eks. kristen næstekærlighed, selvom dette ligeså vel kan forklares ud fra det vokabular de besidder og som også kan være præget af en almindelig opfattelse af baggrunden for dette begreb. Flere af de frafaldne pointerer, at de stadig anser det for meningsløst at skulle lyve, stjæle eller være utro i parforhold, men deres begrundelse er ikke givet ud fra en religiøs referenceramme. Noget tilsvarende gælder for forholdet til eu-

---

foriserende stoffer, tobak og alkohol. Man tager udgangspunkt i de normer, der var gældende i sekten og ændrer dem evt. lejlighedsvist, men i alt væsentligt består de stadig. Normer som grundlag for en almindelig adfærd er således i alt væsentligt kontinuerte om end deres begrundelser ikke længere er af en kosmisk karakter, men en sekulær og begrundet ud fra mere jordnære betragtninger. De sektspecifikke normer eller de religiøse begrundelser er dog frafaldet definitivt, hvilket indikerer, at opretholdelsen af disse betinger et nomos og et fællesskab til at identificere dem. Det kan derfor siges, at selvom man frafalder sekten, frafalder man ikke almindelig anstændighed og god opførsel. Man begrunder det bare ikke længere ud fra et religiøst perspektiv eller med rod i sekten.

Dogmer

Et andet og stærkt diskontinuert forhold er opretholdelsen af sektens konkrete dogmer efter frafaldet. Ingen af de frafaldne holder fast i nogle af de sektspecifikke dogmer. Det lader til at med frafaldet af nomos er de forskellige dogmer også frafaldet, idet legitimeringen af dem ikke længere er til stede og motivationen for dem ikke kan finde et rationelt grundlag. Fra fald af nomos antager karakter af et enten-eller, hvor man enten tror på det hele eller også på slet ingenting af det, hvilket afspejler sektens natur, nemlig at den ene danner grundlag for al erkendelse, og at dens viden om verden indtager en egen og sammenhængende logik for indforståede. Selvom ingen af de specifikke dogmer bliver videreført efter frafaldet er der dog flere temaer, der tydeligvis har hentet deres inspiration i sekten som bliver ført videre. Mere overordnet gælder det f.eks. for flere af både de tidligere mormoner og Jehovas Vidner, at de stadig tillægger bibelen en eller anden betydning til forskel fra andre religiøse skrifter og enkelte bekender sig stadig til kristendommen. For de tidligere scientologer gælder dog, at de stadig kan se noget positivt i flere af de ting de lærte i tiden hos Scientology, og som de stadig bruger. Eftersom temaerne naturligvis varierer fra gruppe til gruppe vil de efterfølgende blive beskrevet specifikt for den gruppe.

Mere specifikt for de tidligere Jehovas Vidner er det temaer som synet på døden, synet på determinisme, synet på helvede, synet på skabelse kontra evolution og synet på korrumpation af andre kirker, der stadig minder om den holdning Jehovas Vidner har til disse spørgsmål.

For de tidligere mormoner gælder det, at temaer som antagelsen af en oprindelig kristendom, synet på familien og synet på profetier er områder med afsæt i tilsvarende mormonspecifikke trosopfattelser.

For de tidligere scientologer er der nogle tilsvarende temaer man bringer videre, såsom opfattelsen af, at man rummer uudnyttede potentialer, der kan udvikles, synet på viden som nyttig, værdien af at holde sig mentalt i form og værdien af at tage hånd om problemer for at løse dem.

Det typiske er, at indholdet af disse temaer ikke behøver være specifikt, til genstand for nærmere overvejelser eller indtage en central plads i det nye nomos, men oprindelsen af det er tydeligvis fra sekten. Der er tilsyneladende ikke nogen systematik i, om det er det ene snarere end det andet tema, som de frafaldne opretholder, og som ville gøre det forudsigeligt at antage at frafaldne fra en given sekt typisk beholder visse temaer, selvom de naturligvis begrænser sig til at have en baggrund i sekten. Det vidner snarere om, at man fastholder nogle temaer og opfattelser som bæres over i og forbindes med det nye nomos, hvilket et af de tidligere og Jehovas Vidner udtrykker: *...den der med at tænke dybere over, at døden er det samme som ikke-eksistens, det har jeg selvfølgelig nok lidt fra dem af, men samtidig hænger det meget godt sammen med det menneske- og livssyn jeg har i dag.* Denne informant er desuden erklæret ateist og citatet illustrerer fint, at gamle temaer kun tages op, hvis de giver mening indenfor det nye nomos. Desuden viser det også tydeligt, at temaer med baggrund i det gamle nomos udmærket kan blive tillagt mening og have betydning for verdensforståelsen i det nye nomos uden, at det nye nomos i alt væsentligt minder om det gamle. En af de tidligere mormoner betragter således stadig sin familie som vigtig, hvor baggrunden tydeligvis er fra sekten: *Det er stadigvæk meget vigtigt for mig, at min familie forbliver intakt. Vi har giftet os for at være sammen til evig tid. I hvert fald til døden nu.* Det religiøse perspektiv er forsvundet, men familietemaet består. Generelt betragtet så bliver disse temaer inkorporeret i det nye nomos, og det er tydeligt, at de er aflæggere af det gamle nomos og udgør et udgangspunkt for den nye verdensforståelse og meningsopfattelse. Det lader til at disse afkosmificerede dogmer og de temaer de til tider munder ud i udgør et grundlag for fortsat at betragte visse sider af tilværelsen og verden eller den individuelle situation som meningsfuld. Gennem disse temaer gøres visse aspekter af den gamle livsførelse kontinuerte og bidrager til at skabe en meningsfuld sammenhæng mellem fortid og nutid. Samtidig bidrager disse temaer til at stå som bindeled mellem det gamle nomos, og det nomos man siden har virkeliggjort, hvilket viser at det gamle nomos i forskellige tematiske former og i en grad, der er betinget af den enkeltes livssituation og erfaringer er meningsfuldt fortsat og omfortolket i det senere liv.

Den gamle identitet genoptaget

Selvom interviewene ikke er lagt til rette ud fra en biografisk vinkel skinner det tydeligt igennem hos nogle af de interviewede, at de betragter det som en udvikling de har gennemgået, hvor sekten var et skridt på vejen til at nå en højere erkendelse om sig selv eller om universet. Dette gælder typisk de personer, der blev omvendt som voksne og hvor de ved frafaldet fra sekten tager deres liv fra før sekten op til genovervejelse og så at sige samtænker den periode med tiden i sekten ud fra den livssituation de aktuelt står i. De oplever at sekten har bremset deres gamle 'jeg' og ved frafal-

---

det dukker dette jeg op igen og kræver at blive genoptaget. Sekten har hidtil skabt kontinuitet mellem det tidligere liv og sektens og gjort det meningsfuldt ud fra sin egen verdensforståelse, og efter frafaldet er det nødvendigt at oprette kontinuitet mellem to livsforløb og det tredje, der er blevet indledt ved frafaldet. De samlende identifikationer finder man f.eks. ved at identificere sig selv som religiøs både før og efter eller ved at betragte hele livsforløbet som en udvikling og hvor tilknytningen til sekten i virkeligheden ikke skulle betragtes som permanent, hvilket man dog oprindeligt antog. Ved at opretholde denne indre kontinuitet opretholder man en meningsfuld identifikation med sig selv og skaber overensstemmelse mellem de forskellige perioder af sit liv.

Meningsskabende kontinuitet

Overordnet i forhold til kontinuitet og mening kan det siges, at alt der hovedsageligt er sektspecifikt er diskontinuert. Man lægger det bag sig, hvilket samtidig er en forsikring om, at man ikke længere er en del af sekten. Til gengæld er der et forhold, der generelt betragtes som kontinuert eller i det mindste beskrives som sådan, og det er oplevelsen af sig selv som individ. Man holder selvsagt op med at identificere sig selv som Jehovas Vidne, mormon eller scientolog, men man bliver ved med at identificere sig selv som religiøs, som kristen eller som frafalden. Denne personlige identifikation kan betragtes som et udtryk for, at man søger at skabe sammenhæng og kontinuitet i sit livsforløb. Man har måske nok forladt et eksklusivt fællesskab og et totalt livssyn, men alt er ikke forkastet, noget opleves stadig som kontinuert. Perspektivet og fortolkningen af det er bare anderledes. For nogle er oplevelsen, at de bevarer f.eks. religiøsiteten, selvom de forkaster sektens dogmer, mens det for andre er en overvejelse om de stadig er f.eks. kristne, hvilket de ender med at bekræfte. For dem, der også forkaster troen er samværet med andre frafaldne en anden måde at bevare et kontinuert forhold til den fortidige selvidentifikation. Dette ses tydeligt udtrykt i de tidligere Jehovas Vidner, der finder sammen i Støttegruppen for tidligere Jehovas Vidner, selvom disse frafaldne udmærket kan være både religiøse, kristne og ateister. Gennem Støttegruppen skabes kontinuitet med fortiden igennem mødet med andre man kan identificere sig med og som også skaber oplevelsen af en relation tilbage i tiden. Frafaldet opleves således ikke som en definitiv afslutning, men gør fortiden til en arv, man kan bruge konstruktivt og meningsskabende. Selvom man ikke bevarer disse kontinuitetsbekræftende identifikationer er de med til at skabe sammenhæng i oplevelsen af sig selv som et kontinuert og sammenhængende individ, et individ, der grundlæggende har en meningsfuld opfattelse af sig selv. Samtidig skaber det kontinuitet og en meningsfuld overgang til et liv, der ikke i alt væsentligt er berørt af sekten. Det burde dog samtidig være klart, at det man søger som meningsskabende i sig selv rummer en vis grad af iboende kontinuitet, hvilket kan begrundes i, at man søger det man er bekendt med og har en tilbøjelighed til at rette sin opmærksomhed imod. Dog er

---

der den væsentlige forskel, at man ved frafaldet ikke længere har sekten til at ekspliciterer disse forhold, hvorfor det man retter sin opmærksomhed imod i højere grad bliver udtrykt i temaer snarere end i noget eksplicit. Betydningen af disse temaer kan ses i sammenhæng med betydningen af de normer der består efter frafaldet. Temaerne kan give et kontinuert meningsindhold til visse livsforhold, mens normerne fremstår som almindelige og fornuftige leveregler, der gælder uafhængigt af sekten og som opleves relativt universelle. Både temaer og normer er kontinuerte uden sektspecifikt indhold og uden en specifik religiøs legitimering og det indikerer, at opfattelsen af visse sider af den individuelle situation, verdensopfattelse eller daglige adfærd fremstår meningsfuldt og uafbrudt. Dette forhold er medvirkende til, at den frafaldne kan bibeholde et kontinuert og meningsfuldt syn på sig selv uden også at gøre op med generelle normer for rigtigt og forkert.

Former for frafald

Udfra interviewene skinner det igennem, at frafaldet sker gradvist, og at nomos bliver afviklet over en længere periode. Det varierer betydeligt fra den ene til den anden, hvor længe denne afvikling tager og således kan det tage fra et halvt til 10-15 år, før man anser sit gamle nomos for at være så meningsløst eller konfliktskabende, at man vælger at forlade sekten – eller bliver ekskluderet. I forbindelse med frafald kan man dog tale om to former for frafald; der er dels et frafald, hvor man gradvist gør op med sit nomos, et nomisk frafald; og så er der det frafald, som bliver sanktioneret af sekten på grund af en konflikt, gerne en overtrædelse af sektens normer, og som har karakter af at være en formel sag mellem sekten og den frafaldne, et institutionelt frafald. Det typiske er, at det nomiske frafald går forud for det institutionelle, men det omvendte kan også forekomme. Et nomisk frafald behøver ikke medføre et institutionelt frafald, hvilket afhænger af sekten og de individuelle omstændigheder, men et institutionelt frafald vil uvægerligt medføre et nomisk, hvis ikke personen bliver genoptaget, da nomos ikke kan opretholdes udenfor sekten.

Med denne skelnen i former for frafald vil frafaldforsløbet blive undersøgt fra anledningen til frafald til den afsluttende konflikt eller manglende identifikation med sekten. Det vil blive undersøgt, hvilke forhold, der har betydning for frafaldet og hvordan det bliver håndteret gennem forløbet. Endnu engang er det vigtigt at understrege, at frafaldet ikke betragtes som en proces med en iboende determinisme, selvom det fremstilles udfra mere generelle betragtninger. Der kan ikke siges at være en decideret frafaldsnatur, om end der er visse fællesstræk i de forskellige erfaringer. Når der lægges vægt på, at der ikke er tale om en proces skyldes det, at undersøgelsen kun tager udgangspunkt i dem, der rent faktisk forlod sekten på grund af en given anledning. Undersøgelsen kan givetvis ikke tage højde for dem, der måtte have oplevet tilsvarende anledninger, og som valgte at blive eller som overkom tvivlen på den ene eller anden måde. Gældende for størstedelen af de in-

---

tervuede var, at de var forblevet i sekten, hvis de ikke var kommet ud for disse anledninger og følte sig tvunget til at gøre sig de nødvendige overvejelser, der fulgte med.

Undersøgende tvivl og mødet med andre frafaldne

For de frafaldne er der som nævnt oftest en anledning til, at de begynder at stille sig kritiske overfor sekten. Der bliver anført anledninger, der afspejler hvordan den enkelte nærer tillid og har bestemte forventninger til sekten og dens legitimitet. F.eks. beretter en af de frafaldne om, at han blev snydt af forretningsforbindelser, der også kom i sekten, mens en anden beretter om, at noget familie blev uretfærdigt behandlet af menighedens repræsentanter. En tredje oplevede ikke at blive taget alvorligt i tvivlsspørgsmål, og en fjerde oplevede at blive udsat for massivt pres for at leve op til visse krav. En femte stødte på skjulte uoverensstemmelser mellem forskellige perioder af sektens historie og lære og praksis. Kort sagt, så havde disse personer forventet en anden behandling af sekten eller af andre medtroende end den de fik eller også mødte de uoverensstemmelser i sektens lære og praksis, og det blev anledningen til, at de begyndte at stille flere kritiske spørgsmål eller undre sig over andre forhold. Nogle af de frafaldne benyttede tvivlen til i det små at læse om sekten fra andre kilder end dens egne, hvilket blot bekræftede tvivlen. Andre var blot kritiske og gav sig til at tænke anderledes kritisk om forhold i sekten, forhold de hidtil havde anskuet som selvfølger. En af de tidligere mormoner fortæller selv: *Der var også dele af kirkens historie, altså grundlæggelsen i 1830 og så op til nu, men specielt den tidligste del af kirkens historie kendte jeg ikke ret meget til, og da jeg begyndte at studere den, da syntes jeg simpelthen også at det var noget der åbnede øjnene. Der var ting jeg aldrig havde hørt om.* En anden af de tidligere Jehovas Vidner oplevede det således: *Jeg begyndte at tænke logisk ..., hvor jeg tænkte 'jamen hvis gud er kærlighed kan det så passe, at han vil udlette hele verdens befolkning og lade en promille overleve ...? Er det logisk? ...'* Sådan begyndte jeg og så kunne jeg lynhurtigt pege på bare fem ting, hvor jeg tænkte at det ikke kunne være rigtigt. Og så havde jeg det sådan, at hvis det ikke er rigtigt, så er hele pakken forkert, fordi det er så fundamentale ting ved det ... Uanset baggrunden for tvivlen, så er det gældende for alle, at man søger tvivlen identificeret for at håndtere den. Nogle af de frafaldne henvendte sig selv i første omgang til visse af kirkens medlemmer, og gerne fremtrædende medlemmer, med deres tvivl og undren, men blev generelt mødt med afvisning. Det kan næppe undre, at man søger sin tvivl identificeret enten for at få den bekræftet eller elimineret, når den netop stiller spørgsmålstejn ved de grundlæggende præmisser for nomos. Det er klart, at tilgængeligheden af personer eller litteratur man kan identificere sin tvivl igennem har betydning for, hvordan den udvikler sig. For nogle har tvivlen været til stede i forskellige grader gennem mange år, men enten har de undskyldt den eller talt med nogle i kirken, der har givet en forklaring, der var brugbar i øjeblikket. Identifikationen har

---

dog ikke været tilstrækkelig til at blive hverken bekræftet eller elimineret, idet den ved mødet med senere situationer atter kan blive forstærket. For flere af de tidligere Jehovas Vidner gælder det særlige, at de på et tidspunkt i deres tvivlsforløb læser bogen *Samvittighedskrise* skrevet af et tidligere højtstående medlem og deres reaktion er mere eller mindre den samme: *Selvom tvivlen også satte ind og man begyndte at se på det hele med nogle andre øjne og jeg kunne se alle fejlene og alle de dumme ting lige pludselig, så var det først da jeg fik Samvittighedskrise, at det virkelig blev helt klart at det her, det er bare helt færdigt.* For dem der i deres frafaldsforløb læser denne bog er identifikationen af sekten som illegitim til opretholdelse af nomos total. Den udgør et vendepunkt i disse personers opfattelse af sekten og nogle mere radikalt end andre: *[Bogen] slog benene væk under mig. Pang! Min tro røg ud i kloakken ligesom, når man trækker i en snor på et toilet. Så var den væk.* Efter denne erfaring er det blot et spørgsmål om tid, hvornår man forlader sekten og det varierer betydeligt, hvilket typisk er afhængigt af livssituationen; om man er gift indenfor og har børn eller er single.

Det kan diskuteres, hvad der gør en bog til noget særligt i en frafaldssammenhæng. To af de tidligere mormoner fortæller om en bog, 'Suddenly Strangers', de har læst med en personlig beretning, der tog udgangspunkt i ... *en rigtig ærkemormonsk familie med flere generationer og hvor alle søskende var medlem af kirken og aktive... og der var så to brødre, der meldte sig ud og det syntes jeg var meget interessant at læse, fordi man bliver sådan lidt... 'er jeg blevet fuldstændigt tosset?' men så når man læser lidt af andres historier, så kan man se, at det jo er det samme de har været igennem, både det med at blive mødt med afstandtagen fra kirkens både medlemmer og ledere og de bliver overladt til sig selv at finde ud af det...* Det er tydeligt, at identifikationen er dobbelt både i tilfælde med 'Samvittighedskrise' og 'Suddenly Strangers'. Der er tale om, at man både kan identificere sig med personer, der fortæller, og de erfaringer de har gjort sig med kirken samtidig med, at disse erfaringer bliver suppleret med kritik af sektens grundlæggende dogmer. Sekten bliver identificeret både på det personlige plan og på de følelser, der er forbundet med tilknytning og tvivl og samtidig bliver den udfordret på sine dogmer og sin legitimitet som den eneste sande kirke. Desuden har det formentlig også betydning, hvilken baggrund forfatterne har i forhold til at gøre sig bemærkede overfor tvivlere, der stadig er medlemmer. Forfatteren til 'Samvittighedskrise' er tidligere medlem af det højeste beslutningsorgan hos Jehovas Vidner og forfatterne til 'Suddenly Strangers' kommer fra en familie, der i generationer har været aktivt tilknyttet mormonkirken. Gældende for begge er, at de med legitimitet alene i deres fortidige tilknytning, og den status de havde i sekten dengang udgør en autoritet til at kunne stå som en afgørende identifikationsfaktor for en person, der tvivler, selvom de med deres erfaringer viser, at de endte med at falde fra. Det er derfor bemærkelsesvær-

---

dig, at en undersøgende tvivl fører til, at man undersøger, hvad der har været årsag til at andre faldt fra. Det er næppe forventeligt, at man gennem identifikation med andre frafaldne ville blive motive- ret til at fortsætte sit engagement i kirken, hvilket giver grund til at antage, at tvivlen rent faktisk dækker over en udtalt og grundlæggende mistillid til kirken, en tvivl man dernæst søger at ekspli- citere. Man har blot brug for en gyldig anledning til at identificere tvivlen, og det kan i høj grad anses for gyldigt at tage udgangspunkt i personer, der tidligere nød en høj status indenfor sekten. At mennesker med så høj anseelse også kom i tvivl og endte med at forlade kirken gør det legitimt at tvivle og gør det legitimt at undersøge årsagerne til deres frafald. Deres erfaringer bliver til rolle- modeller og gør dem signifikante i forhold til at træde ud af sekten og delegitimere dens nomos.

For alle de interviewede på nær en gjaldt det, at de på et tidspunkt opsøgte andre tidligere medlem- mer eller fandt sammen med nogle, der var i samme situation. Et af de tidligere Jehovas Vidner fortæller om sit forløb væk fra sekten sammen med andre: *...jeg havde nogle at støtte mig til. Vi havde da hinanden. Det tog jo nogle år, hvor vi ligesom gled længere og længere ud og så når vi var sammen John og Peter¹¹ og mig; vi kunne godt mærke vi snakkede om tingene på en helt anden måde. Det begyndte et sted og man vidste egentlig godt hvor det førte hen...* Her er naturligvis tale om, at man finder sammen med andre i samme situation, og som det er lettere at identificere sig med under de aktuelle omstændigheder. Alene udfra citatet er det klart, at de føler sig bedre tilpas med at tale med hinanden om disse ting i forhold til at skulle tale med øvrige af sektens medlem- mer. I dette specifikke tilfælde gjaldt det desuden, at alle tre havde læst Samvittighedskrise og hav- de den som referencepunkt i forhold til at identificere kritikken af sekten, og hvad det betød for dem hver især. Det er klart, at den eksplicitte kritik af sekten som bogen repræsenterer udgør grundlaget for, at man hver især identificerer tvivlen, og den mistillid man har til sekten. Samtidig udgør mødet med hinanden et grundlag for at objektivisere tvivlen og give den liv og gøre den til en realitet man uundgåeligt må tage konsekvensen af. Det er desuden klart, at man i dette forløb ikke inkluderer andre af menighedens fast troende medlemmer, hvilket kan have flere årsager, f.eks. den potentielle konflikt det ville medføre, muligheden for en asymmetrisk identifikation eller blot oplevelsen af uforstyrret at kunne identificere disse erfaringer med andre.

Et sådan fællesskab omkring tvivlen er situationelt betinget og retter sig mod et definitivt frafald. Det er så at sige ene konsolideret omkring at udgøre det fælles projekt at identificere tvivlen og har implicit frafald som sigte. Derfor er det heller ikke uventet, hvis et sådan fællesskab ophører, når man forlader sekten eller umiddelbart efter. Et andet fællesskab, der udmærket kan forlænge det først beskrevne fællesskab er fællesskab med tidligere frafaldne. På et tidspunkt i frafaldsforløbet

---

¹¹ Navnene er ændret fra de oprindelige navne.

---

opsøger man andre tidligere medlemmer, hvilket som tidligere nævnt indikerer, at man er begyndt at identificere sig som en frafalden, snarere end et sektmedlem. En af de interviewede fortæller om oplevelsen af mødet med andre frafaldne, selvom dette dog til at starte med var gennem en skreven beretning: *Det var meget rart at læse om nogle af de der tanker man går og gør sig, at der er nogle andre, der har haft det på samme måde, og hvordan de ligesom er kommet videre med det.* Ønsket om at se kontinuert på sit selv og se meningsfuldt på frafald som en periode, der resulterer i en meningsfuld tilværelse udenfor sekten er tydeligt til stede med dette udsagn, der er fælles for mange af de interviewede. Mødet med andre frafaldne markerer også en overgang i identifikationen med sekten i forhold til en identifikation med en tilværelse uden sekten. Det har et fremtidsrettet perspektiv og viser således, at det er muligt at leve en meningsfuld tilværelse uden sekten. Samtidig manifesterer samværet med andre frafaldne, at sektens nomos ikke længere betragtes som legitimt og at sekten som identifikationsmarkør definitivt er afvist, men selvom dette skift i identifikation er markeret, vidner samværet med andre frafaldne desuden om, at opgøret med sekten ikke er afsluttet, selvom den er forladt.

Rekonstruktion af nomos

Man kan rimeligvis undre sig over, hvorfor det skal tage så lang tid før man endeligt tager konsekvensen af sin tvivl. Rationelt set burde konsekvensen være oplagt, hvis man grundlæggende var i tvivl om sekten som universelt vidensgrundlag, men omstændighederne omkring frafald vidner åbenlyst om, at et nomisk frafald ikke er en rationel foreteelse. Det nomiske frafald indledes typisk, som ovenstående afsnit viser, med en ridse i lakken så at sige. Ikke noget alvorligt, men alligevel tilstrækkeligt til, at man føler sig nødsaget til at undersøge det nærmere, hvilket jo så siden får vidtrækkende konsekvenser. Disse undersøgelser bliver iværksat for at forklare og eliminere den asymmetri, der pludselig er opstået enten i den rent intellektuelle forståelse af sektens dogmer eller i de følelser man har i forhold til andre medlemmer eller til sekten som universelt religiøst medium. I takt med en stigende identifikation af tvivl og en erkendelse af, at sekten ikke er i stand til at opretholde sin position som den øverste legitimerende faktor i verden, bliver disse undersøgelser i stedet til en gradvis løsrivelse fra sekten, en løsrivelse, der både fordrer en forandring i erkendelsen af sekten og af verden og en forandring af de følelser, der er forbundet med tilknytningen til sektens øvrige medlemmer og de religiøse identifikationer man har. Før end løsrivelsen kommer så vidt, retter man typisk tvivlen til nogle af sektens ledende medlemmer og til at starte med i menigheden, men her er oplevelsen typisk, at man fra sektens side ikke er interesseret i at tage den tvivlendes overvejelser eller bekymringer alvorligt. I flere tilfælde henvendte de interviewede sig til sektens ledere på højere niveauer for at få svar eller blive afklarede med deres tvivl og i ingen af disse til-

---

fælde blev deres spørgsmål taget op. Enten var svarene afvigende og generelle eller også blev der henvist til det indiskutable i sektens grundlærdomme, hvilket enten var en implicit eller eksplicit henvisning til at anerkende disse som universelle sandheder. Mangel på identifikation blev ikke anset for legitim. Det var heller ikke ualmindeligt, at man henvendte sig til flere forskellige ledende personer indenfor sekten, hvilket indikerer, at man har ønsket at afklare om der var tale om en enkelt leders holdning til tvivlen eller om det var sektens generelle holdning, hvilket selvsagt også bliver markeret ved, at man henvender sig til sektens repræsentanter. Disse ledere har ikke formået at identificere tvivlen udfra den oplevelse som de tvivlende har haft, men har i stedet bekræftet den. En bemærkelsesværdig og absurd detalje i denne forbindelse er, at flere af de frafaldne har henvendt sig til sektens ledere og repræsentanter, selvom de egentlig implicit har tvivlet grundlæggende på sektens legitimitet og ikke mere forventet at få løsninger på deres problemer ad denne vej. På trods af deres manglende forventninger har opfattelsen af sekten som autoritet i disse spørgsmål været dominerende, og man har følt sig forpligtet til at henvende sig, selvom den reelle forventning var, at det ikke ville gøre nogen forskel, og at det snarere ville bekræfte tvivlen. Man har på denne måde brugt sektens repræsentanter til atter at bekræfte tvivlen og til at manifestere, at den personlige tvivl er reel nok og identificerbar og til samtidig eksplicit at verificere, at sektens repræsentanter ikke længere er gyldige autoriteter i disse spørgsmål.

I det øjeblik, at man gennem sektens repræsentanter ikke længere formår at afbøde tvivlen og genoprette en meningsfuld balance i tilværelsen, begynder man at søge tvivlen identificeret andre steder. Sekten er på dette tidspunkt ophørt med at være den autoritet man henvender sig til for at få løsninger på sine spørgsmål. Det er værd at lægge mærke til, at den asymmetri man oplever kræver at blive elimineret og at trangen til at genoprette oplevelsen af meningsfuldhed er så påtrængende, at man er villig til at gøre op med de autoriteter, og den baggrund man hidtil har anset for at være den eneste gyldige for at søge meningsfuldheden andre steder. På dette tidspunkt er det ikke længere et problem at søge til kilder, der fra et sektperspektiv betragtes som kætterske.

Undersøgelserne har således en dobbelt effekt; på den ene side dekonstruerer de sektens nomos og øger graden af asymmetri i forhold til en identifikation med sekten og dens medlemmer. Samtidig er de et opgør med sekten som autoritet til at udtale sig meningsfuldt om tilværelsen og sektens legitimitet bliver nu mere åbenlyst betvivlet. På den anden side og som en naturlig konsekvens heraf bliver undersøgelsen en begyndende rekonstruktion og omfortolkning af det grundlag, man hidtil har anset for validt, en gradvis tilnærmelse til alternative identifikationspunkter forskellige fra sektens. Det lader desuden til, at den fortsatte tilstedeværelse i sekten og samvær med de øvrige medlemmer mens tvivlen står på er en beskyttelse mod den værste oplevelse af anomi. Man har mulig-

---

hed for at identificere tvivlen indenfor menigheden og hvor absurd det end måtte tage sig ud, benytter man gradvist sekten til identificere tvivlen og til at afprøve sin reviderede viden om verden. Sekten har således mistet sin grundlæggende legitimitet, men det nomos den repræsenterer fungerer pludseligt som en reference for tvivl og som et grundlag for en tilnærmelse til en anden opfattelse af verden. Grundlaget for at nærme sig en verden udenfor sekten går således uundgåeligt gennem sekten selv. Desuden gælder det for dem, der havde en tilværelse før sekten, at de begynder at række tilbage til den tilværelse, og den selvidentifikation de havde dengang, og det nomos de levede i da. Man er således aldrig helt overladt til sig selv, hvilket uden tvivl nedtoner graden af anomi, selvom ubehaget ved disse overvejelser og oplevelser af asymmetri stadig er markante og udtalte.

På et tidspunkt bliver den asymmetriske identifikation med sekten så udtalt, at det bliver nødt til at få konsekvenser for den fortsatte tilknytning til sekten. Typisk bliver det oplevet sådan, at man ikke længere kan stå inde for det sekten lærer og ikke længere ærligt kan lade som om man stadig er et fuldt engageret medlem. En af de tidligere mormoner oplevede det således: *det kneb mere og mere med at skulle stå og undervise de her andre mænd i menigheden i nogle bestemte lektioner som vi havde fået tildelt, for jeg kunne ikke stå inde for det. Jeg troede ikke selv på det. Jeg vil ikke sige, at jeg ikke troede på det hele, men der var punkter hvor jeg tænkte 'det kan jeg ikke stå inde for'.* Gradvist bliver den personlige oplevelse af at være en del af fællesskabet og dets symboler og trosætninger reduceret til en grad, hvor den enkelte må tage konsekvensen af det for ikke at opleve sig selv stå i kompromitterende situationer. Det betyder i flere tilfælde, at man nedtoner sine aktiviteter i menigheden og for mændenes vedkommende, at de fratræder deres formelle poster eller bliver bedt om at fratræde dem, hvis menigheden selv oplever en grad af manglende overensstemmelse med posten man besidder og holdninger man indtager.

I nogle tilfælde betyder den gradvise afvikling af identifikationen med sekten, at man mere åbent begynder at stille sig kritisk overfor sekten, dens lære og autoritet. Et af de tidligere Jehovas Vidner fortæller, hvordan det gik til i hans tilfælde: *... da jeg var holdt op som ældste, så begyndte jeg at blive vanskelig. Så blev de andre mistænksomme. De ville have en troskabserklæring fra mig...* I de situationer, hvor asymmetrien skabte åbne konflikter involverede det menighedens repræsentanter, der ønskede, at man valgte side og bekendte sig til sektens dogmer eller tog konsekvensen og blev ekskluderet, og stillet overfor dette valg endte det typisk med eksklusion og dermed et institutionelt frafald. Alle oplevede ikke nødvendigvis at blive stillet overfor et valg om eksklusion eller inklusion om end det gjaldt alle de tidligere Jehovas Vidner, der alle blev officielt og formelt ekskluderede. For de tidligere mormoner betød den nomiske rekonstruktion, at de gradvist forlod fællesskabet og droslede ned for aktiviteterne indenfor menigheden. I disse individuelle tilfælde var der desuden

---

heller ikke tale om åbne konflikter mellem personerne og menigheden, men blot en voksende asymmetri, hvor man til sidst ikke længere følte sig som en del af fællesskabet og dets dogmer og forlod det. For de tidligere scientologer gjaldt det, at to oplevede en stærk konflikt med kirken, mens den tredje blot drog konklusionen af sine overvejelser og forlod den uden videre konsekvenser.

Selvom den direkte tilknytning til sekten bliver afsluttet er det på ingen måde en afslutning for de fleste af de frafaldne. Deres nomiske tilknytning er stadig til stede sammen med deres identifikation af sig selv som nogle, der har interesse for den slags spørgsmål. Det typiske er, at de vedbliver med at læse om emnet og finde nye forståelser af sekten eller relaterede områder. De fortsætter typisk også med at omgås andre tidligere medlemmer eller tager kontakt til nogle, hvis de ikke har gjort dette før. Kontakten til andre frafaldne foregår i to tempi, som det ovenfor er beskrevet; enten er forbindelsen midlertidig, kortvarig eller længerevarende, eller også er den permanent, hvilket indikerer, at fællesskab med andre frafaldne har flere betydninger i forhold til at rekonstruere nomos. For de midlertidige forbindelser gælder det, at man kan identificere sig som en frafalden og erfare, at andre er frafaldt og er lykkedes med at komme videre uden sekten. Samtidig er det en lejlighed til at udveksle erfaringer og opfattelser af sekten og fortsætte den rekonstruktion, der startede indenfor sekten. Gennem andre frafaldne kan man identificere sig selv som frafalden og bekræfte dette valg og fravalget af sektens nomos. Desuden er andre frafaldne en indgang til at etablere sig udenfor sektens beskyttende meningsfuldhed og en mulighed for at erfare, at mening ikke udelukkende er givet gennem sekten. Set i forhold til et nomisk frafald udgør den førnævnte støttegruppe en nomisk transit-station eller overgangsfællesskab, hvor man kan identificere frafaldet og hvor kritik af sekten er ekspliciteret og lettilgængelig. Støttegruppen beskriver sig selv på sin hjemmeside som et sted, hvor *man kan dele sine erfaringer med ligesindede, og man oplever en genkendelse hos andre uden at man skal til at forklare en masse detaljer først. Det er ofte set, at det er gennem en sådan genkendelse det største gennembrud kommer, før man kommer rigtigt videre og kan få afsluttet sit brud med Jehovas Vidner.* (x-jv.dk:1) Støttegruppen antager således, at frafaldne Jehovas Vidner har et udtalt fællesskab med hinanden, et fællesskab, der består i den fælles fortidige vidensdeling og erfaringer ved frafaldet. Ved mødet med andre frafaldne opleves frafaldet pludseligt som meningsfuldt, og det opleves forløsende at identificere andre i samme situation. Selvom tilknytningen kun er midlertidig har det betydning, at man kan identificere et fællesskab med andre frafaldne. Man kan hævde, at frafaldet afstedkommer en række erfaringer, følelser og viden om sekten og i fællesskab med andre frafaldne, identificeres disse forhold. Støttegruppen sætter rammerne for et sådan frafaldsfællesskab, hvor personlige erfaringer og generelle opfattelser af sekten kan udveksles og iden-

---

tificeres og objektiviseres og således kan man tale om, som tidligere nævnt, at støttegruppen danner grundlag for et decideret frafaldsnomos, der dog må betragtes som et delnomos. Gennem en tilknytning til støttegruppen bliver frafaldet meningsfuldt og kan tildeles en meningsfuld plads i det nomos man har rekonstrueret og hvor sekten ikke kan have en afgørende betydning. Herefter er videre tilknytning til andre frafaldne ikke længere nødvendig og i visheden om, at andre deler skæbne med en, og at sekten kan betragtes meningsfuldt og som frafaldet, kan man lægge den bag sig. Disse personer ophører således gradvist med at have fællesskab med andre frafaldne og begynder at beskæftige sig med andre ting, der ikke relaterer sig direkte til sekten. Selvom man kan antage, at de på dette niveau har ladet sekten bag sig, gælder det stadig, at man fortsat har interesser, der kredser om de samme emner og temaer og gerne med et religiøst indhold, hvad enten man opfatter sig selv som religiøs eller ej. Som beskrevet tidligere er der visse temaer, der stadig forbliver, og som danner grundlag for, hvad man interesserer sig for, og disse temaer er tydeligvis præget af det gamle tilhørsforhold til sekten. På trods af, at personen frafaldt for længe siden, bærer interesser og livssyn stadig præg af en fortid i en sekt, og det er tvivlsomt om man overhovedet kan tale om, at det nomos man har forladt bliver definitivt elimineret. Snarere lader det til, at det bliver inkorporeret og omfortolket i den kontekst man aktuelt befinder sig i og bidrager til at gøre den nutidige situation meningsfuld.

Det er naturligvis anderledes for de personer, der opretholder en permanent tilknytning til dels andre frafaldne og dels til støttegruppen. For dem gælder det, at de opretholder fællesskabet omkring frafaldet og det frafaldsnomos, der består omkring det. Der er ikke tale om at man mødes tit eller at det nødvendigvis er regelmæssigt eller, at der er særlige ritualer forbundet med det. Det er gerne uformelt og når lejlighed byder sig. Gældende for de frafaldne, der er aktive i støttegruppen, er at de naturligvis bliver mødt med et krav om en vis regelmæssighed i kraft af gruppens organisering, men det lader til at engagementet er svingende i intensitet, hvilket er situationelt betinget. Et af bestyrelsesmedlemmerne oplever det selv således: *... når nogle [frafaldne] henvender sig, så er det jo det samme. Så er jeg ligeså engageret som jeg altid har været og også når vi taler om det nu, der er det det samme som det hele tiden har været. ... Der kan være perioder, hvor jeg er mere doven anlagt, ikke gider, skriver ikke så meget, skriver om andre ting...* Det er tydeligt, at det almindelige levede liv er det dominerende og at sektens nomos er frafaldet, mens identifikationen med et frafaldsnomos kun er latent og bliver manifest i mødet med andre frafaldne eller i forbindelse med relaterede situationer. Fællesskabet med andre frafaldne er latent og ønsket, men behovet er ikke grundlæggende om end det må anses for at være meningsgivende, at man kan identificere sin fortidige sekttilknytning. Det er formentlig personlige grunde, der har en del af forklaringskraften for, at man stadig

---

søger en tilknytning til frafaldet og således indirekte sekten. I et tilfælde kan det skyldes, at perioden i sekten blev anset for at være en særdeles vigtig livsperiode, mens det i et andet kan skyldes, at familien har været knyttet til sekten i generationer og identifikationen med familien og dermed sig selv ikke kan adskilles fra sekten, og man vedbliver således med at opretholde en relativ tilknytning gennem et frafaldsnomos primært baseret på en vished om, at kontakt til andre frafaldne er indenfor rækkevidde. En adskillelse fra sektens nomos i lighed med de frafaldne, der har en midlertidig tilknytning til et frafaldent fællesskab vil ganske enkelt være for stort et tab af mening, selvforståelse og kontinuitet i identifikationen af sig selv for disse personer. Der er sandsynligvis tale om grader i forhold til hvor meget man søger at opretholde en relation til andre frafaldne. Nogle engagerer sig i en gruppe som støttegruppen eller skriver artikler om emnet, mens andre har en mere uformel og uregelmæssig tilknytning til andre frafaldne op til nogle få gange i løbet af et års tid. Fælles for dem alle er dog, at de føler det meningsfuldt at have en grad af identifikation af deres fortidige liv i deres nutidige.

Frafald uden anomi

Som nævnt i indledningen til afsnittet om former for frafald blev der skelnet mellem anomisk og institutionelt frafald, hvor det som vist er typisk, at institutionelt frafald er en konsekvens af det anomiske. Af de interviewede er der en enkelt, der blev ekskluderet på grund af en overtrædelse, men det var ikke lig med et opgør med hans identifikation som Jehovas Vidne. Den fortsatte i en årrække derefter. Netop fordi dette er så atypisk fortjener det lidt særskilt opmærksomhed, selvom der kun er tale om én person blandt de interviewede. I tilfældet med denne person er tidsperioden desuden af en vis betydning.

Baggrunden er, at personen i en kortere periode havde overtrådt sektens moralnormer, hvilket førte til en formel eksklusion i 1967, hvilket naturligvis var en svær oplevelse, idet adgangen til alt der var meningsfuldt blev elimineret på en gang. Alligevel fortæller han: ... *jeg levede stadig i Jehovas Vidners verden, men jeg var bare udenfor Den Nye Verdens Samfund¹² og det var det jeg vidste, at når jeg var kommet udenfor, så på et tidspunkt ville Harmagedon komme og så ville jeg være blandt dem, der blev slået ihjel. Det accepterede jeg sådan set også. Jeg tænkte, at det jo var betingelserne og der var også en vis fornemmelse af heroisme i det, at jeg står for det jeg står for og det vil så føre til at jeg bliver slået ihjel i Harmagedon [i 1975] og det får så være, men det var jo ikke så let.* I dette udsagn ligger samtidig implicit en erkendelse af, at sekten ikke ville være i stand til at identificere den person han på daværende tidspunkt så sig selv som, hvorfor en eksklusion var nødvendig, men på dette tidspunkt var et frafald ikke en nomisk realitet. Kun en episodisk – eller institutionel.

---

¹² En ældre term for Jehovas Vidner.

Det er bemærkelsesværdigt, at det pludselige fravær af sandsynlighedsstrukturen ikke medfører anomi i den forventede ekstreme form. Den frafaldne oplevede det som trist og fortvivlende at måtte tage afsked med alle sine venner, men oplevede ikke tilværelsen som grundlæggende meningsløs af den grund. På trods af at fællesskabet reelt var afsluttet eksisterede det fortsat som en forestilling, idet han stadig identificerede sig som Jehovas Vidne, blot nu som et udstødt Jehovas Vidne. Selvom relationen virker absurd var den absolut oplevet som meningsfuld, og det er tydeligt, at nomos bliver opretholdt, og den fremtidige tilværelse i stedet bliver vurderet som elimineret netop på grund af den frafaldne status og forventningen om fortabelse. Der var på ingen måde tale om at eksklusionen medførte anomi. Tværtimod var den i høj grad meningsfuld. Samtidig er det også værd at bemærke, at nomos 'kun' har betydning for et bestemt verdenssyn og den mening en given adfærd bliver tillagt, idet det levede helt igennem er verdsligt. Dette forhold betyder derfor, at en generel livsførelse udmærket kan blive tillagt en negativ betydning om end den stadig betragtes som særdeles meningsfuld. Et andet aspekt af dette dominerende livssyn er, at personen ved givne lejligheder forsvarede Jehovas Vidners lære og deres måde at betragte verden på, og som han selv erkender, så var det ligeså meget sig selv han forsvarede: *Det var ikke så meget Jehovas Vidner som sådan [jeg forsvarede] ... Jehovas Vidner er jo ikke bare et trossamfund eller en organisation eller en lære. Den findes jo inden i en selv. Det er jo en hel tankebygning som er bygget op og det taler man jo ud fra.* Dette selvbillede stod i flere år helt uimodsagt, idet han ikke var i stand til at identificere den tvivlende fornemmelse han også følte. Den identifikation af tvivl og frafald andre oplevede gennem mødet med andre frafaldne eller gennem læsning af frafaldnes erfaringer oplevede denne person ikke, da den slags fællesskaber stort set ikke eksisterede på dette tidspunkt. Den identifikation han til gengæld erfarede bestod i ydre begivenheder, nemlig at 1975 kom og gik uden et Harmagedon: *... det var meget kontant, at da 1975 kom og gik, så var det nærmest fysisk jeg kunne mærke at tågerne lettede og der trådte det ind man kan kalde mit mere analytiske jeg, der kunne jeg begynde at tænke tingene ordentlig igennem. Og der gik det hele i opløsning. De ting jeg syntes hang sammen og var logiske og gav betydning. De stod pludselig for mig som det rene vrøvl.* Begivenheden, eller måske rettere den manglende begivenhed, blev i denne sammenhæng anledningen til at identificere den tvivl og den udtalte afvisning af sektens nomos, der havde været udtrykt i flere år, men som ikke havde haft et legitimt grundlag for at blive identificeret. Gennem denne skelsættende oplevelse af asymmetri mellem nomos og den erfarede virkelighed blev sektens nomos definitivt frafaldet og det nomiske frafald således evident.

Det er alligevel interessant at bemærke, at det nomiske frafald kom så definitivt og så relativt pludseligt og uden tvivl eller oplevelsen af meningsløshed, da der først var en anledning til det. Der var

---

tilsyneladende ikke et behov for et længerevarende forløb som i de øvrige frafaldne tilfælde, men personen fortæller, at han blev udstødt op til den samfundsomvæltende strømning fra 60'erne til 70'erne, hvor han engagerede sig i en mængde debatter om samfundet, hvilket uden tvivl har spillet en rolle i forhold til at revidere det gamle nomos, selvom dets legitimitet bestod. Det kan derfor antages, at den lange periode udenfor sektens fællesskab og deltagelse i de mange samfundsdebatter mere eller mindre bevidst har revideret det gamle nomos uden at de direkte blev forholdt til det. Der krævedes blot en eksplicit anledning til definitivt at eliminere sekten og dens legitimitet som meningsgivende og den blev givet ved at Harmagedon udeblev i modstrid med forventningen. Herefter trængte det reviderede nomos sig på og kunne pludselig blive tilskrevet fuld gyldighed.

Frafaldet og de nære relationer

Som nævnt i indledningen til afsnittet om 'former for frafald' kunne det tage fra et halvt til 10-15 år fra den første anledning til det endelige frafald, og det er blevet beskrevet, hvilke nomiske faktorer, der spiller ind. Alligevel er indtrykket ikke helt retvisende, idet tilfældene ikke er tilstrækkeligt forskellige i graderne af nomisk frafald til at kunne dække over så store udsving i den tid det tager før man forlader sekten på baggrund af tvivl. Selvom det ikke har været i fokus i interviewene, så skinner det flere gange igennem, at tilknytningen til sekten gennem nære venner og særligt familie med børn har haft stor betydning for, at man har trukket det institutionelle frafald i langdrag og i de interviewede tilfælde gælder det i øvrigt kun de tidligere Jehovas Vidner. Således fortæller et af dem, at selvom han havde læst Samvittighedskrise og ikke mere troede på sektens dogmer, så gik der alligevel 10 år, før han blev skilt og forlod sekten. Han erkender selv, at hans familie betød meget for ham i det forløb og ikke ville bryde den op, selvom hans syn på sekten var radikalt forandret og forværrede familief forholdene. I de tilfælde, hvor familien har haft betydning i forhold til frafaldet har skilsmisse og eksklusion stort set været sideløbende hændelser eller er foregået umiddelbart i forlængelse af hinanden. Hvis der er børn i forholdet er det helt tydeligt også en overvejelse, men særligt, hvis de er umyndige eller hjemmeboende. For disse frafaldne var det tabet af familien, der var det sværeste i hele frafaldsforløbet og i langt mindre grad erkendelsen af, at sekten ikke var sand. Et af de tidligere Jehovas Vidner, der blev skilt og mistede kontakten til sine umyndige børn siger: *På den ene måde var det en frigørelse og frihedsfølelse [at forlade Jehovas Vidner], på den anden måde var det en sorg over at familien gik i stykker og hele mit livsgrundlag var væk. Jeg skulle ligesom begynde forfra. Det svære var hvordan jeg skulle tackle det med mine børn.* Det er helt tydeligt i dette tilfælde og i de øvrige, at tilknytningen til familien er langt stærkere end tilknytningen til sekten og dens fællesskab. I de to tilfælde, hvor man har forladt sekten sammen med sin ægtefælle og børn er savnet af fællesskabet stort set ikke til stede på nær, at man kan savne enkelt-

---

personer og have gode minder fra rare menneskers selskab og den slags. Generelt betragtet er tabet af familie eller af følelsen af pludselig at være blevet en familie uden identiske normer og værdier oplevet som sværere og vanskeligere end frafaldet fra sekten alene.

For en anden af de interviewede var det et stort tab at blive ekskluderet og blive tvunget til at forlade alle de venner han havde i menigheden. Menigheden som det sociale fællesskab den var af stor betydning for ham og blev vurderet højere end hans verdslige familie. Eksklusionen betød dog ikke, at han også frafaldt sektens virkelighedsbillede, hvilket er beskrevet i afsnittet ovenfor, men tabet af den vigtige relation menigheden udgjorde var i høj grad betydende for at kaste ham ud i en stor fortvivlelse.

Det er helt klart, at tilknytningen til sekten i høj grad går gennem familien eller relationer af denne intensitet og at oplevelsen af tab, sorg og meningsløshed er stærkest, når frafaldet betyder et tab af disse relationer og særligt, hvis det inkluderer børn. Familien er i høj grad en signifikant relation og omkring den har den hverdagsmæssige praksis omkring sektens anliggender udspillet sig og blevet opretholdt i forhold til sektens fællesskab. Den familiære relation har været signifikant for at opretholde en meningsfuld tilknytning til sekten, og den har været grundlaget for en sikker tilnærmelse til omverdenen gennem sektens nomos. Familien er ubetinget blevet påvirket af sektens syn på familieliv og familiestruktur, der er patriarkalsk og konservativt, og i det øjeblik den ene part får en anden opfattelse betvivles også familiestrukturen, og hverdagslivets almindelige balance gennem familien bliver undermineret. I de tilfælde, hvor de frafaldne har måttet erkende, at deres børn er forblevet i sekten har de oplevet det som et tab, at de ikke længere har meningsfællesskab med dem. I flere tilfælde ses de desuden ikke mere, hvilket dog kun gælder for de tidligere Jehovas Vidner. Tabet af familien og den familiære enhed som en meningsfuld orientering er et betydeligt tab af identitet og kontinuitet i en relation, man havde betragtet som stabil og signifikant. Netop derfor opretholder man forbindelsen til sekten i meget længere tid end det formentlig havde været tilfældet, hvis man ikke havde haft denne signifikante identifikationsmarkør i familien. Det er tabet af identifikationen med denne signifikante relation eller signifikante relationer i øvrigt og eventuelt sammen med den omstændighed, at den bogstaveligt afskærer sig fra en, der gør at man slutteligt forlader den og som oftest også sekten ved samme lejlighed. Dette tab er langt mere markant og smertefuldt end tabet af det sekteriske fællesskab og oplevelsen kan udmærket være anomisk uden, at denne anomi har relation til frafaldet og sekten i øvrigt. Det at blive adskilt enten på et nomisk grundlag og særligt en hel bogstavelig adskillelse fra en relation, der er så stærk som en families, er anomifremkaldende i sig selv og denne oplevelse af tab består i meget længere tid end frafaldet fra sekten. Den kan også samtidig stå som en identifikation om alt det gode, der på et tidspunkt var ved

---

at være med i sekten. Det er således også sandsynligt, at kontakten til andre frafaldne er en tilnærmelse til de signifikante relationer man havde, mens man var tilknyttet sekten.

Det meningsfulde frafald

Ethvert frafald har en anledning, en udefrakommende forstyrrelse af den almindelige meningsfuldhed, som kræver at blive identificeret, hvilket enten fører til en eliminering af forstyrrelsen eller videre til en undersøgende tvivl med henblik på at identificere tvivlen yderligere, fordi asymmetrien mellem den forventede virkelighed og den erfarede virkelighed bliver større. Den undersøgende tvivl fører således blot mere asymmetri med sig og den tvivlende søger fællesskab med andre frafaldne, enten i form af litteratur eller gennem direkte kontakt. For at det nomiske frafald kan blive aktuelt må tvivlen ekspliciteres og identificeres meningsfuldt og den rekonstruktion af nomos, der således er indledt går uundgåeligt gennem sekten selv. Den nomiske rekonstruktion delegitimerer gradvist sekten og med sektens viden om verden og de nye erfaringer rekonstruerer man gradvist nomos. Konsekvensen af dette gradvise forløb er derfor, at anomien aldrig indtræder i sin mest radikale form, men i stedet opleves anomien kun tilnærmet og som forstyrrende for hele nomos. Ikke som eliminerende. Der er reelt ikke tale om anomi i bogstavelig forstand, hvor man står uden nomos, men snarere om re-nomisering eller om en rekonstruktion af det eksisterende nomos, hvor fortolkningerne af virkeligheden bliver grundlæggende og løbende revideret, men det foregår hele tiden indenfor rammerne af det bestående nomos. Hele forløbet vidner om, at det er sekten, dens autoriteter, repræsentanter og forklaringsmodeller, der indtil et vist punkt bliver direkte anvendt i forsøget på at opnå en identificering af tvivlen, hvad enten det er for at eliminere den eller bekræfte den. Efterhånden som frafaldet bliver mere udtalt, og den manglende identificering med sekten mere generel, er det stadig sektens nomos, der fungerer som omdrejningspunkt. Blot er det underliggende og mindre manifest, men det reviderede sektenomos kommer stadig til udtryk i forhold til, at man f.eks. har kontakt til andre frafaldne og finder det betydningsfuldt eller beskæftiger sig indgående med emnet. Dette bliver i mere eller mindre grad permanent for nogle, mens det for andre er en overgang til gradvist at få det gamle nomos rekonstrueret til en størrelse, der har samme betydning som øvrige hverdagsinteresser. Det frafaldne nomos er således et betydningsfuldt led i hele frafaldsprocessen. Anomi handler altså i denne forbindelse ikke om at miste sit nomos, men om at det opleves som meningsløst og som ude af stand til at bidrage til en meningsfuld forståelse af virkeligheden. Frafaldet er således ikke udskiftning, men en revision, der på grundlag af det gamle nomos gør frafaldet meningsfuldt samtidig med, at det danner grundlag for en meningsfuld tilnærmelse til en alternativ måde at anskue virkeligheden på.

Fællesskabet med andre frafaldne i forløbet betyder desuden, at frafaldet og tvivlen kan identificeres og legitimeres og gradvist kan frafaldet opleves som meningsfuldt og som noget, der skaber en nysgerrighed efter at undersøge mere om sekten og som bekræfter delegitimeringen af sekten og konstruerer et frafaldsnomos. For nogle er dette fællesskab midlertidigt og et led i at identificere tvivlen og erfare, at livet kan være meningsfuldt uden sekten. For andre er fællesskabet permanent og opretholder en relation til sekten, der dog går gennem et frafaldsperspektiv om end det giver grundlag for at opretholde et kontinuert og meningsfuldt syn på sig selv, hvor sekten er forklaret meningsfuldt som et overstået kapitel, der dog indgår som en del af den nye identitet. Man erfarer sig selv som frafalden. Et tilfælde, der bekræfter at tvivlen skal identificeres og bekræftes for at det nomiske frafald kan blive eksplicit er det tilfælde, hvor en person bliver ekskluderet, men i flere år derefter forstår verden ud fra sektens nomos. Først i det øjeblik, hvor det bliver muligt at identificere, at sektens nomos er grundlæggende forkert er det muligt at afvikle det gamle nomos.

Det er værd at bemærke, at det afgørende for det nomiske frafald er, at tvivlen bliver identificeret og ekspliciteret, hvad enten dette er intellektuelt eller følelsesmæssigt og typisk er disse parametre forbundne. Det er ikke afgørende, at man finder sammen med andre frafaldne, men det vil være det mest relevante sted at opnå identifikation. Oplevelsen af at blive identificeret og være en del af et frafaldent fællesskab, hvad enten dette er reelt eller forestillet er af stor betydning for, at man meningsfuldt og fuldstændigt kan rekonstruere sektens nomos og genoprette et meningsfuldt og kontinuert syn på sig selv.

I forlængelse heraf er det yderligere interessant at bemærke, at tabet af signifikante relationer indenfor sekten i højere grad er forbundet med tab af mening og en følelse af meningsløshed end det gælder for erkendelsen af, at sekten ikke udgør et meningsfuldt grundlag. Det nomiske grundlag bliver blot revideret, mens de signifikante relationer enten bliver afskårede eller som minimum reducerede. De signifikante relationer er tydeligvis langt mere betingende for tilknytningen til sekten end sektens meningsgrundlag er, og man er villig til i længere tid at opretholde disse relationer selvom det nomiske grundlag er betvivlet og modsagt. Tydeligvis er det de signifikante relationer, der opretholder en bestemt identifikation og i kraft af, at det også typisk er familie, udgør de også en hverdagsstabilitet og meningsfuldhed sideløbende med sekten. Det er derfor klart, at man i mødet med andre frafaldne ikke blot søger en nomisk identifikation, men også en identifikation af de signifikante relationer og oplevelsen af have meningsfulde relationer i forhold til den fortidige tilknytning. Dette kan også være en stærkt medvirkende årsag til, at man opretholder en permanent tilknytning til et frafaldent fællesskab, og at man således skaber en relativ og meningsfuld kontinuitet i forhold til de signifikante relationer man har afbrudt. I modsat fald havde tabet af de signifikante relationer

---

været ubærligt, men i mødet med andre frafaldne bliver det udholdt og identificeret af nogle med tilsvarende erfaringer.

Konklusion

I undersøgelsen har det været belyst, om en person der havde haft en tilknytning til et religiøst sekterisk fællesskab som en engageret troende kunne siges at have en social eller nomisk afhængighed af denne tilknytning ved frafald. Graden af tilknytning blev anset for at være betydende for en tilsvarende grad afhængighed, dvs. jo mere engageret, jo større afhængighed. Udfra en videnssociologisk tilgang om integrerende fællesskaber og anomi kombineret med neuroforskning og en neurologisk funderet teori om den tilskyndende forskel, som det man gennem stofbrug og sociale omstændigheder er disponeret for at have trang til, blev 12 personers frafaldshistorie analyseret. Der var tale om frafaldne fra tre forskellige religiøse sekter, Jehovas Vidner, Mormonkirken og Scientology Kirken, personer der alle udtrykte, at de havde troet inderligt og været engagerede, da de var med. På et tidspunkt forlod de sekten af forskellige grunde og oplevede dette frafald som skelsættende. I alt væsentligt måtte det dog afvises, at der skulle være tale om en afhængighed, der ved frafald medførte fysiske reaktioner svarende til en stofafhængigs eller, at den frafaldne reagerede ved at engagere sig i et nyt fællesskab, hvad enten dette var en ny kirke eller sekt eller en gruppe af frafaldne. Ingen af de frafaldne havde reageret med fysiske symptomer eller var på ny blevet engageret i nye fællesskaber med fasttømrede virkelighedsopfattelser. Fravær af integrerende fællesskaber og samlende verdensopfattelser fremkaldte ikke abstinensreaktioner eller kompenserende handlinger. Der er derfor ikke grundlag for at hævde, at man er afhængig af hverken et integrerende fællesskab eller et totalt nomos. Alle de frafaldne viste og udtrykte klart, at de ikke var interesserede i at involvere sig med andre kirker eller tilsvarende fællesskaber. Samtidig var det også tydeligt, at ingen af dem erstattede deres totale sektnomos med et andet totalt nomos.

At hypotesen fandt en relativt god begrundelse i de amerikanske studier af frafald kan skyldes, at der er tale om amerikanske forhold og hvor tilknytningen til et religiøst fællesskab er regelen snarere end undtagelsen. Frafaldne fra et religiøst fællesskab i en amerikansk sammenhæng vil i størstedelen af alle tilfælde finde et andet tilsvarende fællesskab. I en dansk sammenhæng er det undtagelsen snarere end regelen, at man bekender sig til et religiøst fællesskab, hvorfor det næppe burde undre, at frafaldne i Danmark ikke overgår til et andet religiøst fællesskab. Dog kunne man på netop den baggrund stadig antage at religiøse grupper supplerer med medlemmer fra hinanden, hvilket de adspurgte dog ikke har vist en tilbøjelighed til. Alligevel er det for radikalt at sige tværtimod. Hypotesen har stadig relevans blot i en revideret form, og når man lader interviewene tale lidt mere for sig selv. Det er helt tydeligt at frafald fra sekterne generelt er en langstrakt affære, og hele dette forløb vidner om, at man gradvist afvikler den oprindelige verdensopfattelse til fordel for en revideret. Denne form for frafald er nomisk i sin karakter, idet den nedbryder og omformer nomos. Den

---

indbefatter også en distancering til sektfællesskabet og i mange tilfælde også, at familiære bånd bliver afskåret, hvilket var det man oplevede som det sværeste ved frafaldet. Signifikante relationer var sværere at forlade end sektens verdensbillede. Når frafaldet var åbenlyst for både den frafaldne selv og for omgivelserne var sektens verdensbillede så revideret og delegitimeret, at anomien ikke længere var til stede. Typisk blev et nomisk frafald fulgt af den anden form for frafald, det institutionelle frafald, en formel udelukkelse i form af udstødelse eller en anmodning om at blive meldt ud, da forholdet til sekten var blevet for asymmetrisk og undertiden også konfliktfyldt. Hvor nomos var lettere at frafalde, bestod tabet af de nære relationer klart i oplevelsen af frafaldet som svær.

Selvom de frafaldne ikke er overgået til et andet fællesskab og bekender sig til en anden kirke er deres interesse for religiøse anliggender i de fleste tilfælde særdeles intakt, en interesse der næppe kan siges at være gennemsnitlig, og som efter alt at dømme er motiveret af det fortidige sektengagement. Den religiøse dimension, hvad enten den består i en tro på en overmenneskelig og metafysisk entitet eller i en mere intellektuel interesse for området er en vigtig del af de fleste frafaldnes tilværelse og er indeholdt i overvejelser om eksistensen. Til forskel fra perioden i sekten er forestillingen om gud blevet radikalt mere abstrakt og således ikke længere et grundlag for motivation af handlinger, men som noget, der gør at tilværelsen opleves som væsentlig mere meningsfuldt at leve end havde det religiøse aspekt været fraværende. Noget tilsvarende kan siges at være tilfældet for de mennesker de efter frafaldet omgås. De frafaldne omgås i høj grad mennesker, der selv er religiøse eller de er i perioder kommet i kirker som observatører eller de har en større eller mindre grad af forbindelse til andre frafaldne. Der er blot ikke tale om, at de har et etableret og integreret fællesskab med disse mennesker. Det er tydeligt, at disse forhold både hvad angår interessen for området enten det er sektspecifikt eller mere generelt og mennesker man omgås, går som en rød tråd gennem de frafaldnes historie og perspektiv på tilværelsen. De frafaldne inkorporerer deres fortid i sekten i en nutidig og meningsfuld selvforståelse, der uvægerligt har konsekvenser for interesser og mennesker man omgås. Man kan derfor argumentere for, at de frafaldne etablerer et nyt delnomos, et frafaldsnomos, som integrerer mødet med andre religiøse mennesker og andre frafaldne og som danner et grundlag for at føle en grad af fællesskab med disse mennesker og deres erfaringer. Samtidig danner dette frafaldsnomos også grundlag for, at man kan legitimere frafaldet og definitivt afvise sekten. Det er således helt klart, at engagement i en sekt af denne karakter har betydning for selvforståelse, interesser og mennesker man omgås, og derfor kan det siges, at en sådan tilknytning skaber en form for afhængighed eller i det mindste en disposition for det man efter frafaldet beskæftiger sig med. Særligt udpræget gælder det for dem, der ved frafaldet har mistet nære relationer, at de

---

i højere grad retter opmærksomheden mod forhold, der relaterer til sekten, f.eks. gennem samvær med andre frafaldne.

Konkluderende kan det derfor siges, at sektfracald af den beskrevne type ikke viser en entydig eller umiddelbar afhængighed efter et fællesskab eller et fast konsolideret verdensbillede. Til gengæld er der flere gode grunde til at hævde, at frafaldet afspejler afhængighed til det nomos man frafalder og til fællesskabet som dets medium. Den omstændighed, at nomos bliver gradvist afviklet og revideret antyder en afvænnelse fra det og en tilvænnelse til en anden virkelighed. Samtidig rummer det en gradvis afstandtagen til fællesskabet omkring det og gerne en tilnærmelse til personer udenfor sekten. Hele forløbet vidner om, at selve den omstændighed, at man reviderer nomos og ikke afbryder det konsekvent er en beskyttelse mod total anomi og dermed en beskyttelse mod abstinenser. Samtidig nærmer man sig andre forklaringsmuligheder og andre personer til at identificere dem og sig selv for at disse faktorer kan udgøre en retningsplanke over anomiens og abstinensernes afgrund. Afhængigheden kommer til udtryk, når man efter frafaldet etablerer et frafaldsnomos og vedligeholder det og dermed en relativ sektrelation og viser sin interesse for områder og personer, der relaterer sig hertil end til andre forhold. Afhængigheden viser sig som en motivationsfaktor for og som en trang til at være sammen med andre frafaldne eller religiøse mennesker og for at beskæftige sig med emnet. I visse tilfælde er motivationen endog latent og udenfor viljens magt, blot den bliver vakt af de rette omstændigheder. En engageret sektilknytning baseret på signifikante relationer og en entydig overbevisning skaber dispositioner for en tilbøjelighed til at skelne på en bestemt måde. Under de rette omstændigheder opstår en trang og en motivation til at beskæftige sig med personer eller emner, der har en klar relation til den tidligere sektilknytning. Denne motivationsstyrende trang er inkorporeret gennem relationen til sekten og kan med god ret sammenlignes med et afhængighedsforhold. Samtidig erfares det som meningsfuldt og har betydning for en meningsfuld oplevelse af det levede liv, idet det skaber kontinuitet og sammenhæng mellem fortid og frafald.

Det er derfor meningsfuldt at antage, at en person med en signifikant relation til et fortidigt sektenengagement udviser en adfærd, der afspejler hans fortidige tilknytning, idet tilknytningen skaber en disposition for motivation begrundet i relaterede forhold. Jo stærkere tilknytningen har været, jo mere disponerende er den for det man siden motiveres af og finder mening i. Afhængigheden viser sig således igennem, i hvor høj grad man motiveres af sin fortidige tilknytning og handler meningsfuldt derefter.

Summary

Based on the hypothesis that a fervent follower of a sect reacts with physical abstinences and shows dependency of the sect community and its exclusive worldview when defecting it both socially and doctrinally, this study was carried out.

Defining three sects, Jehovah's Witnesses, the Mormon Church and the Church of Scientology, 12 defectors were found; six former Jehovah's Witnesses, three former mormons and three former scientologists. The empirical data was based on qualitative interviews, having the respondents tell about their experiences defecting. These interviews were analysed based on a theoretical framework consisting of Peter Berger & Thomas Luckman's sociology of knowledge, Berger's sociology of religion, Richard Jenkins' theory of identity and William James phenomenology of religion as the philosophical and sociological part. Another part of the theoretical framework consisted of Terry Robinson & Kent Berridge's theory of incentive salience, which is a theory based on neurological and behavioural studies of addiction and the use of substances and how drugs affect craving and motivate a certain drug seeking behaviour.

It was found that the hypothesis could not be fully backed by the interviews. No respondents had physical responses to their disaffiliation and no respondents showed any compensating behaviour, such as finding another church or sect to be affiliated with or adopted another exclusive worldview. Despite this falsification of the hypothesis, it made sense to adopt a revised hypothesis; coping with anomie or asymmetric identifications with the sect, the respondents turned to private investigations and piece by piece revised and changed their worldview through a nomic defection. Through this, they avoid experiencing anomie fully and still have the social base of the sect to rely on. Later on they leave the sect, either through a mere disfellowshipment or a personal request of wanting to be deleted from the church records and an institutional defection is hereby evident. The respondents hereafter showed a significant interest in people which had some kind of relation to the sect either because they themselves were defectors or they were religious or both. Typically, a part of the defection process was to get involved with other former members, either through a personal meeting or by reading literature regarding the subject – or both. For some of the respondents it was important to keep some regular contact with other defectors and this was e.g. done through a network of defectors or personal relations. What seems evident is that detachment of significant relationships, such as children, spouses or family or family-like relationships more in general is hard to cope with. Having experiences like this seems to be rather determining for a post sect involvement with other defectors and an abduction of a nomos of a defector. This nomos is formed on the basis of identification with other defectors, their experiences and a general negative and critical attitude towards the

---

sect. A nomos of this kind is to be considered a subnomos and makes the past sect involvement meaningful in relation to the lived present. For some this nomos is explicit which makes their involvement with other defectors and having a general interest in relating subjects a permanent involvement. For others it is implicit and a result of a temporary involvement with other defectors. Common for both is the fact that they have the experience of sharing a past and experiences with others and this is considered meaningful in order to get on with life in a meaningful way.

Overall it must be concluded that it makes sense to claim a certain degree of dependency on the basis of a sect involvement being a fervent follower. The involvement results in certain interests in maintaining contact with other defectors, other religious people and interest in subjects relating to this. Also regarding the process of defecting where the person step by step prepares himself to leave the sect can be compared to wean off drugs in a slow but secure way and avoiding abstinences. It therefore cannot be overlooked that a sect involvement has a significant impact on what a person afterwards get involved with and find meaningful.

Litteratur

- Albrecht, S.L., Bahr, H.M.: *Patterns of religious disaffiliation: A study of lifelong Mormons, Mormon converts and former Mormons*, Journal for the Scientific Study of Religion, Vol. 22, No. 4 (dec. 1983), pp. 366-379
- Bahr, H.M., Albrecht, S.L.: *Strangers once more: Patterns of disaffiliation from Mormonism*, Journal for the Scientific Study of Religion, Vol. 28, No. 2 (jun. 1989), pp. 180-200
- Ballis, P.H.: *Leaving the adventist ministry: a study of the process of exiting*, Praeger Publishers 1999
- Bear, M.F., Connors, B.W., Paradiso, M.A.: *Neuroscience. Exploring the brain*, Lippincott Williams & Wilkins 2006
- Berger, P.L.: *Religion, samfund og virkelighed*, Lindhardt og Ringhof 1967
- Berger, P.L., Luckmann, T.: *Den samfundsskabte virkelighed*, Lindhardt og Ringhof 2000
- Berrett, W.E.: *Den genoprettede kirke*, Jesu Kristi Kirke af Sidste Dages Hellige 1974
- Bregninge, P.: *Dommedag må vente. Et opgør med Jehovas Vidner*, Gyldendal 2006
- Bromley, D.G. (ed.): *Falling from the faith. Causes and consequences of religious apostasy*, Sage Publications 1988
- Clear: *Tidsskrift for Scientology Kirken Aarhus*, nr. 132
- Ebaugh, H.R.F.: *Becoming an Ex. The process of role exit*, The University of Chicago Press 1988
- Ege, P.: *Stofmisbrug og afhængighed. Hos voksne og unge*, Hans Reitzel 2004
- Frank, L.: *Afhængighedens anatomi*, Weekendavisen 20. maj 2005, 4. sektion/Ideer s. 1
- Gibbs, G.R.: *Qualitative Data Analysis. Explorations with NVivo*, Open University Press 2002
- Hadaway, C.K.: *Identifying American apostates: A cluster analysis*, Journal for the Scientific Study of Religion, Vol. 28, No. 2 (jun. 1989), pp. 201-215
- Hubbard, L.R.: *Scientologi. Tankens grundbegreber*, New Era Publications 1997
- Husserl, E.: *Fænomenologiens ide*, Hans Reitzel 1997
- Jacobs, J.: *Deconversion from religious movements: An analysis of charismatic bonding and spiritual commitment*, Journal for the Scientific Study of Religion, Vol. 26, No. 3 (sep. 1987), pp. 294-308
- Jenkins, R.: *Social identity*, Routledge 2000

-
- LeDoux, J.: *Synaptic Self. How our brains become who we are*, Penguin Books 2002
- Lende, D.H.: *Wanting and drug use: A biocultural approach to the analysis of addiction*, *Ethos*, Vol. 33, No. 1, pp. 100-124
- Lindesmith, A.R.: *A sociological theory of drug addiction*, *The American Journal of Sociology*, Vol. 43, No. 4 (jan. 1938), pp. 593-613
- McGuire, M.B.: *Religion. The social context 5th ed*, Wadsworth 2002
- Mead, G.H.: *Mind, self and society*, University of Chicago Press 1934
- Pedersen, M.U.: *Udvikling af misbrug og afhængighed af rusmidler*, Aarhus Universitetsforlag 2005
- Robinson, T.E., Berridge, K.C.: *Incentive-sensitization and addiction*, *Addiction* 96, 2001, pp. 103-114
- Robinson, T.E., Berridge, K.C.: *Addiction*, *Annual Review of Psychology* 2003, 54, pp. 26-53
- Repstad, P.: *Fra ilden til asken: en studie i religiøs passivisering*, Universitetsforlaget 1984
- Rochford, E.B.: *Factionalism, group defection, and schism in the Hare Krishna movement*, *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 28, No. 2 (jun. 1989), pp. 162-179
- Vagttårnet: *Jehovas Vidner. Forkyndere af Guds Rige*, Vagttårnet 1993
- Vagttårnet: *Vagttårnet*, 15. juli 1995
- Wallentin, M.: *Ordjunker*, *Weekendavisen* 21. okt. 2005, 4. sektion/Ideer s. 5
- WHO: *Neuroscience of psychoactive substance use and dependency: summary*, WHO 2004
- Wright, S.A.: *Post-involvement attitudes of voluntary defectors from controversial new religious movements*, *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 23, No. 2 (dec. 1984), pp. 172-182

Hjemmesider

Dci.dk

1: <http://www.dci.dk/?artikel=1111>

Mormon.dk

1: <http://www.mormon.dk/mdk/text.php?id=689>

2: <http://www.mormon.dk/mdk/text.php?id=3>

3: <http://www.mormon.dk/mdk/text.php?id=612>

4: <http://www.mormon.dk/mdk/text.php?id=39>

5: <http://www.mormon.dk/mdk/text.php?id=24>

Narconon.dk (generelt)

Scientology.org (forside)

Scientology-denmark.org

1: <http://www.scientology-denmark.org/faq.htm> (afsnittet 'Hvorfor kaldes Scientologi en religion?')

2: <http://www.scientology-denmark.org/faq.htm> (afsnittet 'Har Scientologi en opfattelse af Gud?')

Watchtower.org

1: http://www.watchtower.org/e/statistics/worldwide_report.htm

Wikipedia.org

1: http://en.wikipedia.org/wiki/Frontal_lobe

2: <http://en.wikipedia.org/wiki/Striatum>

3: http://en.wikipedia.org/wiki/Ventral_tegmental_area

x-jv.dk

1: <http://www.jv-dialog.dk/stottegruppen/inform/info.htm> (afsnittet 'Er der behov for Støttegruppen?')

Øvrige henvisninger

Franz, R.: *Samvittighedskrise*, Kommentarforlaget 1991

Morin, B.L. & Morin, C.L.: *Suddenly Strangers*, Aventine Press 2004